

ΜΑΓΙΚΑΙ ΤΕΛΕΤΑΙ

ΠΡΟΣ ΠΡΟΚΛΗΣΙΝ ΜΑΝΤΙΚΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ ΠΕΡΙ ΓΑΜΟΥ*

I

Ἡ περιέργεια, ἡ παρορμῶσα εἰς προσπαθείας πρὸς πρόγνωσιν τῶν μελόντων, εἶναι συναίσθημα κοινότατον εἰς τοὺς πλείστους ἀνθρώπους, εὐνόητον δ' ὅμως εἶναι ὅτι τὸ συναίσθημα τοῦτο ζωηρότατον ἐκφαίνεται παρὰ τοῖς ἀγάμοις, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς κορασίοις, ἅτινα φλέγονται ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ γνωρίσωσι τὸν ἐπικλωσθέντα εἰς αὐτὰ ὑπὸ τῆς μοῖρας σύντροφον τοῦ βίου. Περὶ τῶν παρθένων, τῶν ὁποίων ἐπροχώρησεν ἡ ἡλικία, λέγει ὁ Ἀριστοφάνης ὅτι διέρχονται τὰς ὥρας τῶν μαντευόμενων περὶ γάμου:

τῆς δὲ γυναικὸς μικρὸς ὁ καιρὸς, καὶ τοῦτο μὴ πιλᾶβηται
οὐδεὶς ἐθέλει γῆμαι ταύτην· ὅτι τοιοῦτον δ' ἐκέρχεται¹⁾.

Σήμερον ἡ μαντική περὶ γάμου πολυπραγμοσύνη δὲν περιορίζεται μόνον μετὰ τῶν ὡρίμων παρθένων — βεβαίως δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ αὐτὸ θὰ συνέβαινεν — ἀλλὰ καὶ ἄλλαι νεάνιδες, πολλάκις δὲ καὶ νεανίαι προσφεύγουσιν εἰς παντοειδῆ χρηστήρια, νομίζοντες ὅτι θὰ δυνηθῶσιν οὕτω νὰ διακρίνωσι ἀμυδρόν τι σημεῖον εἰς τὰ ἀδηλα σκότη τοῦ μέλλοντος, καὶ νὰ πορισθῶσιν ἔστω καὶ ἀτελῇ καὶ ἀσαφῇ πρόγνωσιν τοῦ μεγίστου καὶ σπουδαιστάτου προβλήματος τοῦ βίου των. Εἶναι δὲ τοῦτο ὁ γάμος, εἰς τὸν ὁποῖον φρονοῦσιν ὅτι ἀποκορυφῶνται ἢ ἐν τῇ βίῳ εὐτυχία ἢ δυστυχία, διὸ καὶ ἐν τῇ ἡμέτρᾳ γλώσση ὁ γάμος καὶ ἡ μοῖρα συνταυτίζονται. Διότι τὰ κοράσια προπάντων διὰ τοιούτων μαντικῶν ἐνεργειῶν ζητοῦν νὰ ἴδωσιν ἢ νὰ μάθωσιν τὴ μοῖρα τους, νὰ ἐξιχνιάσουν δηλαδὴ ἐποῖός τις θὰ εἶναι ὁ μέλλον σύζυγός των.

Τὸ συνηθέστατον καὶ κοινότατον εἶδος τῆς τοιαύτης μαντικῆς εἶναι τὸ τῶν κληδονισμῶν, ὅπερ κατὰ ποικίλους τρόπους ἀσκεῖται, κατ' ἐξοχὴν δὲ διὰ τῶν κατὰ τὰς θερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου ἀπανταχοῦ σχεδὸν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἐν χρήσει μαντικῶν ἐνεργειῶν, αἵτινες διετήρησαν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ κλήδονα. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ εἶδη μαντικῆς δι' ὧν πιστεύουσιν ὅτι δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι προγνώσεις περὶ γάμου· ταῦτα νομίζουσιν ὅτι εἶναι μὲν ἐν παντὶ καιρῷ ἀσφαλῆ καὶ πιστά, ἀλλ' ὅτι ἐναργέστερον ὑποδηλώνουσιν εἰς τοὺς μαντευομένους τὸ μέλλον ἐν ταχταῖς ἡμέραις, οἷον κατὰ τὰς θερινὰς

*) Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1911 τ. Γ' σ. 3—50.

1) Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 596—7 καὶ Σχολ. αὐτ.

τροπὰς τοῦ ἡλίου ἢ τὰς χειμερινὰς (κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἢ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους), ἢ περὶ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, ἢ εἰς ἄλλας τινὰς ἐπισήμους ἑορτασίμους ἡμέρας.

Ὅλως δὲ ἰδιάζουσαν τάξιν εἰς τὰ εἶδη ταῦτα τῆς μαντικῆς ἔχει ἡ περὶ γάμου ὄνειρομαντεία· διότι ἐνῶ ἐκεῖνα συνίστανται εἰς ὀρθὴν παρατήρησιν καὶ ἐρμηνείαν σημείων, κατὰ τρόπον τυπικόν, κεκανονισμένον ὑπὸ τῆς παραδόσεως, ἡ τριαύτη ὄνειρομαντεία συνίσταται εἰς μαγικὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν ὀνείρων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μαγικαὶ τελεταὶ συνηθίζονται καὶ εἰς τινὰ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς μαντικῆς, οἷον εἰς τὴν τοῦ κλήδονα, ἢ ἔκθεσις τοῦ περιέχοντος τὰ σύμβολα ἀγγείου εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν ἀστρῶν καὶ ἡ πλήρωσις αὐτοῦ μὲ ἀμίλητο νερό· ἀλλ' εἰς ταῦτα αἱ μαγικαὶ τελεταὶ εἶναι παραπληρώματα ἐπουσιώδη καὶ πάρεργα, ἐνῶ εἰς τὴν ὄνειρομαντείαν ἀποτελοῦσι τὸ κύριον συστατικὸν αὐτῆς. Διαφέρει δὲ μεγάλως ἡ τοιαύτη ὄνειρομαντεία τῆς συνήθους, τῆς συνισταμένης δηλ. εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ὀνείρου, διότι εἰς τὴν περὶ γάμου ὄνειρομαντείαν σημαντικὴ θεωρεῖται μόνῃ ἡ διὰ τῶν μαγικῶν τελετῶν ἐπιτυχανομένη ἐμφάνισις τοῦ ὀνείρου, τοῦτο δὲ εἶναι αὐτόδηλον.

Περιγραφὴν τῶν μαντικῶν περὶ γάμου συνηθειῶν, τῶν ἐπιχωριαζουσῶν ἐν Τριπόλει τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἐν Κυνουρίας ἀπέστειλαν ἡμῖν οἱ κ. κ. Ν. Κ. Ἀλεξόπουλος καὶ Ἐ. Π. Παππαμιχαήλ. Δημοσιεύοντες ἐν συμπληρώματι τὰς περιέργους τελετὰς ἀνακοινώσεις, ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον διὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ θέματος καὶ περὶ συνηθισμένον αὐτὰς τὰς εἰδησεις περὶ τῶν τοιαύτων δεισιδαιμονικῶν συνηθειῶν τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, τὰς γνωστὰς ἐκ προηγουμένων δημοσιεύσεων ἢ ἐκ ἀληθοφωρίων ἡμῶν, ἐπισυνάπτοντες πρὸς διαφώτισιν αὐτῶν καὶ τινὰς ἡμετέρας παρατηρήσεις.

Α'. ΚΑΤΑΔΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΟΙΡΑΣ

Ἐν Αἰγίνῃ πρὸς πρόκλησιν τοῦ μαντικοῦ ὀνείρου γίνεται τὸ κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα ἢ δέσιμο τῆς Μοίρας. Μοῖρα δ' ἐννοεῖται ἡ μεγάλη Μοῖρα, ἡ μόνῃ ἔχουσα τὴν φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ὑπὸ τῶν Μοιρῶν προορισθέντων, ἣτις καὶ θεωρεῖται ὡς ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων Μοῖρα, ἢ ὡς λέγουσιν οἱ Αἰγινῆται «ἡ μοῖρα ὅλων μας», «ποῦ κρατᾷ ἔς τὸ χέρι τοῖς τύχαις μας»¹⁾. Ἡ νεᾶνις, ἡ ζητοῦσα νὰ μάθῃ ποῖος θὰ εἶναι ὁ μέλλων σύζυγός της, ἐν καιρῷ νυκτός πρὸ τοῦ ὕπνου περιζώνεται χρυσομάντηλο, τοῦ ὁποῦ τὰ δύο ἄκρα δένει ἀποπίσω μὲ τρεῖς κόμβους ἐπιλέγουσα :

Ἐς τὴ Μόλιβο, ἔς τὴ Κόλυβο²⁾,

ἔς τὴ Τουρολομαροπηγή,

ἐκεῖ εἶν' οἱ Μοῖραις τῷ Μοιρῷ,

1) Π. Ἡροιώτιον Ὁ κακομοιραχμένος καὶ αἱ περὶ Μοιρῶν δοξαὶ πρὸς τῷ αἰγινητικῷ λαῷ. Ἀθ. 1888 σ. 19.

2) Ἄλλως: Κόλυβο. Παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὀλύμπου.

ἐκεῖ εἶναι κ' ἡ δική μου.

Ἄν κάθεται, νὰ σηκωθῇ,
κι' ἂν εἶν' ὀρθή, νὰ δρόμῃ,
νᾶρθῃ ἀπόψε νὰ μοῦ εἰπῇ,
ποιὸν ἄντρα θελὰ πάρω.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἐπωδὴν κατακλίνεται καὶ προσδοκᾷ «νὰ ἰδῇ ὄνειρο, ποῦ θὰ φανιστῇ ἡ Μοῖρα τῆς νὰ τῆς εἰπῇ τὸν ἄντρα ποῦ θὰ πάρῃ» ¹⁾.

Καὶ ὁ μὲν κατάδεσμος τῆς Μοίρας δύναται νὰ γίνη ἐν παντὶ καιρῷ. Τὴν δ' ἐσπέραν τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας ἡ νέα δένει ἐπίσης ὅπισθεν τὸ χρυσομάντηλο μὲ τρεῖς κόμβους, καὶ δένουσα ἕκαστον κόμβον ἐπιλέγει:

Ἄγία Δευτέρα βγαίνοντις,
ἄγία Τρίτη μπαίνοντις,
ἄγία Τετράδ' ἀληθινή,
ὅπου σὲ στέλνω νὰ διαβῇς·
μήτε νὰ φᾶς, μήτε νὰ πιῇς,
μήτε μ' ἄντρα νὰ κοιμηθῇς,
τῇ Μοῖρᾳ μου νὰ πᾶς νὰ βᾶς
νᾶρθῃ ἀπόψε νὰ μοῦ εἰπῇ,
τὸ ποιὸν ἄντρα θελὰ πάρω.

Καὶ κατακλίνεται διὰ νὰ ἰδῇ τὸ ὄνειρόν περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου τῆς ἡ.
Εἰν δὲ ἡ Κεραλληνία τῆς πρώτης τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου
Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) βάνει ὅποια ἐπιθυμεῖ νὰ ἰδῇ ποῖον θὰ πάρῃ ἄνδρα μία
σπαλέττα μαύρη κατάσαρκα εἰς τὴ ζώση τῆς καὶ τὴ δένει πρῶτα κόμπο καὶ
καθὼς τὴ δένει λέει:

Ἕστην Ὀλυμπο, ἔς τὴν Κόλυμπο,
ἔς τὴν κολυμπήθρα τ' οὐρανοῦ,
ποὺ κεῖ ἔν' οἱ Μοίραις οἱ πολλαῖς,
ἐκεῖ ναι κ' ἡ δική μου,
ποὺ φαίνουνε, ξυφαίνουνε
καὶ τὰ χρυσὰ χρυσώνουνε,
ν' ἀφήσουνε τὸ ὕφασμα,
τὸ ξύφασμα,
καὶ τὰ χρυσὰ χρυσώματα,
νὰ πὰ νὰ παραδείξουνε,
τὸν ἄντρα μου νὰ μῶβρουνε,
νὰ δόνε φέρουν νὰ δόνε ἰδῶ
ἔς τὸν ὕπνο μου ἀπόψε.

1) Π. Ἡρειώτου Συμβολὴ εἰς τὰ τοῦ βίου τῶν νεωτ. Ἑλλήνων. Ἀθ. 1890 σ. 13-4.
Ἐκ τούτου Alb. Thumb ἐν Zts. d. Vereins f. Volkskunde 1892 τ. II σ. 286-7.

2) Ἡρειώτου Συμβολὴ σ. 12-3 = Alb. Thumb αὐτ. σ. 290-1.

"Επειτα κάμνει καὶ δεύτερον κόμβον καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐπωδὴν, καὶ τρίτον ἐπίσης. Τὴν δὲ νύκτα προτοῦ κατακλιθεὺς λύει τὴν σπαλέττα καὶ τὴν θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν της εἰς σχῆμα στεφάνου καὶ ἐπαναλαμβάνει τὸ δέσιμον τῶν τριῶν κόμβων καὶ τὴν ἐπωδὴν. Οὕτω θὰ ἴδῃ εἰς τὸ ὄνειρόν της ἓνα ἄνδρα, ὅστις θὰ εἶναι ὁ μέλλων σύζυγός της ¹⁾).

"Ομοιος κατάδεσμος συνηθίζεται καὶ ἐν Σύμῃ ὡς συνάγεται ἐκ τῆς κάτωθι ἐπωδῆς, ἣτις ὡς δημοτικὸν ἄσμα παρεισβάλλεται εἰς συλλογὴν συμαϊκῶν δημοτικῶν ἁσμάτων.

Δευτέρα μου μπαίνω τα,
καὶ τρίτη μου βγάλλω τα
τετράδη μου ἐρκομένη
καὶ καλοδεξούμενη,
νὰ μὲ πάσης, νὰ μὲ ῥήξης
κάτω 'ς τὸ δαφνοποταμό.

"Α' δὼ τοῖς μοίραις τῶμ μοιρῶ,
τοῖς μοίραις τῶμ μοιράδω,
ἂ' δὼ κ' ἐγὼ τὴμ μοῖραμ μου,
κί' ὅποιος μοῦ μέλλει νὰ τὸ δὼ,
ποῦ χει ἄσπραι, ποῦ χει μαύραις, (ἐνν. μοίραις)
καὶ λύνονται καὶ πλένουνται
καὶ μωσαππούνται αὐραὶ
κ' ἐγὼ μὲ λύνωμαι, μὲ πλένωμαι
μὲ μωσαππούνωμαι
ἂδ δὲν ἴδῃ τὴμ μοῖραμ μου,
τί ἄνδραθ θεὸς ἢ πάσῃ ²⁾).

Εἰς τοιαύτην δὲ μαγικὴν τελετὴν καταδέσμου τῶν Μοιρῶν ἀνήκει καὶ ἡ γνωστὴ ἐπωδὴ, ἥ μὲ ἀσημάντους παραλλαγὰς ὑπὸ πολλῶν ἀναφερομένη:

'Στὸν "Ὀλυμπο, 'ς τὸν Κόλυμπο,
'ς τὰ τρία ἄστρα τ' οὐρανοῦ,
ὅπου 'ν' οἱ μοίραις τῶ μοιρῶ,
ἐκεῖ ναι κ' ἡ δική μου,
ἄς ἔρθῃ τώρα νὰ μὲ ἴδῃ ³⁾).

1) Λαογραφικὸν Ἀρχαῖον ἀριθ. 220 (ἀνακοίνωσις τῆς δεσποινίδος Λ. Μαρκέτου).

2) Κ. Π. Σύλλογος τ. ΙΘ' σ. 229, 19. Δευτέρα τρίτη καὶ τετράδη τῶν πρώτων στίχων εἶναι αἱ ἡμέραι τῆς καθαρᾶς ἐβδομάδος. Ἐν τῇ αἰγινήτικῇ ἐπωδῇ τὸ νόημα εἶναι σαφέστερον.

3) Wordsworth Athens and Attica σ. 228. Πιπιάκης ἐν Ἐφημ. ἀρχαιολ. 1852 σ. 656 (=Ἐφημ. Φιλομυθῶν 1860 σ. 1195). Passow Carm. popul. ἀρ. 574 6 (ἐκ τοῦ Wordsworth καὶ ἐκ παραλλαγῆς τοῦ Ἑρρ. Οὐλερίχου). Heuzey Le mont Olympe et l' Arcadie σ. 139 (=Tozer Researches in the Highlands of Turkey τ. II σ. 24). B. Schmidt Volksleben d. Neugriechen σ. 219. Πολίτου Νεοελλ. μυθολογία Β' σ. 228. Thumb ἐν Zts. d. Ver. f. Volksk. 1892 τ. II σ. 287—9. Drexler ἐν Roscher Lex. d. Mythol. τ. III σ. 858. Lawson Modern Greek Folklore σ. 128. Βλ. καὶ J. J. Ampère ἐν Revue des deux mondes 1 Ἰουλ. 1844 σ. 40.

Β'. ΑΡΜΥΡΟΚΟΥΛΛΟΥΡΑ

1. *Τρίπολις*. Βλ. εἰς τὸ ἐπίμετρον τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Ν. Ἀλεξοπούλου.
2. *Βούρβουρα Κυνουρίας*. Βλ. ὁμοίως τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Ἐπ. Γ. Παππαμχαήλ.—Βλ. καὶ Ἑθνικὴν ἀγωγὴν 1901 τ. Δ' σ. 46.

3. *Σαραϊζᾶ* (χωρίον τῆς Κορώνης), κατ' ἀνακοίνωσιν πρὸς με Δ. Σ. Χρυσικοπούλου δημοδιδασκάλου (1888). "Οποῖος ἀνύπαντρος θέλει νὰ μάθῃ ποιὸν ἢ ποιὰν θὰ πάρῃ καὶ πῶς θὰ τὸν λένε, νὰ φτειάσῃ μίαν ἀρμυροκουλλοῦρα. Γιὰ νὰ τὴ φτειάσῃ πρέπει νὰ κλέψῃ τρεῖς κουταλιαῖς ἄλευρι ἀπὸ τρεῖς πρωτοστέφαναις γυναῖκες, ποῦ νὰ ἔχουν τὸ ἴδιο ὄνομα οἱ ἄντρες των (τὸ καλύτερο εἶναι νὰ λέγωνται Γιάννηδες), νὰ πάρῃ τρεῖς κουταλιαῖς ἄλας καὶ τρεῖς κουταλιαῖς νερό, νὰ τὰ ζυμώσῃ κορίτσα ¹⁾, καὶ νὰ ψήσῃ αὐτὴ τὴν κουλλοῦρα ἔς τὴ γωνιά. Τὴν Καθαρὴν Δευτέραν θὰ νηστεύῃ οὐλὴ τὴν ἡμέραν καὶ τὸ βράδυ θὰ φάγῃ οὐλὴ τὴν ἀρμυροκουλλοῦραν ξερή. Καὶ ἔς τὸν ὕπνον τοῦ θὰ ἰδῇ τὸν ἄντρα ἢ τὴν γυναῖκα ποῦ θὰ πάρῃ καὶ θ' ἀκούσῃ τ' ὄνομά του.

4. *Τριφυλία*. «Ὅταν μία κόρη θέλῃ νὰ μάθῃ ποῖον ἄνδρα θὰ ὑπανδρευθῇ, φυλάττει τὴν Καθαρὴν Δευτέραν, ὅτε γίνονται τὰ κούλουμα, καὶ δὲν πίνει νερόν ὅλην τὴν ἡμέραν. Τρώγει ὅμως ὅσον ἡμπορεῖ ἀπὸ τὰ σαρακοστιανὰ φαγητά, τὰ ὁποῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀλμυρά καὶ φέρων οἶψαν. Ὅποιος λοιπὸν τὴν νύχτα τῆς φανῇ εἰς τὸν ὕπνον τῆς πρὶν παρουσιάζεται εἰς αὐτὴν καὶ τῆς προσφέρει χρύον καὶ ὀροσερὸν νερόν, αὐτὴ θὰ εἴπῃ ὁ καλὸς τῆς». (Δελτ. ἱστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρ. 1883 τ. Α' σ. 679).

Αὐτοῖσι ἐπίσης τὴν Καθαρὴν Δευτέραν κατακλινόμενοι τὴν ἀρμυροκουλλοῦραν ἀναμιγνύοντες ἐν κοχλιάριον ἁλάτος ἐν ὕδατος καὶ ἐν ἁλεύρου. Οἱ τρώγοντες ἐκ ταύτης δὲν πίνουν κατ' ὅλην τὴν ἡμέραν νερόν, κατακλινόμενοι δὲ διψῶντες βλέπουσι καθ' ὕπνους ἢ ὅτι εἰσέρχονται εἰς οἰκίαν τινὰ ζητοῦντες νὰ πῶσιν ἢ ὅτι προσφέρει τις εἰς αὐτοὺς νερόν καὶ ἐκ τοιούτων ὀνείρων μαντεύονται τίς θὰ εἶναι ὁ μέλλων ἢ ἡ μέλλουσα σύζυγος αὐτῶν. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Σ. Δ. Κωνσταντοπούλου, φοιτητοῦ 1917).

5. *Σοποτὸν Καλαβρύτων*. «Ὅσα κορίτσια θέλουνε νὰ ἰδοῦν ποῖον ἄντρα θὰ πάρουνε, νηστεύουνε ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς Τυρινῆς ὡς τὴν Καθαρὴν Τετράδην. Τότε μαζώνουνε ἁλεύρια ἀπὸ τρεῖς πρωτοστέφαναις καὶ ζυμώνουνε τὴν ἀρμυροκουλλοῦρα, ποῦ ναι μισὴ ἁλεύρι καὶ μισὴ ἁλάτι. Ἐπειτα τὸ βράδυ τὴν τρῶνε καὶ τὴ νύχτα ποῦ θὰ διψᾷσουνε, ὅποιον ἰδοῦνε νὰ τοὺς δώκῃ νερὸ ἔς τὸν ὕπνον τους, αὐτὸς θὰ ναι ὁ ἄντρας ποῦ θὰ πάρουνε» ²⁾).

6. *Ἀθῆναι*. «Γραῖα συγγενῆς ἐπήγαγε τὴν ἐσπέραν τῆς τελευταίας Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεων εἰς τρία σπίτια μονοστέφανα καὶ ἀπρίκατα ³⁾ καὶ ζη-

1) Καὶ ὅταν τύχῃ δηλ. ὁ μαντευόμενος νὰ εἶναι ἀνὴρ ἢ χήρα, τὴν ἀρμυροκουλλοῦραν ἀπαιτεῖται νὰ ζυμώσῃ παρθένος.

2) Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀνδρ. Κ. Κωνσταντινοπούλου, δημοδιδασκάλου 1888 (βλ. Λαογραφ. Γ' 511).

3) Οἱκοὶ ἐν τοῖς ὁποίοις ὄκουν ἀνδρόγυνα ἀπαῖ σταφανωθέντα (ἀποτελούμενα δηλ. ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ὧν οὐδέτερος εἶχεν ἔλθῃ εἰς δεῦτερον γάμον) καὶ οὗς δὲν εἶχον ταράξῃ πένθη.

τουσα ἐλάμβανε ἀπ' αὐτῶν ἀλεῦρι καὶ ἀλάτι, ἅτινα ἔφερεν εἰς τὴν ἐν ὧρᾳ γάμου κόρην. Αὕτη δὲ ἤντλει μόνη τῆς ἀμίλητο νερὸ ἐκ τοῦ φρέατος τῆς οἰκίας τῆς. Κατόπιν ἐζύμωνε τὰ προσφερθὲν ἀλεῦρι καὶ ἀλάτι, ὅσον καὶ ἂν ἦτο, καὶ κατεσκεύαζε μικρὸν στρογγύλον πλακοῦντα, ὃν ἔψηγεν εἰς τὸ μανταλίδι τῆς παραφωτίας τοῦ σπιτιοῦ... Τὸ οὕτω κατασκευαζόμενον ἀρμυροκούλλουρο ἐκοπτεν εἰς δύο τεμάχια, καὶ τὸ μὲν ἥμισυ ἔτρωγε τὸ βράδυ, χωρὶς νὰ φάγη ἄλλο τι, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ τὸ ἔθετεν κάτω τοῦ προσκεφαλαίου τῆς τὴν ὥραν τοῦ ὕπνου, λέγουσα, ἀφοῦ πρῶτον ἐξεδύετο καὶ ἔκαμνε τὴν προσευχὴν τῆς: "Ελα, Μοῖρα τῶν Μοιρῶν καὶ ἡ δική μου Μοῖρα καὶ πές μου ποιὸν ἄντρα θὲ νὰ πάρω· ἢ νὰ τὸν δῶ ᾗς τὸν ὕπνο μου ἢ ν' ἀκούσω τ' ὄνομά του»¹⁾.

7. Αἴγινα. «Τὸ ἀρμυροκούλλουρο. Τὴν Καθαρὰν Δευτέραν ἡ νέα, ἡ θέλουσα νὰ προμαντεύσῃται τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς, περιέρχεται τρία σπίτια μονοστέφανα καὶ ζητεῖ νερό, ἀλάτι καὶ ἀλεῦρι, ἰδίως πλάση ἐξ ἐναπολειφθέντων ἐκ τῶν κατὰ τὴν Τυροφάγον παρασκευασθέντων μακαρουνίων. Ταῦτα πάντα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς θέτει ἐντὸς σκεύους προσέχουσα ὥστε τὸ ἅλας νὰ εἶναι πλεόν τοῦ δέοντος. Τὸ σκεῦος τοῦτο τοποθετεῖ ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τῆς εἰς τὸν οἶκόν τῆς εἰσόδου ἢ, ὡς λέγουσιν, ᾗς τὸ ἔμπα κα' ἔβγα τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ, ζυμώνει ὅλα ὁμοῦ τὰ ἐν αὐτῷ μὲ πίσω τὰ χέρια καὶ κατασκευάζει κουλλοῦρι, ὃ ψήνει ἐπὶ πυρᾶς ἣν ἀνάπτει ᾗς τὸ τρίστρατο. Τὸ κουλλοῦρι τοῦτο, ὡς ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐμπεριεχομένου πολλοῦ ἁλατος εἶναι λίαν ἀλμυρὸν, καλεῖται ἀρμυροκούλλουρο, καὶ τρώγει μικρὸν ποσὸν νὰ κατακλῇ ἡ νέα, χωρὶς νὰ εἴη νερόν, καὶ ὁ περὶ τῆς ἐπιθυμίας τοῦτου διεγείρεται ὥς ἐκ τῆς ἀλμυρότητός του. Πιστεύεται δὲ ὅτι θὰ φανιστῇ ᾗς τὸν ὕπνο τῆς νὰ τῆς δώσῃ νερόν νὰ πῇ»²⁾.

8. Ἰωάννινα. «Κατὰ τὴν νύκτα τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας αἱ νέαι τρώγουν ἄρτον ζυμωμένον ἐξ ἴσου ποσοῦ ἀλευροῦ καὶ ἴσου ἁλατος. Περιμένουν δὲ νὰ ἴδωσι καθ' ὕπνον ὅταν θὰ διψάσουν, τίς θὰ ταῖς δώσῃ νερόν, καὶ ἐκεῖνον, ὡς πιστεύουν, θὰ λάβουν σύζυγον»³⁾.

9. Θεσσαλονίκη. «Ἐν Θεσσαλονίκῃ τὴν ἐσπέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κλήδονα παίρνουν ἀπὸ ἑπτὰ φούρνους ἀπὸ μνιά φοῦχτα ἀλεῦρι καὶ ζυμώνουν τὴν ἀρμυροκουλλοῦρα. Τὴν ψήνουν ᾗς τοῦ τηγάν' καὶ τὴν τρώγουν χωρὶς νὰ πῶν νερόν· πιστεύουν ὅτι ὁποῖος παρουσιασθῇ εἰς τὸν ὕπνον των καὶ τοὺς δώσῃ νὰ πῶν θὰ εἶναι ὁ σύζυγός των»⁴⁾.

Ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Μακεδονίας (ἐν Βεροῖᾳ) ἡ ὄνειρομαντεία κατὰ τὴν αὐτὴν

1) Α. Γ. Καμπούρογλου ἐν Εἰδ. Ἀσολίου Ἀττικ. ἡμερολ. 1896 σ. 328. Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται μετὰ μικρῶν μεταβολῶν ἐν Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηναίων τ. Γ' σ. 19—20. Ἐνταῦθεν ἀτελής περίληψις παρὰ J. G. Lawson Modern Greek Folklore 1910 σ. 303. Ὁ Καμπούρογλου οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ ἀναμενομένου ὑπὸ τῆς νέας ὄνειρου, ἀλλ' ἴσως παρέλιπε τοῦτο ὡς ὑπονοούμειον ἐκ τῆς ἐπιφθῆς.

2) Π. Ἡρειώτου Συμβολή σ. 14 = Alb. Thumb ἐνθ. ἀν. σ. 291.

3) Ἑστία 1892 Α' σ. 100.

4) Λαογρ. Γ', 512.

ἡμέραν συμφύρεται μετὰ ὕδατομαντείας καὶ κατοπτρομαντείας. «Τῇ γιορτῇ τ' Ἀγιαννιοῦ τρώει τὸ κορίτσι ἓνα ἄρμυροκούλλουρο καὶ τῇ νύχτᾳ, ὅταν θὰ ξυπνήσῃ ἀπὸ τῇ δίψᾳ τῆς, κοιτάζει ἕς τὸ κανάτι ποῦ φωτίζεται μονάχα ἀπ' τὴν καντήλα τοῦ εἰκονίσματος, καὶ βλέπει, ἂν ἔχῃ ἄδολη ψυχὴ, τὸ πρόσωπο ἐκείνου ποῦ θὰ τὸν πάρῃ ἄντρα»¹⁾).

10. Ἀπειράνθος Νάξου. Τὸ ἄρμυροπιτάρι (ὡς ὀνομάζεται ἡ ἄρμυροκούλλουρα ἐν Ἀπειράνθῳ, ἐκ τοῦ ἄλμυρός καὶ πίτα) κατασκευάζεται μὲ πολλὰς μαγικὰς διατυπώσεις. Κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ Κληδόνου (24 Ἰουνίου) νέος ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι θὰ λάβωσι μέρος εἰς τὸ ἄρμυροπιτάρι, μεταβαίνει εἰς φρέαρ διὰ νὰ φέρῃ ἐντὸς μικροῦ ὑελίνου δοχείου τὸ καλούμενον ἀμίλητο νερό. Ὁ νέος οὗτος ὀφείλει νὰ μὴ ἐκστομίσῃ μηδὲ λέξιν, μηδὲ τὸν χαιρετισμὸν ν' ἀποδώσῃ, ἂν τυχὸν τὸν χαιρετίσῃ τις τῶν ἀπαντῶντων. Ἄν δ', ὡς δὲν εἶναι σπάνιον νὰ συμβῇ, προδῶσί τινες πειράζοντες αὐτὸν μέχρι τοῦ νὰ τὸν δείρῃσι, πρέπει νὰ ὑπομείνῃ καὶ τὸν δαρμὸν ἀγογγύστως. Ἐπιστρέφων δ' ἐκ τοῦ φρέατος μὲ τὸ ἀμίλητο νερό, διέρχεται πρὸ τριῶν ἐκκλησιῶν «γιά ν' ἀγιαστῇ τὸ νερό». Ἐπειτα μεταβαίνει εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου θὰ γίνῃ τὸ ἄρμυροπιτάρι, ἐν ᾗ πολλοὶ νέοι καὶ νεάνιδες, προπάντων δὲ ἐκ τῶν ἐν ὧρᾳ γάμου, ἀναμένουσι σιωπηλοὶ καὶ οὗτοι νὰ φθάσῃ τὸ ἀμίλητο νερό. Τὴν ἀντλησιν καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ ὕδατος ἀνακαταλαμβάνει συχνάκις ἀντὶ νέου καὶ νεᾶνις ἐκ τῶν μαντευομένων. Ὅταν τὸ ἀμίλητο νερὸ κομισθῇ, ἀμέσως χύνουσιν αὐτὸ ἐντὸς λεκάνης καὶ διὰ μᾶζας τεύελα (κησέρας, σήττας) κοσκινίζει εἰς τὴν περικειμένην ἄλευρον, κρατῶν τὴν τριχίαν εἰς τὸ ὄπισθεν, ὥστε νὰ μὴ βλέπῃ, καὶ κινῶν αὐτὴν τρεῖς παλινδρομητικῶς ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά.

Κατόπιν δ' ἐμβάλλουσιν ἐντὸς τῆς αὐτῆς λεκάνης ἴσην πρὸς τὸ ἄλευρον ποσότητα ἁλτος, καὶ ἀρχίζουσι νὰ ἀνακατώνουν (νὰ φυρῶσι) τὰ ἐν τῇ λεκάνῃ μέχρις ὅτου πῆξουν, δηλαδὴ καταστῶσι μίᾳ ὁμοιομερῆς μᾶζᾳ. Τὴν ζύμην ταύτην θέτουσιν ἐντὸς τηγανίου μετὰ τῆς ἀνγκαιούσης ποσότητος ἐλαίου καὶ τηγανίζουσιν αὐτήν. Ἐπειτα διαμοιράζουσι μετὰξὺ τῶν τὸ ἄρμυροπιτάρι τοῦτο καὶ λαμβάνει ἕκαστος μικρὸν τεμάχιον, τὸ ὅποion τρώγει. Σημειωτέον δὲ ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς διανομῆς τοῦ ἄρμυροπιταριοῦ ἀπαγορεύονται αἱ ὁμιλίαι. Ἀφοῦ δ' ἕκαστος φάγῃ τὸ τεμάχιον ποῦ ἔλαβε, ἐξέρχονται πάντες ἐκ τῆς οἰκίας ἐν ᾗ κατεσκευάσθη τὸ ἄρμυροπιτάρι εἰς τὴν αὐλήν, ὅπου πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κρεβατῖνα (κληματαριά, ἀναδενδράς)· ταύτης τὴν ῥίζαν ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἐκ τῶν φυχόντων ἄρμυροπιτάρι σείει διὰ τῶν χειρῶν ἐπάδων :

Ἐὼ σὼ τὸ κλῆμα (= ἐγὼ σείω τὸ κλ.)

καὶ τὸ κλῆμα νὰ σείσῃ τὴν ἧς (= τὴν γῆν)

κ' ἡ ἧς (= ἡ γῆ) νὰ σείσῃ τὴν ἀαιπῶ,

νὰ ρθῇ νὰ μοῦ δώσῃ νερὸ νὰ πιῶ.

1) Ἀγτ. Γ', 476.

Μετά ταῦτα ἕκαστος ἀπέρχεται εἰς τὰ ἴδια δρομαίως καὶ κατακλίνεται μετὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἴδῃ κατὰ τὰ νυκτερινὰ ὄνειρά του νὰ τῇ προσφέρῃ ὕδωρ ἢ νέα ἢ ὁ νέος ὅστις ἔγινεν αἰτία νὰ ὑποβληθῇ ἐκουσίως εἰς τὴν βάσανον τῆς δίψης, τὴν ὁποῖαν ἐπέτεινε τὸ ἀρμυροπιτάρι¹⁾.

11. Μῆλος. «Κατὰ τὴν 25 Νοεμβρίου, ἑορτὴν τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, λαμβάνουσιν (αἱ νεάνιδες) τρεῖς δράκας ἀλεύρου καὶ τρεῖς ἄλατος ἀπὸ τρεῖς γυναικας, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ εἶναι ὑπανδρευμένοι, ἀλλὰ μονοστέφαναις, δηλ. ἅπαξ μόνον ὑπανδρευμένοι. Ἐκ τοῦ ἄλατος καὶ τοῦ ἀλεύρου κατασκευάζει ἡ κόρη πλακοῦντα, ὃν φαγοῦσα κατακλίνεται, ἐπικαλουμένη τὴν ἁγίαν Αἰκατερίνην διὰ τῶν ἑξῆς:

Ἄγια μου Κατερίνα μου,
νιετόρου θυγατέρα,
[ἄμε] ᾽ς τὴν ἄρουρα ᾽ς τὴν κάρουλα,
᾽ς τὴ Μαρμαροχορροσπηγή,
ποῦ ναι οἱ Μοίραις τοῦ Μοιρῶ,
καὶ λούγονται καὶ νίβγονται,
κι' ἀσημοκορδονίζονται
κι' ἂν κ' ἐμὴν ἢ πατρί μου,
κι' ἂν εἶναι ὀδὸν καὶ παλὴ,
πὲς τῆς γάρχης νὰ με βρῇ.

Κατ' ὑπόνοιαν βλέπει, ὡς εἶναι ἐπόμενον, ἀφοῦ φάνη τον πλακοῦντα ἀνατισμένον μετὰ τὸ παραπάνω, ὅτι διψᾷ καὶ ὅτι εὐρίσκεται πλησίον ποταμῶν κα φρεάτων... Ὅν τινα δὲ ἠθέλεν ἴδῃ ὅτι τῇ προσφέρει ὕδωρ, οὐ ἢ μορφὴ εἶναι γνωστὴ ἢ καὶ ἄγνωστος εἰς αὐτήν, τοῦτον θέλει νυμφευθῇ²⁾.

1) Αἰτ. Γ', 512.

2) Νεοελλ. Ἀνάλεκτα 1872 Α' σ. 335. Ἐκ τούτου Ν. Γ. Πολίτου Νεοελλ. μυθολογ. σ. 230—1. Alb. Thumb ἐνθ. ἀν. σ. 291—2. Ἡ J. Th. Bent (The Cyclades, Lond. 1874 1885 σ. 49) ἀναφέρει, ὅτι ὁμοία συνήθεια ἐπιχωριάζει καὶ ἐν Κιμῳλῳ. Ἐνδέχεται μὲν καὶ εἰς τὴν γείτονα τῆς Μήλου Κίμωλον αἱ νεάνιδες νὰ ζυμώνωσι κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης τὴν ἀλμυροκουλλοῦραν ὡς αἱ Μήλιαί, τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ταύτης προσδοκῶσαι. Ἀλλ' ὁμοῦ δὲν ἀμφιδάλλομεν ὅτι δὲν παρετήρησε τοῦτο ἐν Κιμῳλῳ αὐτὴ ἡ συγγραφεύς, ἀλλὰ παραλαβοῦσα ἐκ τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων τὰ περὶ τῆς ἐν Μήλῳ συνήθειας τὰ μετέθεσεν εἰς Κίμωλον, μεθ' ὅλην τὴν βεβαίωσιν αὐτῆς ὅτι γράφει ἐξ αὐτοφίας. Δυστυχῶς ὄχι μόνον εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰς προηγούμενα ἐν ἀγγλικαῖς περιοδικοῖς λαογραφικὰ ἄρθρα τῆς αὐτῆς συγγραφείας ἔχομεν παραδείγματα ἐθίμων καὶ δοξασιῶν, τὰ ὁποῖα βεβαιῶναι ὅτι ἐπιχωριάζουσιν εἰς νήσους τῶν Κυκλάδων, ὥς ἐπισκέφθη, ἐνθ' τὰ περὶ τούτων παρέλαθεν ἐκ δημοσιευμάτων, ἀναφερομένων εἰς ἄλλους τόπους. Ὡς ἐκτίθενται πρὸς αὐτῆς τὰ περὶ τῆς ἀλμυροκουλλοῦρας γίνεται κατὰδηλον ὅτι μεταφράζει ἐκ τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων, παρανοῦσα πολλά, προσθέτουσα δὲ καὶ τινες λεπτομερείας, αἵτινες εὐχερῶς ἐλέγχονται ὡς πεπλασμένοι. Λέγει δηλ. ὅτι εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἴδῃ εἰς μίαν οἰκίαν μερικὰ κοράσια ἀσχολούμενα εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ λεγομένου πλακοῦντος τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης καὶ ὅτι οὗτος κατασκευάζεται μετὰ τρεῖς δράκας ἀλεύρου καὶ τρεῖς ἄλατος, ἐκ τῶν ὁποίων πείθουσι μίαν γοῦσαν μονοστέφανη νὰ κατασκευάσῃ τὸ

10. Σάμος. Ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς τῆς πυρᾶς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) αἱ ἄγαμοι ψήνουν τὴν ἀρμυροκουλλοῦραν, ζυμωμένην μὲ ἄλευρον καὶ ἀφθονώτατον ἄλας. Ἀφοῦ δὲ φάγουν αὐτήν, πλαγιάζουν, χωρὶς νὰ πείουν τίποτε καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Πιστεύουν δὲ ὅτι τὸ ὄνομα ἐκείνου, ποῦ θὰ ἴδουν εἰς τὸν ὕπνον των νὰ τοὺς δώσῃ νερόν, θὰ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς ποῦ θὰ πάρουν¹⁾).

Γ'. ΤΟ ΜΑΚΑΡΟΝΙ ΤΩΝ ΑΠΟΚΡΕΩΝ

Τὴν ἀλμυροκουλλοῦραν ἀντικαθιστᾷ πολλάκις μακαρόνι ὑποκλεπτόμενον ἐκ τοῦ συμποσίου κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς τελευταίας ἡμέρας τῶν Ἀποκρεῶν. Ἐνιαχοῦ δὲ συνδυάζεται τῆς ἀλμυροκουλλούρας καὶ τοῦ μακαρονίου ἡ ἐνέργεια, ἣ ἐπιπασσομένου ἀφθόνου ἁλατος τὸ μακαρόνι ἀναπληρώνει τὴν ἀλμυροκουλλοῦραν.

1. Χωρία Τριπόλεως. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ν. Κ. Ἀλεξοπούλου. — Ἐν Τριπόλει δὲ καὶ ἐγὼ ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ βεβαιωθῶ πρὸ ἐτῶν (1866) ὅτι αἱ ἀνύπανδροι ἐν τῇ συμποσίῳ τὴν ἐσπέραν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου προσεπάθουν νὰ κρύψωσιν εἰς τὸν κόλπον των ἐν μακαρόνιον ἐκ τῶν τριῶν πρώτων περουνιῶν, πιστεύουσαι ὅτι κατορθώνουσαι τοῦτο θὰ ἔβλεπον καθ' ὕπνον τὸν μέλλοντα σύζυγόν των.

2. Λάστα (τοῦ δήμου Μυλάοντος τῆς Γορτυνίας). Τὸ βράδυ (τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς) ὅποιος ἦταν ἀνύπαντρος ἢ ἀνύπαντρη ἔκρυβε μακαροῦνι ἀπὸ τῆς πρώτης καψιάς ποῦ θὰ βανε ἔς τὸ στόμα τοῦ καὶ τὰ βανε ἔς τὸ προσκέφαλό του καὶ τότε ἔς τ' ὄνειρό του ἤγγεπέ ποῖόν ἢ ποιά θὰ πάρῃ ὁ καθένας ὡς ἄντρα ἢ γυναῖκα²⁾).

3. Βούρβουρα Κυνουρίας. Βλ. εἰς τὸ ἐπίμετρον τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ἐπ. Γ. Παππαμιχαήλ. — Βλ. προσέτι Ἐθνικὴν ἀγωγὴν 1901 τ. Δ' σ. 46: «Τὴν Καθρὴ Δευτέρα δὲν τρώει μπουκιὰ ὄγοια κρύψη τὸ μακαροῦνι. Τὸ βράδυ μονάχα τρώει τὴν ἀρμυροκουλλοῦρα... καὶ κοιμᾶται μὲ τὸ μακαροῦνι δεμένο ἔς τὸ μαντιῆλι τῆς. Καὶ τὴ νύχτα γλέπει ἔς τὸν ὕπνο της ποῖόνε θὰ πάρῃ. Ἡ μάννα μου εἶδε πῶς τῆς ἔδωκ' ἓνα στατεράκι ὁ πατέρας μου».

τύραμα. Λέγει δὲ ταῦτα ἀγνοοῦσα, ὅτι πρῶτιστος ὅρος τῆς ἐπιτυχίας θεωρεῖται ἡ μυστικὴ ἐνέργεια, ὅτι οὐδέποτε ἡ μαντευσομένη θὰ κατασκεύαζε τὴν ἀρμυροκουλλοῦραν ἐπὶ παρουσίᾳ ἄλλων καὶ μάλιστα ξένων, διότι θὰ ἦτο βεβαία ὅτι θὰ ἐματαιοπόνηι, ὅτι συνήθως μία μόνη νεᾶνις κατασκευάζει τὴν ἀρμυροκουλλοῦραν δι' ἑαυτήν, ὅτι ἡ μονοστέφανος, γραῖα ἢ νέη ἀδιάφορον, δίδει τὸ πρὸς κατασκευὴν τῆς ἀρμυροκουλλούρας ἄλευρον καὶ τὸ ἄλας. Ἄλλ' ὅμως δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν περὶ τῶν τοιούτων προσθηκῶν καὶ παρανοήσεων, ἀποδὸν ὀλίγον πρότερον ἐν σ. 27, μίαν παράδοσιν μακεδονικὴν, ἣν ἐδημοσίευσεν ἐν Νεοελλ. μυθολογ. σ. 129, παραλαβὼν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ πανθίου τοῦ Χαρισίου Μεγδάνου, μεταφυτεύει εἰς τὴν Σίφνον, διὰ νὰ φανῇ ὅτι τὴν γινώσκει ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως, ἀλλ' οὕτω παρανοεῖ αὐτήν, ὥστε τὸν Μακεδόνα ἱερέα Μεγδάνον ὑπολαμβάνει ὡς δένδρον καὶ δὴ μεγάλην καὶ παλαιὰν ἐλαίαν (a big old olive tree called Megdanos).

1) Ἐπ. Γ. Σταματιάδου Σαμιακὰ τ. Ε' σ. 382.

2) Λάσκαρη ἢ Λάστα σ. 39.

4. *Ἄργος*. «Μόλις ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα τῆς Τυροφάγου, ὅσαι νεάνιδες ἐπιθυμοῦν νὰ δοκιμάσουν τὴν τύχην των, φοροῦσιν ἀνάποδα τὰ ὑποδήματά των ἀπὸ τῆς μεσημβρίας δὲ μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου δὲν ἐπιτρέπεται... οὐδὲ ψιχίον ἄρτου νὰ θέσωσιν εἰς τὸ στόμα των. Καὶ τὴν ἐσπέραν, ἀφοῦ καθήσουν εἰς τὴν τράπεζαν, λαμβάνουν, χωρὶς νὰ τὰς ἴδῃ κανεῖς, ἓνα μακαρόνι, τὸ ὁποῖον θέτουν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των τὴν ὥραν τῆς κατακλίσεως, λέγουσαι: "Οποῖος εἶναι τῆς μοῖρας μου καὶ τοῦ ῥιζικοῦ μου νὰ ἔρθῃ νὰ τὸ φάμε μαζί. Τὴν πρωΐαν τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας ἐγείρονται πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ ἐξέρχονται εἰς τὴν θύραν καὶ εἰς τὸ παράθυρον καὶ ἐκείνον τὸν ἄγαμον, τὸν ὁποῖον ἴδουν πρῶτον διερχόμενον, θεωροῦσιν ὡς μέλλοντα σύζυγόν των»¹⁾.

5. *Κορινθία*. Αἱ ἄγαμοι νεάνιδες παρασκευάζουσι τὴν ἀρμυροκουλλοῦραν, ὑποκλέπτουσαι τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῶν Ἀπόκρεων τὴν πρώτην μπουκιὰν ἐξ ἀπάντων τῶν φαγητῶν. Τρώγουσι δὲ ταύτην, ἐπιρρίπτουσαι ἄφθονον ἄλας, καὶ πρὸς τούτοις δὲν πίνουσιν ὕδωρ, οὕτω δὲ βλέπουσι καθ' ὕπνου τὴν μοῖραν των. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Ι. Π. Σταματούλη 1874).

6. *Καλαμάτα*. Ὡς τὸ τραπέζι τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς τὸ βράδυ ὁποῖος ἀνὺπανδρος θέλει νὰ ἴδῃ τὴ μοῖραν του ἀφήνει νὰ πέσῃ ἓνα μακαρόνι ἔς τὴν ποδιά του, χωρὶς νὰ τὸ ἴδῃ μᾶται. Ἄμα τελειώσῃ τὸ φαγεῖ, φυλάει τὸ μακαρόνι καὶ χωρὶς νὰ τὸ πάρῃ μᾶται, τὸ κρύβει ὕστερα ἀποκάτω ἀπὸ τὸ προσκεφάλό του. Ἐκείνη τὴ νύκτα ἡ νέα θὰ ἴδῃ ἔς τὸν ὕπνο της μ' ὅποιο τρόπο τὸ νὰ τὸ πρὸς τὴν πόρταν, ἢ ὁποῖος τὴ νύκτα. Ἡ τὸν πρῶτον νὰ ποὺ ἀπαντήσῃ τὴν ἄλλῃ μέρα, ἐκεῖνος θὰ εἶναι ὁ ἀντὶρας τῆς²⁾.

7. *Τριφυλία*. Εἰς τὰ ἀλόνόφωνα χωρία τῆς Τριφυλίας τὴν ἐσπέραν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου ὑποκρίνεται ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μαντευθῇ περὶ γάμου ἓν μακαρόνιον ἐκ τῆς πρώτης περονιάς τοῦ πινακίου του τῶν μακαρονίων, χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, τὸ θέτει ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς νύκτας εἰς τὸ προσκεφάλαιόν του καὶ κατορθώνει κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ν' ἀποκαλύψῃ τὴν μέλλουσαν ἢ τὸν μέλλοντα σύζυγον. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Σ. Δ. Κωνσταντοπούλου, φοιτητοῦ 1918).

8. *Αἰγίνα*. «Τὸ Σάββατον τῆς Τυροφάγου ἡ νέα κατὰ τὸ δεῖπνον τὴν πρώτην περουνιά, ἣν λαμβάνει νὰ φάγῃ ἀπὸ τὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις φαγητοῖς παρατεθειμένα ἐν τῇ τραπέζῃ μακαρόνια, δέει εἰς τὸ ἄκρον τοῦ μανδουλιῦ της λέγουσα: Σὲ δένω, Μοῖρα μου, ὁποῖος εἶναι κεῖνος ποῦ θὰ πάρω νὰρθῇ ἀπόψε ἔς τὸν ὕπνο μου καὶ νὰ μοῦ δώσῃ νερὸ νὰ πίνω. Εἶτα ἐξακολουθεῖ νὰ τρώγῃ χωρὶς κατὰ τὸ δεῖπνον ὡς καὶ μετὰ ταῦτα νὰ πίνῃ νερόν. Πιστεύεται δ' ὅτι ἡ μοῖρά της θὰ συνεργήσῃ, ὥστε ἐκεῖνος, ὃν μέλλει νὰ λάβῃ σύζυγον

1) Χρ. Α. Καραγιάννη Ἀργολικὸν ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1900. Ἔτ. Α' σ. 24—5.

2) Ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων. Κατ' ἀνακοίνωσιν δὲ Ι. Γ. Λυμπερίη, φοιτητοῦ, ἡ μαντευομένη νέα ἀφοῦ κρύψῃ τὸ μακαρόνι ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν της, περιμένει νὰ ἴδῃ τὸν μέλλοντα σύζυγον νὰ περάσῃ νὰ τὴν χαιρετίσῃ.

θὰ φανιστῇ ἔς τὸν ὕπνο της νὰ τῆς δώσῃ νερό νὰ πῖν¹⁾).

Ἡ παραμονὴ τοῦ ἔτους θεωρεῖται ἀλλαχοῦ ὡς προσφορωτέρα πρὸς τὴν μαγικὴν τυχὴν ἐνέργειαν, καὶ προκαλοῦσι τὸ μαντικὸν ὄνειρον διὰ τῆς πρώτης μπουκιᾶς εἴτε τῆς βασιλόπιττας εἴτε οἴουδῆποτε ἄλλου φαγητοῦ.

9. Ἀθῆναι. «Τὸ μεσονύκτιον τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους αἱ παρθένοι τὴν πρώτην μπουκιά, ἣν ἔθετον εἰς τὰ χεῖλη αὐτῶν, ἀνέσυρον καὶ τὴν ἐφύλαττον μετὰ προσοχῆς. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἡτοιμάζοντο ὅπως κοιμηθῶσι τὴν ἔθετον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, καὶ ἀτενίζουσιν πρὸς τὰ ἔξω... (ἔλεγον):

ὦ Γεννάῳη Καλαντιάῳη,
καὶ καλὰ καλαντισμένε,

ἐκεῖ ἔς τὴν Γέννα ποῦ θὰ πᾶς καὶ κεῖ ποῦ θὰ γυρίσῃς,
ἐκεῖ ἔν' οἱ Μοῖραις τῶν Μοιρῶν καὶ ἡ δική μου Μοῖρα
ἂν εἶναι πλούσια καὶ καλή, πές της νὰ ρθῇ νὰ μ' εὔρῃ,
ἂν εἶναι καὶ πεντάφτωχη, πάλι νὰ ρθῇ νὰ μ' εὔρῃ.

Ἀφοῦ ἀπήγγελλε τοῦτο τρεῖς ἢ κόρη, ἐκοιμάτο· ὅταν δὲ ἐβλεπεν ὄνειρον καὶ ἐξύπνα, ἐλάμβανε τὸ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν της τεμάχιον ἄρτου καὶ ἀνοίγουσα τὸ παράθυρον ἐπέτα αὐτό»²⁾).

10. Σαράντα ἐκκλησιαὶ Θράκης. Τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους «τὰ κοράσια κρύπτουν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των τὴν πρώτην βουκαν τοῦ δείπνου καὶ ὅντινα νέον ὄνειρευθοῦν, πιστεύουν ὅτι ἐκεῖνον θὰ πάρουν»³⁾).

11. Κωνσταντινούπολις. «Ἐπιμελῶν αἱ παρθένοι ἐκράτουν ἐκ τῆς πίτας τῶν τεμάχιον, ὅπερ τὴν νύκτα ἐβαλλόν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης αὐτῶν ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι ὁ ἅγιος Βασίλειος, θὰ ἐδείκνυεν αὐταῖς τὴν νύκτα ἐν κατόπτρῳ, ὅπερ ἐτοποθέτουν κατέναντι τῆς κλίνης αὐτῶν, τοὺς μέλλοντας κυρίους τῶν τυχῶν αὐτῶν»⁴⁾).

12. Μακεδονία. Αἱ ἄγαμοι νεάνιδες τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους ὑποκλέπτουσι τεμάχιον τῆς βασιλόπιττας καὶ τὸ κρύπτουσιν εἰς τὸν κόλπον των, προσέχουσιν πολὺ νὰ διαλάθωσι πάντας. Προτοῦ δὲ νὰ κατακλιθῶσιν ἐπιλέγουσιν: Ἀν Βασίλῃ θαματουργέ, ὃ τι εἶναι νὰ φανῇ. Ἐπειτα θέτουσι τὸ τεμάχιον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των, καὶ κατακλίνονται μὲ τὴν πεποιθήσιν ὅτι θὰ ἴδωσιν ἀψευδὲς ὄνειρον⁵⁾).

Ἐν Θεσσαλονίκῃ δὲ τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου αἱ ἐν ὥρᾳ γάμου, ὅταν κατὰ τὴν ἐσπέραν θὰ διανεμηθῇ ἡ βασιλόπιττα, προσπαθοῦσι νὰ θέσωσιν εἰς τὸ στόμα των ἐκάστη τὴν πρώτην μπουκιὰν καὶ ἀμέσως νὰ τὴν

1) Π. Ἡρειώτου Συμβολὴ σ. 13 = Alb. Thumb ἐν Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1892 τ. II σ. 291.

2) Δ. Γρ. Καμπούρογλου Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων Ἀθ. 1889 τ. Α' σ. 283.

3) Θρακικὴ ἐπετηρίς 1897 σ. 195.

4) Σ. Ι. Β[ουτυράς] ἐν Νεολόγου ἐβδομαδικῇ ἐπιθεωρήσει 1891 τ. Α' σ. 152.

5) Abbott Macedonian Folklore σ. 79. Ὁ Abbott ἀναφέρει καὶ διήγησιν τινα περὶ θαυμαστῆς ἐκπληρώσεως ἀπροσδοκῆτου ὄνειρου.

ἐξαγάγωσι, χωρὶς νὰ γίνη τοῦτο ἀντιληπτὸν ὑπὸ τῶν ἄλλων. Κατὰ τὴν νύκτα δὲ τὴν μπουκιὰν αὐτὴν θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν της μαζὶ μὲ ἀσημικό, καὶ περιμένει νὰ ἐμφανισθῇ εἰς αὐτὴν ἐν ὄνειρῳ ὁ μέλλων σύζυγος. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Θ. Ι. Ἀθανασοπούλου, καθηγητοῦ).

13. Ἀδριανούπολις. Τὸ αὐτὸ γίνεται τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει. Αἱ νεάνιδες ἐκβάλλουν τὴν πρώτην μπουκιὰν τῆς βασιλόπιττας ἀπὸ τὸ στόμα των ἀμέσως, χωρὶς νὰ τὴν μασήσουν καὶ χωρὶς νὰ ἐννοηθοῦν ἀπὸ κανένα καὶ τὴν θέτουν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των, νομίζουσιν δὲ ὅτι οὕτω θὰ ἴδουν ὄνειρον περὶ τοῦ γάμου των. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀθ. Στ. Κουμανούδη 1870). Κατ' ἄλλην δὲ ἀνακοίνωσιν αἱ νεάνιδες ἐξηγοῦσαι τὸ ὄνειρον ποῦ εἶδον τὴν νύκτα ἐκείνην, συνάγουσι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μέλλοντος συζύγου των ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ προσώπου ποῦ ἐνεφανίσθη εἰς αὐτάς καθ' ὕπνους ¹⁾).

Δ'. ΚΟΛΛΥΒΑ ΤΟΥ ΨΥΧΟΣΑΒΒΑΤΟΥ

1. Μακεδονία. Ἡ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἴδῃ καθ' ὕπνους τὸν μέλλοντα σύζυγόν της τὴν καθαρὰν ἐβδομάδα νηστεύει, μηδὲν ἀπομένῃ τροφῆς (:), τὴν δὲ Παρασκευὴν προτοῦ κατακλιθῇ τρώγει κόλλυβα. Τὴν πρώτην μπουκιὰν ἐκβάλλει κρυφίως καὶ θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν της ἐπιλέγουσα: «καλὴ μου Μοῖρα, ἀξιώσέ με νὰ ἴδῳ καὶ νὰ γνωρίσω ἀπόψε τὸν ἄνδρα ποῦ με ὥρισε, μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τοῦ θαυματουργοῦ ἁγίου Θεοδώρου» ²⁾).

2. (Ἀθήλων τόπου). Ἀνώνυμος χρονολογῶν περιγράφων τὰ κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τοῦ ψυχосαββάτου ἐν τοῖς νεκροταφείοις Ἀθηνῶν ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ Ἐφημερίδι τῆς 22 Φεβρουαρίου 1887, ἀναφέρει ὅτι τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ ψυχосαββάτου, καθ' ὃ τελεῖται καὶ ἡ μνήμη τῶν ἁγίων Θεοδώρων, αἱ εἰς ὥραν γάμου ἐναπέθετον ὄρακα κολλύβων ὑπὸ τὰ προσκεφάλαιά των, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι εἶχον τὴν θαυμασίαν δύναμιν νὰ παρουσιάσωσιν εἰς αὐτάς καθ' ὕπνους τοὺς μέλλοντας νυμφίους. Ἀναφέρει δὲ ὅτι ἐφέρετο καὶ δημῶδες ἄσμα, ὑπαινισσόμενον τὴν ἐπὶ τῶν Μοιρῶν ἐπιρροὴν τοῦ ἁγίου. Τὸ ἄσμα δὲ τοῦτο εἶναι προφανῶς ἡ ἐπιφθῆ, τὴν ὁποίαν ἔλεγον αἱ μαντευόμεναι προτοῦ κατακλιθῶσιν:

Ἄη μ' Θόδωρε καλέ,
καὶ καλὲ καὶ ταπεινέ,
ἀπ' τὴν ἔρημο περὸν
καὶ τοῖς Μοίραις χαιρετῆς·
ἂν δῆς κ' ἐμὲ τῇ Μοῖρᾳ μου,
νὰ μοῦ τὴ χαιρετήσης ³⁾).

1) Λογογράφ. ἀρχεῖον ἀρ. 34, 103.

2) Ἰω. Μιχαήλ Μακεδονικά σ. 27. Τὴν ἐπιφθῆν παρέφρασαν ὁ συγγραφεὺς εἰς καθαρὰ ῥεθούσαν γλῶσσαν.

3) Ἐν ἑτέρᾳ ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν, τῇ Ἀκροπόλει τῆς 27 Ἰουνίου 1911, ἐδημοσιεύθη πληρεστέρα παραλλαγή τῆς ἐπιφθῆς ταύτης. Ἀορίστως ἀναγράφεται ἐν τῇ ἐφημερίδι ταύτῃ ὅτι «ἐς τὰ χωρία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας» τὴν παραμονὴν τοῦ Ἄη Γιάννη τοῦ Κλή·

Καὶ ἄλλαχοῦ δὲ συνηθίζεται νὰ θέτῃσι κόλλυβα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των αἱ νεάνιδες, χωρὶς νὰ τρώγῃσι προηγουμένως ἐκ τούτων, πρὸς πρόκλησιν τοῦ ὀνείρου. Τοῦτο γινώσκομεν ὅτι γίνεται ἐν Καλαμάτῃ τῆς Μεσσηνίας, ἐν Τιρνάθῃ τῆς Θεσσαλίας, ἐν Ἀμοργῷ καὶ ἐν Χίῳ.

3. Καλαμάτα. Ἡ νέα κρύβει ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν της κόλλυβα τῶν ἁγίων θεοδώρων, βεβαίως ὅτι θὰ παρουσιασθῇ εἰς αὐτὴν καθ' ὕπνου ὁ μέλλων σύζυγος. (Ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως).

4. Τίρναβος. Οἱ ἄγαμοι νέοι ἢ, νέαι θέτουσιν ὀλίγους κόκκους σίτου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους ἢ τοῦ Σαββάτου τῶν ἁγίων θεοδώρων, ὅπως ὀνειρευθῶσι τὸ μέλλον ταῖρι των. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Χ. Ι. Φόρου, φοιτ. φιλ.).

5. Ἀμοργός. Αἱ νεάνιδες λαμβάνουσι κόλλυβα τεθνεώτος, τὰ θέτουν ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (24 Ἰουνίου) καὶ θὰ ἐμφανισθῇ εἰς αὐτάς καθ' ὕπνου ὁ μέλλων σύζυγός των¹⁾.

6. Χίος. «Αἱ νέαι θέλουσαι νὰ γνωρίζωσι τίς ὁ μέλλων αὐτῶν σύζυγος, θέτουσι καθ' ἣν ὥραν κατακλίνονται ἐννέα σπειρία κόλλυβα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αὐτῶν, πιστεύουσαι ὅτι, ὅταν ἐγερθῶσι, θὰ μάθωσι τὸν πόθον των»²⁾.

Ε'. ΑΛΛΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

1. Γαμήλια κοφέτα (Τρίπολις). Βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Ν. Κ. Ἀλεξοπούλου.

2. Ἀποχτενίδα, κτενίον, καρδέπτης (Αἰγίνα). Ἐν ἑσπέρῃ τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ἢ νέα κτενίζεται καὶ τὸ ἀποχτενίδα τῆς μὲ ἓνα χτένι καὶ

δὸνα τὸ ἀπόγευμα «ἀφοῦ μαζευθοῦν πολλὰ κορίτσια, παίρνουν ἀπὸ τρία σπίτια μονοστήφανα ἀπὸ μιὰ κλωστή μετρώσιμ» (ἐστριμμένη μετρωτὴ κλωστή, τουρκ. ἱμπρισίμ). «Τοῖς πλέκουν καὶ τοῖς δένουν ἔς τὸ κάτω πόδι τοῦ κρεβατιοῦ. Τὸ βράδυ, ὅταν πέσουν ἔς τὸ κρεβάτι, λέγουν τὴν ἐξῆς εὐχὴ ἔς τὸν Ἀγ. Γιάννη:

Ἀγ. Γιάννη μου καλέ,
ἄγιε καὶ θαματουργέ,
αὐτοῦ ποῦ πῆς καὶ λειτουργῆς,
καὶ τοῖς Μοίραις ἀπαντῆς,
ἂν δῆς καὶ τὴ δική μου,
τὴ χρυσή καὶ ἀργυρή μου,
χαίρετα μοῦ ἦνε πολλά,
ἂν κάθῃται νὰ σηκωθῇ,
ἂν στέκεται νὰ περπατῇ,
ἀπόψε νὰ ῥοθῇ νὰ μ' εὐρῇ,
ὅποιος εἶναι γιὰ νὰ πάθω
νὰ [μοῦ] τὸν φέρῃ, νὰ τὸν δέσῃ,
ἔς τοῦ κρεβατιοῦ μου τὸ ποδάρι.

Ἐπειτα κοιμοῦνται καὶ ὁ μέλλων σύζυγος φαίνεται καθ' ὕπνου δεμένος ἀπὸ τοῖς μετρωταῖς κλωσταῖς ἔς τὸ πόδι τοῦ κρεβατιοῦ».

1) Ν. Γ. Γάσπαρη Ἡ νῆσος Ἀμοργός σ. 75.

2) Κανελλάκη Χιακά ἀνάλεκτα σ. 365.

Ένα καθρέφτη θέτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλον τῆς κλίνης τῆς, εἶτα περιζώνεται χρυσομάντηλον, οὗ τὰ δύο ἄκρα δένει ὀπισθέν τῆς μὲ τρεῖς κόμβους, λέγουσα ὅταν δένῃ ἕκαστον: Σὲ δένω Μοῖρα μου, νῆρθης ἀπόψε ἔς τὸν ὕπνο μου νὰ μοῦ εἰπῇς ποῖον θὰ πάρω, καὶ ἂν δὲν ἔρθῃς δὲ σὲ λύνω. Κατόπιν κατακλίνεται γιὰ νὰ ἰδῇ ὄνειρο, ποῦ θὰ φανισθῇ ἡ Μοῖρα τῆς νὰ τῆς εἰπῇ τὸν ἄντρα ποῦ θὰ πάρῃ¹⁾).

3. Κάτοπιτρον (Μακεδονία). Ἡ νεᾶνις τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) εἰσέρχεται εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς ἔχουσα καθρέπτην, καὶ ἀφοῦ ἐκδυθῇ, ἵσταμένη πρὸ αὐτοῦ λέγει:

Παίρνω τὸν καθρέφτη καὶ τὸ θεὸ περικαλῶ,
ὅποιος εἶναι τῆς τύχης μου ἀπόψε νὰ τὸν διῶ.

Θέτει ἔπειτα τὸν καθρέφτην ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν τῆς καὶ κατακλίνεται προσδοκῶσα τὸ μαντικὸν ὄνειρον²⁾).

Ἐπίσης αὐτόθι τὴν ἐσπέραν τοῦ νέου ἔτους θέτουσιν ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των καθρέπτην καὶ διαλυσιῆρα (κτένα) ὁμοῦ μὲ τεμάχια τῆς πίττας τῆς πρωτοχρονιάς, χωρὶς νὰ τὰς ἐννοήσῃ τις: «κί' ὅποιον νειριφτοῦν, ἱκεῖνους θὰ τοῖ πάρ'»³⁾).

4. Ἀγορία κυνάρα (Ζάκυνθος). Ἡ ἄγαμος τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς θέτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν τῆς ἀσινγκυνάραν (cynara cardunculus).

Ἄν τὸ πρῶτ' εὔρεθῇ ἀνέγγενη, εἶναι σημεῖον ὅτι ἡ νέα θὰ νυμφευθῇ ἐντὸς τοῦ ἔτους (Κατὰ πληροφάνειαν Ζακυνθίου).

5. Κύαμοι (Τριφυλία). «Ὅταν δύο κόραι θέλουν νὰ μάθουν, ἂν ἐκεῖνος ποῦ εἶναι τῆς τύχης των νὰ πάρουν ἄνδρα θὰ εἶναι χῆρος ἢ παλληκάρι... ἀλλάζουν τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ῥιγανᾶ, εἰς τὰς 24 τοῦ Ἰουνίου, ἢ μία μὲ τὴν ἄλλην τέσσαρα κουκκιά, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ δύο εἶναι ξεφλουδισμένα. Ὑστερα ἡ καθεμία βάλλει τὰ δύο κουκκιά ποῦ πῆρε ἀπὸ τὴν ἄλλην (τὸ ἐν ἐννοεῖται ξεφλουδισμένον καὶ τὸ ἄλλο ἀξεφλούδιστον) ἀποκάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον τῆς φίλης τῆς. Πλαγιάζουν λοιπὸν καὶ ὅποιαν ὥραν ἀνανοηθοῦν ἀπὸ τὸν ὕπνον των, χώνουν τὸ χέρι ἀποκάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλον καὶ ἐκβάλλουν τὸ πρῶτον κουκκί ποῦ θὰ πιάσουν. Ἄν τύχῃ νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ ξεφλουδισμένο, τοῦτο σημαίνει πῶς θὰ πάρῃ χῆρον, ἂν ὅμως τὸ ἄλλο τότε θὰ εἰπῇ πῶς θὰ πάρῃ παλληκάρι»⁴⁾).

6. Κύαμοι (Σάμος). Τὴν νύκτα τοῦ Ἀγ. Γιαννιοῦ ἡ κόρη, ἀφοῦ μελετήσῃ ἤτοι μνημονεύσῃ κατὰ νοῦν ἐκεῖνον ποῦ ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπανδρευθῇ, θέτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν τῆς τρία κουκκιά, τὸ ἐν μετὰ τοῦ φλοιοῦ, τὸ ἄλλο ἡμίκοπον καὶ τὸ τρίτον ξεφλουδισμένον. Ὅταν δὲ σηκωθῇ τὸ πρῶτ', λαμβάνει κατὰ τύ-

1) Ἡρεσιώτου Συμβολὴ εἰς τὰ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων σ. 13 = Alb. Thumb ἐν Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1892 σ. 293.

2) Abbott Macedonian Folklore σ. 50.

3) Λαογραφ. Γ', 512.

4) Δελτ. Ιστορ. ἑταιρ. τ. Α' σ. 679—680.

χην με κλειστοὺς ὀφθαλμοὺς ἐν ἀπὸ τὰ τρία κουκκιά. "Αν εἶναι τὸ μετὰ τοῦ φλοιοῦ, προσιωνίζεται ὅτι τὸ μελέτημά της θὰ γίνη, ἂν τὸ ξεφλουδισμένον ὅτι δὲν θὰ ὑπανδρευθῇ καὶ ἂν τὸ ἡμίκοπον ὅτι θὰ νυμφευθῇ χῆρον ¹⁾).

7. *Κύαμοι* (Κέρκυρα). Τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἀποθέτουν τὰ κοράσια ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των τρία κουκκιά, τὸ ἐν με ὅλον τὸν ἔξω φλοιόν, τὸ ἄλλο με τὸν μισὸν καὶ τὸ τρίτον ξεφλουδισμένον. Καὶ ὅταν ἐξυπνήσουν λαμβάνουν κατὰ τύχην ἐν τούτων, καὶ ἂν μὲν εἶναι τὸ πρῶτον, σημαίνει ὅτι ὁ σύζυγος ποῦ θὰ ὑπανδρευθοῦν θὰ εἶναι πλούσιος, ἂν τὸ δεύτερον μετρίας καταστάσεως καὶ ἂν τὸ ξεφλουδισμένον πτωχός. Ἀλλαχοῦ ἀντὶ κουκκίων θέτουν τρία ἀμύγδαλα. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Ἀθ. Στ. Κουμανούδη, 1872).

8. *Σάπων* (Σάμος). Ἡ νεᾶνις τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς ἐορτῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων τὴν πρώτην ἐβδομάδα τῆς Μεγάλης τεσσαρακοστῆς θέτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν της προτοῦ κατακλιθῇ σάπωνα ἀμεταχείριστον, διὰ νὰ πλύνη τὰ ῥοῦχα του ἐκεῖνος, ποῦ θὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν ὕπνον της ²⁾).

9. *Ἀδήλου τόπον*. Ἡ νεᾶνις τρώγει τὴν Καθαρὰν Δευτέραν μόνον ἐν τεμάχιον ἀπὸ τὴν ἄρμυροκουλλοῦραν, τὴν δὲ λοιπὴν διαιρεῖ εἰς τρία μέρη, τὰ ὅποια δένει ἕκαστον με ταινίαν διαφόρου χρώματος, ἐρυθράν, μέλαιναν καὶ κυανῇ. Τὰ κομμάτια ταῦτα θέτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλαίον της καθ' ὅλην τὴν νύκτα, τὴν δὲ πρωτὴν λαμβάνει ἐν αὐτῶν κατὰ τύχην. Ἡ ἐρυθρὰ ταινία δηλοῖ ὅτι θὰ ὑπανδρευθῇ παλληκάρι, ἡ μαύρη χῆρον καὶ ἡ κυανῇ ξένον, δηλαδή ἐξ ἄλλου χωρίου καταγόμενον. Ἐπειτα πρὸς συμπλήρωσιν καὶ δι' ἄλλων λεπτομερειῶν τῆς μαντείας στέκεται εἰς τὴν ἐξώθυραν καὶ προσέχει εἰς τὰς τυχαίαις ὀμείας τῶν γειτόνων ἢ τῶν διαδοτῶν καὶ τὸ πρῶτον ὄνομα, ἐπάγγελμα, τέχνην ἢ ἄλλο τοιοῦτο ποῦ θ' ἀκούσῃ ἀπολαμβάνει ὡς τὸ τοῦ μέλλοντος συζύγου ³⁾).

Παραπλήσιον τρόπον τῆς χρήσεως τῆς ἄρμυροκουλλούρας περιγράφει ὁ Guys. «Ἡ κόρη ἢ ἐπιθυμοῦσα νὰ μάθῃ τὴν τύχην της δὲν τρώγει πρὸ τοῦ ὕπνου εἰμὴ πίτταν πολὺ ἀλατισμένην καὶ δὲν πίνει ἀπολύτως τίποτε. Ἐπειτα θέτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν της τρία κουδάρια κλωσταῖς, ἄσπρον, μαῦρον καὶ κόκκινον. Ἐκεῖνος δὲ ὅστις θὰ τῆς δώσῃ καθ' ὕπνους νὰ πῇ θὰ εἶναι ὁ σύζυγός της. Ἐγερθεῖσα τοῦ ὕπνου τυχαίως λαμβάνει ἐν κουδάρι. Ἄν εἶναι τὸ μαῦρον σημαίνει ὅτι θὰ εἶναι χῆρος, ἂν τὸ ἄσπρον γέρων, καὶ ἂν τὸ κόκκινον νέος καὶ πλούσιος ὡς τὸν ἐπιθυμεῖ ⁴⁾).

1) Ἐπ. I. Σταματιάδου Σαμιακά τ. Ε' σ. 390—1.

2) Αὐτ. σ. 391.

3) J. C. Lawson Modern Greek Folklore 1911 σ. 303—4.

4) Guys Voyage littéraire en Grèce 3ης ἐκδ. Par. 1783 τ. I σ. 158. Ὁ F. A. Ukert (Gemälde von Griechenland, Darmstadt 1833 σ. 152) ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτὰ με τινὰς σπουδαίας διαφοράς: «Ἡ ἐπιθυμοῦσα νὰ μάθῃ ποῖον ἄνδρα τῆς ὥρισεν ἢ τύχη ζυμώνει κίττα τὰς ὀδηγίας μάντιδος (;) μίαν πίτταν με ἀρωματικά βότανα (;) καὶ χωρὶς νὰ πῇ τίποτε τὴν τρώγει πρὸ τοῦ ὕπνου. Ἀμέσως δὲ πλαγιάζει, ἀποῦ πρότερον ἀναρτήσῃ ἀπὸ τὸν λαχμόν της σακκίδιον με τρία ἄνθη (;) λευκὸν ἐρυθρὸν καὶ κίτρινον. Τὸ πρῶτον δὲ τὸ ὁποῖον ἐγερθεῖσα τοῦ ὕπνου τυχαίως ἐξαγάγῃ, φανερῶναι τὸν ἄνδρα ποῦ θὰ

10. Ἀντίδωρον τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Ἐν Ζακύνθῳ αἱ νεάνιδες θέτουσι τὸ ἀντίδωρον τῆς Μεγάλης Πέμπτης ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των «ὅπως ἴδωσι κατ' ὄναρ τὴν μέλλουσαν τύχην αὐτῶν» ¹⁾. Ἐν Πάτραις δὲ ὅταν λάβωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὸ ὕψωμα τῆς Μεγάλης Πέμπτης «τὸ μελετᾶνε» δι' ἓν πρόσωπον, ὅπερ ὅταν θὰ κοιμηθῇ θέτει τὸ ὕψωμα τοῦτο ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του, βέβαιον ὅτι θὰ ἴδῃ καθ' ὕπνου τὸν μέλλοντα σύζυγον. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Θ. Ι. Ἀθανασοπούλου, καθηγητοῦ).

11. Κέλυφος αὐγοῦ. Ἐν Ζακύνθῳ «πολλαὶ γυναῖκες φυλάττουσι τὸ κέλυφος τοῦ ὥρου τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου, ὅπερ θέτουσι κατὰ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον παρθένου, ὅπως αὕτη ὀνειρευθῇ τὴν μέλλουσαν τύχην αὐτῆς» ²⁾.

12. Ἐπρωδὴ εἰς τὴν Σελήνην. Εἰς Κοντοδάζαιναν τῆς Γορτυνίας, «ἂν ἡ μαντευομένη κατορθώσῃ νὰ ἴδῃ σελήνην δύο ἡμερῶν ³⁾, ῥίπτει κάτι τι ἐπάνω της καὶ ἀτενίζουσα τὴν σελήνην λέγει :

Καλὸ 'ς τὸ νιὸ φεγγάρι
καὶ τ' ἄξιο παλληκάρι
κι' ὅποιος εἶναι τῆς τύχης μου
νὰ ρθῇ ἀπὸ τοῦ ὕπνου μου.

Λαμβάνει ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τὸ ἀπορριφθέν, θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον καὶ κοιμωμένη βλέπει τὸ ζητηθέν» (Ἀνακοίνωσις Θ. Ι. Ἀθανασοπούλου, καθηγητοῦ).

13. Φύλλα συκῆς. «Εἰς τὸ Καδαῖζον, χωρίον τῆς ἐπαρχίας Αἰνίου τῆς Θράκης, κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κληδόνου θέτουν κάτω ἀπὸ τὰ προσκέφαλά τους οἱ νέοι καὶ οἱ νέαις φύλλα συκιᾶς καὶ σὰ μαραθοῦν, εἶναι σημεῖον ὅτι δὲν θὰ τοὺς βρῇ ὁ χρόνος, ἂν ὅχι, εἶναι σημεῖον ὅτι θὰ νυμφευθοῦν» ⁴⁾.

14. Σύμβολα τοῦ κλήδονα (Κρήτη). Ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς νεάνιδος τίθενται κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τὰ εἰς τὸν κλήδονα χρησιμοποιοθέντα σύμβολα, οὕτω δὲ βλέπει καθ' ὕπνου αὕτη τὸν μέλλοντα σύζυγον καὶ καθ' ὅλου τὰ μέλλοντα ⁵⁾.

πάρη, τὸ λευκὸν νέον, τὸ ἐρυθρὸν μεσόκοπον καλὸδόλον καὶ ἄξιον καὶ τὸ κίτρινόν χῆρον. Καὶ τὰ ὄνειρα, τὰ ὅποια θὰ ἴδῃ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην νύκτα ἔχουσι σημασίαν, καὶ ἐξ αὐτῶν μανθάνει, ἂν ὁ γάμος θὰ εἶναι εὐτυχισμένος, ἂν ὁ γαμβρὸς θὰ εἶναι πλούσιος ἢ ὄχι. Ὁ Ukert δὲν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, παρалаμβάνει δὲ τὰς εἰδήσεις ἐκ παλαιότερων περιηγητῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ ἂν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶχε καὶ ἄλλην πηγὴν πλὴν τοῦ βιβλίου τοῦ Guys.

1) Α. Χ. Ζώης ἐν Ἐκκλησιαστ. ἀληθείᾳ, Κ)πολ. 1902 σ. 417.

2) Αὐτ.

3) Ἐξ οὗ καὶ τὸ ῥητόν: «χαρὰ 'ς ἐκείνη ποῦ θὰ ἴδῃ δυὸ νῆμερῶν φεγγάρι».

4) Λαογρ. Γ' 510.

5) Κρητικὸς λαὸς 1909 σ. 138.

Γ'. ΣΠΟΡΑ ΣΙΤΟΥ ἢ ΚΟΛΛΥΒΩΝ

1. Χωρία Τριπόλεως. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν Ἀλεξοπούλου.
2. Βούρβουρα τῆς Κυνourίας. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν Παππαμιχαήλ.
3. Κορινθία. Τὸ ψυχρὰσάββατον τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἢ νεᾶνις ὑποκλέπτει πρώτη σίτον ἀπὸ τὰ κόλλυβα τριῶν Γιαννιῶν (γυναικῶν τῶν ὁποίων ὁ σύζυγος ὀνομάζεται Ἰωάννης), καὶ σπείρει ταῦτα κρυφίως εἴτε εἰς τὸ δῶμα τῆς οἰκίας τῆς εἴτε εἰς τὸν κῆπον, ἐπάδουσα:

Ἐγὼ σπέρνω καὶ σκαλίζω,
μόν' ὁ θεριστὴς μοῦ λείπει·
ἂν ἐρῇ νὰ τὸ θερίσῃ,
τὸ βρακὶ νὰ μὴ μοῦ λύσῃ.

Ἐνθ' δὲ ᾄδει, ἀφήνει ἰδίον τι πρᾶγμα ἐκ τῆς ἐνδυμασίας τῆς καὶ μαχαιρίδιον ἢ ψαλίδιον, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν προσδοκώμενον θεριστὴν ὡς δρέπανον. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Ι. Π. Σταματούλη 1876).

4. Δῆμος Οἰνουῆτος τῆς Λακεδαιμόνος. «Τὸ ἑσπέρας τῆς παραμονῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων αἱ κόραι κλέπτουσι σίτον ἀπὸ τὰ κρυφία τριῶν Γιάνναινων καὶ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν, ὡς καὶ τὰς δύο ἑπομένους μεταδίδουσιν εἰς τὸν ποταμόν, λαμβάνουσαι μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἓνα πρῶτον παιδί. Ἐκεῖ θέτουσι μικρὰς σαμάδας καὶ ἀποτελοῦσι γέφυραν, διὰ τῆς ὁποίας πέρχεται ἑκάστη με κεχλεισμένους τοὺς ὀφθαλμούς, καθ' ὃν χρόνον ὁ παῖς τῆς λέγει Καλησπέρα, μπάρμπα Θόδωρε, τί σπέρνεις, τί θερίζεις; καὶ ἐκεῖνος ἀπαντᾷ:

[Σπέρνω] τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι,
τὸ σπειρὶ τὸ λινοκόκκι.
[Κάτου] ἔς τὴν ἔρημον, ἔς τὴν Ἑλυμπο,
ἔς τὴν ἐφτακολουμπήθρα,
ποῦ ν' οἱ Μοῖραις καὶ μοιραίνουν,
καὶ τὰ ῥιζικά καὶ κρένουν,
ποῦ ναι καὶ πλένει ἡ Μοῖρα μου,
λούζεται, χιενίζεται,
στραβομαντηλίζεται.
Πέ τῆς νῆρθῃ νὰ ποῦ εἰπῇ,
ἂν παντρεντῶ.

Κατὰ τὴν νύκτα βλέπουσι καθ' ὕπνου τὸν μέλλοντα σύζυγον.

Ἡ σπορὰ γίνεται καὶ ὡς ἐξῆς. Κατὰ τὴν νύκτα τῶν ἁγίων Θεοδώρων αἱ κόραι παραλαμβάνουσαι μεθ' ἑαυτῶν ἐπὶ τῶν ὤμων μικρὸν παιδα μεταδίδουσι κατὰ τὸ μεσονύκτιον εἰς ἓν σταυροδρόμι. Ἐκεῖ δίδουσι σίτον εἰς τὸν μικρὸν καὶ τὸν διατάσσουσι νὰ σπείρῃ, καθ' ὃν δὲ χρόνον σπείρει, ἐρωτῶσι λέγουσαι τί σπέρνεις; Καὶ ἐκεῖνος ἀπαντᾷ:

[Δπέρονω] τὸ σιτάρι, τὸ σμιγάδι,
τὸ σπειρὶ μαργαριτάρι.

Ἐς τοῖς Ἑλλήνες, ἔς τοῖς Μέλληνας,
ἔς τοῖς μαρμαρένιαις βρούσαις,
εἶν' οἱ Μοῖραις καὶ μοιραίνουσι
καὶ τὰ ῥιζικά καὶ κρένουσι.
Εἶναι καὶ μένα ἡ Μοῖρα μου,
λούζεται, χτενίζεται,
στραβομαντηλίζεται.
Τὴν παρακαλῶ πολὺ
νύκθ' ἡ νύκτα ἔς τ' ὄνειρό μου,
νά μοῦ πῇ τὸ ῥιζικό μου.

Κατ' ἄλλους, ἡ σπορὰ γίνεται ἐντὸς τῆς οἰκίας ὑπὸ κόρης, ἥτις λέγει :

Κάτου ἔς τὴν ἀγίαν Ἐρήνην,
καὶ ἔς τὴν ἁγίαν Κατερίνην
ἔσπειρα σπειρὶ σιτάρι,
καὶ σπειρὶ μαργαριτάρι,
κι' ὄγοιός σου αἴψ' ἔλθῃς μου,
νύκθ' ἡ νύκτα νὰ με πῇ.

5. Σαρατζᾶ τῆς Κορώνης. Τὸ ἔτος Θεοδώρου νὰ πάρῃς σιτὰρι κόλλυθα ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ σπείρῃς ἔς τὸ χωράφι σου, ἀπὸ πρῶτα τὰ πράγματα γύρω μὲ τὸ ζουνάρι σου. Καὶ μετὰ ἐκεῖ νὰ κάρφωσῃς ἓνα μαχαῖρι· καὶ νὰ ἔχῃς καὶ ἓνα κανάτι νερό καὶ νὰ τὸ ποτίσῃς. Καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα νὰ πάρῃς τὸ ζουνάρι καὶ τὸ μαχαῖρι. Καὶ ὅτε ἔχῃς νὰ ἰδῇς γιὰ τὴν παντρεῖάν σου, θὰ τὸ ἰδῇς τὸ βράδυ, ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρας. Ἐάν ὅμως τὸ γέννημα βλαστήσῃ καὶ φαγωθῇ ἀπὸ κανένα ζῷον, εἶναι σημεῖον θανάτου. (Κατ' ἀνακοίνωσιν Δ. Σ. Χρυσικοπούλου, δημοδιδασκάλου 1888).

6. Χωρία Τριφυλίας. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, συνερχόμενοι καθ' ὁμάδας οἱ μαντευόμενοι σπείρουσιν ἕκαστος ἑνὰ ἐννέα κόκκους κριθῆς εἰς ἓνα τόπον, περιφράσσοντες τὸ σπαρὲν διὰ τῆς ζώνης των καὶ ἐπάρχοντες τοὺς ἐπομένους στίχους ἐκ τῆς γνωστῆς ἐπωδῆς :

Λούζονται, χτενίζονται,
σταυρομαντηλίζονται,
νά ρθῇ ἡ Μοῖρα βράδυ,
νά θερίσῃ τὸ σιτάρι.

Ἐκεῖνος λοιπὸν ὃς, ἐκεῖνη, τὸν ὁποῖον ἰδῇ ὁ μαντευόμενος καθ' ὕπνου νὰ θερίζῃ τὴν κριθήν, θὰ εἶναι ὁ μέλλον σύζυγος (Κατ' ἀνακοίνωσιν Σ. Δ. Κωνσταντοπούλου, φοιτητοῦ).

1) Φαίδ. Κουκουλὲ Οἰγουντιακὰ σ. 130.

7. Σοποιοὺν Καλαβρύτων. «Τῇμ παρχμονῇ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ὅσα κορίτσια θέλουνε νὰ ἰδοῦνε ποιὸν ἄντρα θὰ πάρουνε, στέλνουνε μιὰ γυναῖκα, ὅχι χήρα, ἔς τὴν ἐκκλησιὰ καὶ κλέφτει λίγα κουκκιά ἀπὸ τοῖς βαντιέροις¹⁾ τῷ Θεοδωρήδωνε²⁾ καὶ πηγαίνουνε τὸ βράδυ σὲ ρίζιμιὸ λιθάρι καὶ φέρνουνε ἀπὸ τῇ βρύση ἕνα ποτῆρι νερὸ ἀμίλητο καὶ ῥήνει ἡ καθεμιὰ μέσα ἢ σκουλαρίκι ἢ δαχτυλίδι ἢ ἄλλο ἀσημικό. Ἐπειτα ἡ καθεμιὰ βάνει τὸ ζουνάρι της χάμου ἔς τὸ ρίζιμιὸ καὶ ἀνάμεσα βάνουνε τὸ ποτῆρι μὲ τὸ νερὸ καὶ μὲ τ' ἀσημικά. Καὶ τότε ἀπάνου σπέρνουνε τὰ κουκκιά καὶ λένε: Σιτάρι σπέρνω, κριθάρι θεορίζω, ὁποῖος εἶν' τῆς τύχης μου καὶ τοῦ ριζικοῦ μου νὰ ρθῇ νὰ τὸ θερίσουμε. Τοῦτο τὸ λένε τρεῖς φοραὶς καὶ ἔς τὸν ὕπνο τους θὰ ἰδοῦνε ποιὸν θὰ πάρουνε»³⁾).

Αὐτόθι δὲ ἡ αὐτὴ μαγικὴ τελετὴ γίνεται καὶ κατ' ἄλλον μικρὸν παραλλάσσοντα τρόπον, κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Θ. Ι. Ἀθανασοπούλου. «Εἰς τὸν ἑσπερινὸ τῶν ἁγίων Θεοδώρων στέλνουν τὰ κορίτσια μιὰ γυναῖκα πρωτοστέφανη ποῦ νὰν τῇ λένε Μαρία καὶ τὸν ἄντρα της Θεοδωρῇ καὶ κλέφτει κρυφὰ μερικὰ κόλλυθα καὶ τὰ δίνει ἔς τὰ κορίτσια ποῦ τὴν ἔστειλαν. Τὸ βράδυ τὰ κορίτσια, τὰ ὅποια θὰ εἶναι ἢ τρία ἢ πέντε, παίρνουν μαζί τους κ' ἕνα παιδί ἀρσενικὸ καὶ μοιράζονται μαζί μὲ τὸ παιδί τὰ κόλλυθα. Ἀμα νυχτώσῃ καλὰ, παίρνουν ἕνα πιάτο μὲ νερὸ καὶ ἕνα δρεπάνι καὶ πηγαίνουν ὅλα τὰ κορίτσια καὶ τὸ παιδί σὲ ρίζιμιὸ λιθάρι. Βάνουν κατὰ τὸ πιάτο μὲ τὸ νερὸ καὶ τὸ δρεπάνι καὶ ἕνα ἕνα σπέρνει τὴν ἀνατολὴν τοῦ τὰ κόλλυθα καὶ κατόπιν κάνει πὺς θερίζει μὲ τὸ δρεπάνι καὶ λέει:

Κριθάρι σπέρνω, σιτάρι θερίζω,
κι' ὁποῖος εἶν' τῆς τύχης μου
νὰν τὸν ἰδῶ ἔς τὸν ὕπνο μου.

Αὐτὸ τὸ κάνουν μὲ τὴν σειρὰ τὰ τρία ἢ τὰ πέντε κορίτσια καὶ τὸ παιδί. Ὑστερα βγάνει κάθε κορίτσι τὸ ἀσημικό του ἢ ὅ,τι ἄλλο ἔχει ἀπάνου του καὶ τὰ ἀφήνουν ἀπάνου ἔς τὸ ρίζιμιό. Τῇ νύχτῃ βλέπουν ἔς τὸν ὕπνο τους ποιὸν θὰ πάρουν. Τὸ πρῶτ' πηγαίνουν καὶ παίρνουν τ' ἀσημικά, τὸ πιάτο καὶ τὸ δρεπάνι»⁴⁾.

8. Ἀθῆναι. «Εἰς ἕν μέγα κένιστρον, τοποθετημένον ἔξω τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐκκλησίας, τὴν παρχμονὴν τῶν ἁγίων Θεοδώρων, ἐξεκένου ὁ ἱερεὺς ὅλα τὰ

1) Βαντιέρα=θίσκος. Ἡ λ. εὐχρηστος καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Πελοποννήσῳ (ἴσως ἐκ τοῦ ἰταλ. ventriera=κεμέρι, ζώνη πρὸς φύλαξιν χρημάτων).

2) Δηλονότι ἀπὸ κόλλυθα ἑορταστικά καὶ ὅχι νεκρώσιμα, ἀπὸ κόλλυθα ποῦ ἔψαρον εἰς τὴν ἐκκλησίαν Θεόδωροι ἐπὶ τῇ ἐπωνύμῳ ἡμέρᾳ αὐτῶν.

3) Λαογραφ. Γ', 511.

4) Αὐτ. Γ', 685. Ὁ ἀνακοινώσας παρατηρεῖ, ὅτι πολλάκις τὰ προκαλούμενα ὄνειρα εἰν ὑποβηλοῦσι σαφῶς τὸν μέλλοντα σύζυγον, ἀλλ' εἶναι καὶ τελείως ἀσχετα πρὸς τὸ θέμα τοῦ γάμου· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει καταφεύγουσιν εἰς ὀρισμένους γυναῖκας, αἵτινες ἐξηγοῦσαι τὰ ὄνειρα προλέγουσιν ὅχι τίς θὰ εἶναι ὁ μέλλων σύζυγος, ἀλλ' ὁποῖος, δηλ. ἂν θὰ εἶναι πλούσιος ἢ πτωχός, νέος ἢ γέρων ἢ χῆρος, ἀρτιμελής ἢ ἀνάπηρος καὶ τὰ ὅμοια.

πινάκια, τὰ περιέχοντα τὰ ἑσπερινὰ κόλλυθα, τὰ ὅποια τότε ἐλέγοντο κουκκιά. Αἱ γραῖται μὲ τρόπον ἑκλεπτον ὀλίγα κουκκιά (τὸ κλέψιμον τοῦτο ἐπεβάλλετο πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς μαγείας) καὶ τὰ ἔφερον πρὸς τὴν ἐν ὥρᾳ γάμου κόρην. Αὕτη δὲ τὸ βράδυ ἀνήρχετο εἰς τὸ λιακωτό, ἣ ἂν δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτο εἰς τὴν κουκκουλα τοῦ φούρνου, ἐλάμβανε μεθ' ἑαυτῆς μικρὸν καθρέπτην καὶ ἓνα μαστραπᾶν μὲ ἀμίλητο νερό, ἔδενε τὴν ζώνην τῆς ἀναλυτὰ εἰς τοὺς γοφοὺς αὐτῆς, καὶ ἀτενίζουσα πρὸς τὸν οὐρανὸν κατεδίβαζεν αὐτὴν βραδέως ἕως ὅτου ἐπιπτε χαμαὶ καὶ ἐσχημάτιζε στέφανον. Τοῦτο διεσκέλιζε τότε τρίς, ὅχι ὅμως ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ κόμπου· εἰς τὸν κόμπον δ' ἐπάνω ἀπέθετε τὸν καθρέπτην καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸν μαστραπᾶν μετὰ τοῦ ὕδατος. Ἐντὸς τοῦ στεφανοειδοῦς ζωναρίου ἔσπερνε τὰ κουκκιά περιστροφικῶς, λέγουσα τρίς: "Ελα, μοῖρα μου καὶ ῥιζικὸ δικό μου, νὰ μοῦ φανερώσῃς ποιὸν ἄντρα θενὰ πάρω. Μεταβαίνουσα δ' εὐθὺς καὶ κατ' εὐθείαν εἰς τὸν κοιτῶνά της ἐκοιμάτο χωρὶς νὰ ἐκστομίσῃ ἄλλην λέξιν»¹⁾.

9. Αἶγινα. «Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἡ νέα, ἡ τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς θέλουσα νὰ προγνώρισῃ, προσέρχεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ λαμβάνει ἀπὸ τὰ κόλλυθα, ἃ . . . διανέμονται. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον τῆς ἑορτῆς ταύτης . . . εἰσέρχεται ἡ νέα εἰς ἀνθοκήπιον²⁾, ἐκλέγει κατάλληλον ἐν αὐτῷ τόπον καὶ εἰτα ἔχουσα τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολὰς περιζώννυται χρυσομάνδηλον, οὗ τὰ δύο ἄκρα δέει ὀπισθὲν τῆς μὲ τρεῖς κόμπους, λέγουσα: Σὲ δένω, *Μοῖρα μου, γάρθῃς ἀπόψε 'ς τὸν ὕπνο μου νὰ μοῦ εἰπῇς ποιὸν θὰ πάρω* (ἁλ. σὺ γάρθῃς, καὶ ἂν δένῃς ὁρῇς, δὲ σὲ λύνω» μετ' ὃ ἀφήνει τὸ χρυσομάνδηλον καὶ πίπτει χαμαὶ οὕτω δεδεμένον. Τὸ χρυσομάνδηλον πεσὸν οὕτω χαμαὶ ἔχει φυσικῶς σχῆμα κύκλου, ἐν δὲ τούτῳ τῷ κύκλῳ σπείρει τὰ κόλλυθα καὶ παρ' αὐτῷ θέτει ὀρέπανον. Εἰτα ἐν σιγῇ καὶ σὺδαμοῦ περὶ ἑαυτὴν παρατηροῦσα σπεύδει καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν οἶκόν της καὶ κατακλίνεται ἀμέσως, γιὰ νὰ ἰδῇ ὄνειρο, ποῦ θὰ φανιστῇ ἡ Μοῖρα τῆς νὰ τῆς εἰπῇ τὸν ἄντρα ποῦ θὰ πάρῃ.—Πιστεύεται δὲ ὅτι ἂν καθ' ἣν στιγμὴν σπείρει τὰ κόλλυθα ἴδῃ αὐτὴν ἄλλη τις κατὰ τύχην καὶ εἰπῇ Σὺ σπέρνεις κ' ἐγὼ νὰ ἰδῶ τὸ ὄνειρο, θὰ ἴδῃ αὕτη τοῦτο καὶ οὐχὶ ἡ σπείραςα»³⁾.

10. Θεσσαλονίκη. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἡ μαντευομένη διὰ τῆς σπορᾶς τοῦ σίτου εἶναι ἀπαραίτητον νὰ εἶναι ἀρραβωνισμένη ἢ νὰ ἔχῃ ἀγαπητικόν. Γίνεται δ' ἡ μαγικὴ αὕτη πράξις ὡς ἑξῆς. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἑορτῆς τοῦ Κλή-

1) Α. Γρ. Καμπούρογλου ἐν Ἀσωπίου Ἀττικῷ ἡμερολογίῳ ΚΕ' 1896 σ. 328—9, τοῦ αὐτοῦ Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων τ. Ι' σ. 20.

2) «Ἐν ἐλλείψει τοιοῦτου ἀναβαίνει ἡ νέα εἰς ἡλιακὸν κλιθεῖον, οὗ τὸ στόμιον νὰ ᾖ τετραμμένον πρὸς ἀνατολὰς, τοποθετεῖ κυκλωτερώς ἀνθοδοχεῖον μετ' ἀνθέων καὶ εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ ὑπ' αὐτῶν σχηματισθέντος κύκλου πρὸς ἐπιτέλειαν τοῦ ἄνω περιγραφόμενου ἔργου τῆς. Ἐν ἐλλείψει δὲ καὶ τοιοῦτου κλιθεῖνου ἐκλέγει κατάλληλον παρὰ τὴν οἰκίαν τῆς τόπον καὶ πράττει ὡς ἄνω». (Σημείωσις II. Ἑρμῶτου).

3) II. Ἑρμῶτου Συμβολή σ. 11—2=Thumb ἐν Zts. d. Ver. f. Volksk. 1892 τ. II σ. 289—290.

δυνα, ἡ μαντευομένη ἀγοράζει ἀπὸ τὸν παντοπώλην (ἀμίλητα ἔμως) «ἓνα δικάρ στάρ» ἦτοι σῖτον ἀντὶ πέντε παράδων. Ἐπανελθοῦσα δ' εἰς τὴν οἰκίαν της παίρνει ἓν πιάτον καὶ ἔς τοῦ μ πάτου τ ἀπλὼν' μπαμπάκ', ἐπ' αὐτοῦ δὲ θέτει σποράδην ἑπτὰ κόκκους σίτου καὶ χύνουσα εἰς τὸ πινάκιον ὀλίγον ὕδωρ, τοποθετεῖ αὐτὸ ἐπάνω εἰς τὸ ντουλάπι. Ἐκεῖ τὸ ἀφήνει μέχρι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (30 Ἰουνίου) ἦτοι ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα. Τότε δὲ παρατηρεῖ τί ἀπέγινεν ὁ σῖτος. Ἄν μὲν ἡ βλάστησις ἔχει μαρανθῇ, εἶναι σημεῖον ὅτι ὁ ἀρραδὼν θὰ διαλυθῇ (θὰ χαλάσ) ἢ ὅτι «ἔρουτας δὲν ἐπιασι»· ἂν ἡ βλάστησις βαίνῃ κατ' εὐθείαν πρὸς τ' ἄνω, ὁ ἀρραδωνιστικὸς ἢ ὁ ἐρώμενος εἶναι ἀδιάφορος· ἢ ἂν «τὰ φιντάνια εἶναι μπιρδιμένα, τότες οὐ γάμους θὰ γίνῃ» ἢ «ἄγαπιῶντι» (εἶναι σημεῖον ἀμοιβαίου ἔρωτος¹⁾).

Ἡ μαγικὴ αὕτη ἐνέργεια, μὴ σκοποῦσα τὴν πρόκλησιν ὀνείρου, ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὸ ἀρχαῖον θρησκευτικὸν νόμιμον τῶν Ἀδώνιδος κήπων καθὼς καὶ ἡ ἐν Σέρραις συνηθιζομένη σπορὰ σίτου ἐν πινακίοις κατὰ τὴν μεγάλην ἐβδομάδα, περὶ ἧς κατωτέρω θὰ γίνῃ λόγος· μετέβαλε δὲ χαρακτηῖρα διὰ τοῦ συμφυρμοῦ μαντικῶν σκοπῶν μεταπεσοῦσα εἰς μαγικὴν ἐνέργειαν. Τὸν αὐτὸν δὲ χαρακτηῖρα ἔχει καὶ ἡ κεφαλληνιακὴ συνήθεια τοῦ νὰ σπεῖρῃσι τὴν 24 Ἰουνίου σπόρους εἰς μικρὰ ἄγγεῖα, οἱ ὅποιοι ἂν τὴν 30 Ἰουνίου βλαστήσουν, προμηνύουν ὑπανδρεῖαν, ἂν δὲ τὰ βλαστήσαντα γέρνουν, ἀτυχῇ τὸν γάμον²⁾.

11. Κοζάνη. Ἐν Κοζάνῃ τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων, τὴν παρασκευὴν τῆς Καθαρῆς Ἐβδομάδος, αἱ νεάνιδες δὲν τρώγουσιν, κρύπτουσι δὲ εἰς τὸν κήπον τῆς οἰκίας τῶν τρεῖς κόκκους σίτου καὶ κοιμῶνται ἀμέσως. Τὴν δὲ νύκτα πιστεύουσιν ὅτι ἀφρόκτως ὁ ἅγιος Θεόδωρος θὰ δείξῃ εἰς αὐτὰς τὸν μέλλοντα σύζυγον³⁾.

12. Σάμος. Τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ ἑσπερινοῦ παίρνουν ἀπὸ τὰ διανεμόμενα τότε κόλλυβα. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσαι αἱ οἰκογένειαι προσφέρουσι κατ' ἐκείνην τὴν ἑορτὴν κόλλυβα, αἱ μὲν εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου, ἂν τις τῆς οἰκογενείας ἑορτάζει, ὀνομαζόμενος Θεόδωρος, αἱ δὲ διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἀποθαμένων των, προσέχουν τὰ κόλλυβα νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ ἑορταστικά· διότι ἂν τύχῃ νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ προσφερόμενα ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, πιστεύουν ὅτι θὰ ἴδουν εἰς τὸν ὕπνον των ἀποθαμένους. Ἀπὸ τὰ κόλλυβα αὐτὰ ἐκλέγουσιν 36 ἢ 40 κόκκους, τοὺς ὁποίους θέτουν εἰς κόκκινον μανδῆλιον (διότι τὸ κόκκινον χρῶμα σημαίνει ταχύτητα) καὶ τὸ μανδῆλιον ζώνουν εἰς τὴν μέσην των. Προτοῦ νὰ πλαγιάσων ἐκβάλλουν τὸ μανδῆλιον ἐκ τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος διὰ τῶν ποδῶν, καὶ τὸ ἐκθέτουν ὅλην τὴν νύκτα εἰς τὸ δῶμα τῆς οἰκίας διὰ νὰ ξαστριωθῇ· πλησίον αὐτοῦ θέτουν κόκκους σίτου, τοὺς ὁποίους ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον ἀπὸ ἑπτὰ κοράσια πρωτογόνατα ἦτοι

1) Λαογραφ. Γ', 512.

2) Ausland 1869 σ. 14.

3) Λαογραφ. ἀρχ. ἀρ. 160, 149, 16.

πρωτότοκα, ὀνομαζόμενα Μαρίας καὶ μετὰ τῶν κόκκων τοῦ σίτου ψαλίδιον καθρέπτῃ καὶ μαχαίρῃ μαυρομάνικο, καὶ λέγουσιν ἐνῶ τὰ θέτουν :

Ἄγιε Θεόδωρε καλέ μου,
στρατηλάτῃ καὶ πεζέ μου,
εἰς τοὺς δρόμους ὅπου πᾶς
καὶ ταῖς Μοίραις ἀπαντῆς,
πάντησε καὶ τὴ δική μου,
καὶ διπλὰ χαιρετά μού την,
καὶ τὸ βράδυ στείλε μού την,
τὸ σταράκι ὅπου σπείρα
νὰ θερίσουμε μαζί.

Ἄλλαι ἀντὶ νὰ ἐκθέσουν εἰς τὸ δῶμα, θέτουν κυκλωτερώς ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των τὸ μανδῆλιον ἐπάδουσαι τὴν αὐτὴν ἐπρωδὴν. Ὅ,τι δὲ ὄνειρον ἴδουν τὸ λέγουσιν εἰς τὰς ὄνειροκριτρίας τῆς συνοικίας διὰ νὰ μάθουν τὴν ἐξηγήσιν του. Εἰς τὰ χωρία δὲν θέτουν τὰ κόλλυθα εἰς τὸ μανδῆλιον οὐδὲ τὰ ζώνονται, ἀλλὰ ἀπλῶς ὑπὸ τὸ προσκέφαλον, καὶ κυκλωτερώς θέτουν τὸ μανδῆλιον περὶ αὐτάς, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κύκλου καθρέπτῃ καὶ μαχαίριον ¹⁾.

13. Σκίαθος (:). Τὴν δεισιδαίμονα συνήθειαν τῆς σπορᾶς τῶν κολλύθων πρὸς πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος σύζυγος συνήφανε ὁ Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης εἰς τὴν ὑπόθεσιν διηγήματός του «Ἄγια καὶ πεθαμένα», δημοσιευθέντος ἐν τῇ ἀθηναικῇ ἐφημερίδι Ἀκροπόλει τῆς 11 Φεβρουαρίου 1896¹⁾. Ἀπορρηθείς πιθανώτατα ἐκ παρατηρήσεως τῶν συνηθισμένων ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Σκιάθου, ἐδάσισε τὴν διήγησιν εἰς τὴν ἐπικρατούσαν ἰσως ἐκεῖ δοξασίαν, ὅτι ἂν τὰ κόλλυθα δὲν εἶναι ἅγια ἦτοι ἐορτάσιμα, ἀλλὰ πεθαμένα ἦτοι προσφερόμενα ὑπὲρ τῆς ψυχῆς νεκροῦ, ἢ μαντευομένη κόρη βλέπει καθ' ὕπνου μορφὰς νεκρῶν.

II

Αἱ συνήθειαι αὗται δὲν ἐπιχωριάζουσι μόνον ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις, ἀλλὰ παρατηροῦνται παραπλήσιαι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης.

Ἐν Nantes τῆς Γαλλίας αἱ ἐπιθυμοῦσαι νὰ γνωρίσωσι τὸν μέλλοντα σύζυγόν των ἄγαμοι τὴν πρώτην Παρασκευὴν τοῦ μηνὸς προτοῦ νὰ κατακλιθῶσι

1) Ἐπ. I. Σταματιάδου Σαμιακά τ. Ε' σ. 391—2. Ἀτελειοτέρα περιγραφὴ τοῦ ἔθιμου ἐν Ε. I. Κ[ρητικίδου] Σαμιακά ἔθιμα, Ἑρμούπολ. 1875 σ. 56—7· ὅτι παρθένοι προμνησθῆνται τινὰ κόλλυθα ἐκ τῶν προσαγομένων εἰς τὰς ἐκκλησίας κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἐορτῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων εἰς μνήμην τῶν νεκρῶν ἢ εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου, ἀναρχόμεναι δ' εἰς τὸ δῶμα τοῦ οἴκου των καὶ σχηματίζουσαι διὰ τῆς ζώνης ἢ τοῦ μανδηλίου κύκλον, σπείρουσι τὸν ἐκ τῶν κολλύθων σῖτον ἐπάδουσαι: «Ἄγιε Θεόδωρέ μου καὶ καλέ μου | καὶ καλὰ προστάτευσέ με, | π' ἀπαντῆς ταῖς μοίραις, | ἀπάντηξέ καὶ τὴν δικήν μου, | νὰ τῆς πῆς νὰ ρθῇ τὸ βράδυ | νὰ θερίσωμε τὸ στάρι». Κατακλίνονται δὲ προσδοκῶσαι νὰ ἴδωσι καθ' ὕπνου τὸν μέλλοντα σύζυγον.

2) [[Ἀνεδημοσιεύθη ἐν τῷ τόμῳ «Ἡ Μάγισσας» τῆς ἐκδ. Φέξη 1912 σ. 29—39]].

θέτουνσι πρῶτον τὸν πόδα εἰς τὸ ξύλον τῆς κλίνης καὶ ἔπειτα εἰς τὸ στῶμα, ἐπιλέγουσαι τυπικὴν δέησιν εἰς τὸν Θεὸν ἢ τὴν Παναγίαν, νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν ὕπνον των ἐκεῖνον, ποῦ θὰ πάρουν ἄνδρα ¹⁾. Ὅθεν μόνῃ μαγικῇ πράξις εἶναι ἢ ἐπίθεσις τοῦ ποδός, τὴν δ' ἐπιπῶν ἢ τὸν κατάδεσμον ἀντικατέστησεν ἢ προσευχή, ὡς καὶ ἐνιαχοῦ τῆς 'Ελλάδος' ὀρίζεται δὲ τακτὴ ἡμέρα εἰς τὴν μαιτείαν ἢ πρώτη Παρασκευὴ ἐκάστου μηνός. Ἀλλὰ καὶ ὅταν τὸ πρῶτον ἴδωσι νέαν σελήνην, νομίζουσιν αὐτόθι πρόσφορον τὸν καιρὸν πρὸς ὄνειρομαντεῖαν, καὶ ἀναμένουσι τὴν ἐμφάνισιν καθ' ὕπνους τοῦ μέλλοντος συζύγου των, ἐπ' αὐτοῦ πρὸ τῆς κατακλίσεως :

*Croissant
beau croissant,
fais moi voir, en mon dormant,
celui que j'aurai en mon vivant ²⁾.*

Καὶ ἐν Gryon (τοῦ Vaud τῆς 'Ελβετίας) ἄλλοτε κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ἢ μαντευσμένη νεᾶνις ἔπρεπε νὰ ἐξέλθῃ γυμνὴ τῆς οἰκίας καὶ σταθεῖσα εἰς τὴν γωνίαν αὐτῆς νὰ εἴπῃ πρὸς τὴν σελήνην ταῦτα :

*Lune, ô belle lune, dis-moi dans mon dormant
quel amant j' aurai dans mon vivant.*

S' il a des chevaux qu' il les amène ;

s' il n'en a point, qu' il vienne quand même.

Ἡ δὲ ἐκτὸς καθ' ὕπνους ἐκεῖνον ἢ ἐκεῖνην ποῦ θὰ λάβῃ σύζυγον ³⁾.

Πρὸς τὴν συνήθειαν ταύτην ἀντιστοιχεῖ ἢ ἐν Κοντοβαζαίνῃ ἐπιπῶν εἰς τὴν νέαν σελήνην (ἀνωτέρω Ε' 12 σ. 120) καὶ ἢ τοῦ Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας, ὅπου μαντεύονται ὅταν ἴδωσι τὴν πρώτην σελήνην τοῦ Ἰανουαρίου, προτάσσοντες τῆς ἐπιπῶς πρὸς κατάδεσμον τῆς Μοίρας ἐπίκλησιν τῆς σελήνης. Συναφὴς δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀθηναϊκὴ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ νέου ἔτους ἐπίκλησις τοῦ μηνός Γενάρη. (Βλ. ἀνωτέρω Γ' 9 σ. 115).

Ἐπίκλησις μηνός γίνεται καὶ ἐν Chédigny τῆς Τουραίνης, ὅπου αἱ παρθένοι ἐγείρονται μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς πρώτης τοῦ Μαρτίου καὶ προβάλλουσαι εἰς τὸ παράθυρον λέγουσιν :

*Je te salue, Mars,
dis moi, dans mon dormant,
l'homme que j'aurai dans mon vivant*

καὶ κατακλίνονται καὶ πάλιν, ὅπως ἴδωσι καθ' ὕπνον ἐκεῖνον, ποῦ θὰ νυμφευθῶσιν ⁴⁾. Τῆς δὲ σελήνης τοῦ Ἰανουαρίου ἢ ἐπίκλησις πρὸς ἐμφάνισιν καθ'

1) Revue des trad. popul. 1900 σ. 582.

2) Ἀῶτ.

3) Schweizerisches Archiv f. Volkskunde 1917 τ. 21 σ. 225.

4) Rev. d. trad. pop. 1904 σ. 430.

ὑπνους τοῦ συζύγου συνηθίζεται μέχρι τοῦδε ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπὸ τῶν μαθητριῶν, συνοδευομένη ὑπὸ μαγικῶν τινῶν τελετῶν. Ἡ μαθήτρια δηλ. πατοῦσα ἐπὶ λίθου ἔμπροσθεν δένδρου ἐπάδει·

*New Moon, new Moon, I hail thee
by all the virtue in thy body,
grant this night that I may see
him who my true love is to be¹⁾.*

Ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (30 Νοεμβρ.), ὅτε πολυτρόπως ἀσκεῖται ἡ περὶ γάμου μαντική, συνηθίζεται καὶ μόνον διὰ προσευχῆς πρὸς τὸν ἅγιον καὶ τριπλῆς κρούσεως διὰ τοῦ ποδὸς ἢ εἰδικώτερον διὰ τοῦ μεγάλου δακτύλου τοῦ ποδὸς τοῦ κάτω μέρους τῆς κλίνης νὰ ζητῶσιν αἱ νεάνιδες τὴν καθ' ὑπνους ἐμφάνισιν τοῦ μέλλοντος συζύγου²⁾. Ἐν δ' Ἐλβετίᾳ (Emmenthal) τὴν ἐσπέραν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἡ νεᾶνις χωρὶς νὰ καληνυκτίσῃ κανένα μεταβαίνει ὀπισθοβατοῦσα εἰς τὸν κοιτῶνά της καὶ κατακλίνεται, ἀφοῦ προσευχηθῇ εἰς τὸν ἐορταζόμενον ἅγιον νὰ τῆς παρουσιάσῃ ἐν ὄνειρῳ τὸν μελλόνυμφόν της ὅπου δῆποτε εὑρίσκεται³⁾. Ἀλλαι μαγικαὶ πράξεις τῶν μαντευομένων κατὰ τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἢ καὶ κατ' ἄλλας ἐορτὰς ἐν γερμανικαῖς χώραις εἶναι ἡ ἀναστροφή τῆς κλίνης καὶ τῶν στρωμάτων καὶ ἐνιαχοῦ ἢ ἐπὶ κλῆσις τοῦ θαλάμου πρὸ τῆς κατακλίσεως⁴⁾.

Συχνότατα ἰδιάζουσα σημεῖα ἀποδίδεται καὶ εἰς τὴν τροπὴν τὴν λαμβανομένην πρὸ τῆς κατακλίσεως τῶν μαντευομένων. Οἱ Αὐστριακοὶ τῆς Ἐλβετίας πιστεύουν, ὅτι τὰ ὄνειρα τῆς νυκτὸς τοῦ Πάσχα ἀναγκαίως πληροῦνται, ἂν τὴν νύκτα πρὸ τοῦ ὑπνου φάγῃν ὀψάρια⁵⁾. Ἐν Ἐμμενθάλ τῆς Ἐλβετίας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἢ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ἡ νεᾶνις παραθέτει ἐπὶ τῆς τραπέζης ἄρτον καὶ τυρόν, κατακλινομένη δὲ βλέπει

1) T. Parker Wilson School Superstitions ἐν τῷ Royal Magazine Σεπτ. 1900 παρὰ Abbot Macedonian Folklore σ. 51, ὅστις ἀναφέρει ὅτι καὶ ἄλλαι παραλλαγὰί τῆς ἐπικλήσεως ταύτης τῆς σελήνης εὑρίσκονται ἐν Memoirs of the American Folklore Society τ. IV σ. 117 κέ.

2) Ploss Das Weib² τ. I. σ. 585 (9ης ἐκδ. σ. 662). Wuttke Der deutsche Volksaberglaube³ § 360 σ. 249. Revue des trad. popul. τ. IV σ. 32. Τὴν μονογραφίαν τοῦ A. Treichel (St. Andreas als Heiratsstifter. Eine Umfrage, Leiden, Hamburg 1897) δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω, γινώσκω δ' αὐτὴν ἐκ τῆς ἀναλύσεως παρὰ Zibrt Literatura kulturné - historická a ethnografická 3. σ. 11—3.

3) Schweizerisches Archiv f. Volkskunde 1911 σ. 3. Αὐτόθι μνημονεύονται καὶ ἄλλαι μαντεῖαι περὶ γάμου συνηθιζόμεναι ἐν Emmenthal κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς. Περὶ παρομοίου ἐθίμου ἐν Delémont τῆς Ἐλβετίας καὶ ἐν Franche-Comté τῆς Γαλλίας βλ. Schweizerisch. Volkskunde 1911 σ. 13—4 (Λαογραφ. Γ', 332), καὶ περὶ ἄλλου παλαιότερου ἐθίμου ἐν Βέρνη κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγ. Μιχαήλ βλ. Schweiz. Archiv f. Volksk. 1917 σ. 42.

4) Wuttke ἐνθ. ἀν. § 360. 361. Περὶ ὁμοίων συνηθειῶν ἐν Λιέγγ, Ἀντβέρπη κλπ. τῆς Βελγικῆς βλ. Revue des trad. popul. τ. IX. σ. 496. X σ. 15.

5) Schweizerisches Archiv f. Volkskunde 1910 σ. 269.

καθ' ὕπνους τὸν γαμβρόν¹⁾). Ἡ παράθεσις αὕτη τῶν τροφῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης γίνεται βεβαίως πρὸς ξενίαν τοῦ ἀναμενομένου, ὡς παρ' ἡμῖν ἡ παράθεσις τραπέζης κατὰ τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως παιδίου πρὸς ὑποδοχὴν τῶν Μοιρῶν. Ὅτι δὲ τοιοῦτος εἶναι ὁ σκοπὸς καταφαίνεται ἐκ παρομοίων συνηθειῶν ἄλλων γερμανικῶν χωρῶν. Ἐν τῇ βορείῳ καὶ τῇ μέσῃ Γερμανίᾳ ἡ μαντευσομένη κλείεται τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ὅταν νυκτώσῃ εἰς τὸν κοιτῶνά της, ἐκδύεται, λαμβάνει δύο ποτήρια, τῶν ὁποίων τὸ ἓν γεμίζει μὲ ὕδωρ τὸ δ' ἕτερον μὲ οἶνον καὶ θέτει αὐτὰ ἐπὶ ἐστρωμένης τραπέζης. Ὁ μέλλων σύζυγος θὰ ἐπιφανῇ, ἢ καθ' ὕπνους ἢ συχνότερα ὡς φάντασμα, καὶ θὰ πῖνῃ ἀπὸ ἓν ποτήριον, ἂν μὲν πῖνῃ οἶνον θὰ εἶναι πλούσιος, ἂν δ' ὕδωρ πτωχός²⁾). Ἐν Θυριγγίᾳ ἡ νεᾶνις στρώνει τὸ μεσονύκτιον τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου τράπεζαν, ἐφ' ἧς ἐπιθέτει μαχαίριον καὶ περόνιον καὶ ἀνοίγει τὸ παράθυρον· καὶ τότε ἐπιφαίνεται πρὸ αὐτῆς ὁ γαμβρός. Ἐν τῇ Ἀνω Παλατινάτῳ ἡ κόρη στρώνει τὴν τράπεζαν διὰ λευκοῦ τραπεζομανδύλου ὑπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας ὑφανθέντος, θέτει ἐπ' αὐτῆς ἓν ποτήριον οἶνου καὶ ἄλλο ὕδατος καὶ περιμένει εἰς τὴν γωνίαν· ἔρχεται ὁ ἀναμενόμενος καὶ ἂν μὲν πῖνῃ τὸν οἶνον εἶναι πλούσιος, ἂν δὲ τὸ ὕδωρ πτωχός, καὶ ἂν φανῇ σαδανωμένος καὶ ἀνατρέψῃ τὰ ποτήρια καὶ ἀντ' αὐτῶν θέσῃ κλειψίδαν, θ' ἀποθάνῃ πρὸ τοῦ γάμου³⁾).

Πολλαχοῦ δ' ὁμοίως τὴν τροφὴν ὀφείλει νὰ φάῃ ἡ μαντευσομένη, εἶναι δ' ἡ τροφή αὕτη παραπλησία πρὸς τὴν ἀλλοκατασκευασμένην ἢ τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων, καὶ δὴ κατὰ τὸν αὐτὸν περὶ τοῦ τρόπου ἐνταχοῦ παρασκευασμένην. Ἐν Ἐμιενθάλ τῆς Ἑλβετίας τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ζυμῶνους τὰ κοράσια πίττας, ἐπαιτήσασαι ὁμοῦ τὸ πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν ἄλευρον ἐκ τριῶν οἰκιῶν, τὴν δὲ νύκτα ἀναμένουσι τὴν καθ' ὕπνον ἐμφάνισιν τοῦ μέλλοντος συζύγου. Ἄλλος δὲ τρόπος μαντείας εἶναι ὁ ἑξῆς. Τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον ἡ ἐπιθυμοῦσα νὰ μάθῃ τὴν μοῖραν τῆς νεᾶνις λαμβάνει ἓν κοχλιάριον ὕδατος, ἓν κοχλιάριον ἀλεύρου καὶ ἓν ἄλατος καὶ ζυμώσασα ταῦτα ἀνάποδα ἤτοι μὲ ἐστραμμένην τὴν ῥάχιν πρὸς τὸ φύραμα, ψήνει τὴν ζύμην καὶ τρώγει τὴν κατασκευασθεῖσαν πίτταν. Τὴν νύκτα διψᾷ, ὡς εἰκός, ὁ δὲ μέλλων σύζυγος αὐτῆς θὰ ἐμφανισθῇ καὶ θὰ τῆς δώσῃ νὰ πῖνῃ⁴⁾). Πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας τρώγουσιν αἱ νεᾶνιδες τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἢ τῶν Χριστουγέννων ἀλίπαστον ῥέγκαν, καὶ πιστεύουσιν ὅτι σύζυγός των θὰ γίνῃ ὁ νέος, ὅστις θὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν

1) Αὐτ. 1911 σ. 3.

2) Wuttke § 360.

3) Αὐτ. § 361.

4) Schweizerisches Archiv f. Volksk. 1911 σ. 3. Αὐτ. 1917 τ. 21 σ. 236 περὶ ὁμοίου ἐθίμου ἐν Gryon (Vaud). Τὴν ἐσπέραν τῶν Χριστουγέννων νεᾶνις ζητεῖ ὀλίγον ἄλευρον καὶ ἄλας ἀπὸ τρεῖς χήρας, γεμίσασα δ' ἐκ τούτων μίαν δακτυλήθραν καὶ ἀναμίξασα μὲ νερόν τρώγει φύραμα καὶ βλέπει καθ' ὕπνους τὸν μέλλοντα σύζυγον.

ὑπνον των καὶ θὰ ταῖς δώσῃ νὰ πῶσιν ¹⁾). Ἐν Θυριγγίᾳ τὸ μεσονύκτιον τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Ματθία, τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῆς τοῦ νέου ἔτους ἡ νεᾶνις τρώγει τρεῖς μικρὰς πίττας, τὰς ὁποίας κατασκεύασε μὲ τρεῖς δακτυλήθρας ὕδατος, ἀλεύρου καὶ ἄλατος, καὶ ἐν ὀνείρῳ θὰ ἴδῃ τὸν μέλλοντα σύζυγόν τῆς νὰ τῆς προσφέρῃ ποτήριον ὕδατος ²⁾).

Ἐν Βοημίᾳ ἐνιαχοῦ αἱ ἄγαμοι διὰ νὰ γνωρίσωσι τὸν μέλλοντα ἄνδρα των κατασκευάζουν πίτταν μὲ παντοειδεῖς σπόρους, ἀλατίζουσιν αὐτὴν μὲ ἡγίασμένον ἄλας. Τὴν νύκτα παίρνουν εἰς τὰ σκοτεινὰ ἐν μαχαίριον, ὑπάγουν εἰς τὸν κῆπον ὁλόγυμνοι, θέτουν κατὰ γῆς τὴν πίτταν καὶ γονατίζουσιν τὴν κόπτουν. Τότε ἐπιφαίνεται ὁ προσδοκώμενος ἂν ὅμως ἡ μαντευσμένη δὲν εἶναι παρθένος, ἀντὶ τούτου ἐπιφαίνεται ὁ διάβολος, ὅστις τὴν παίρνει ³⁾). "Οθεν βλέπομεν, ὅτι ὁ κύριος σκοπός, δι' ὃν κατασκευάζεται ἡ πίττα, δὲν εἶναι τῆς προκλήσεως τοῦ μαντικοῦ ὀνείρου διὰ τῆς βρώσεως αὐτῆς, ἀλλ' ὅτι αὕτη χρησιμοποιεῖται διὰ τῆς ἀποθέσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς ὡς προσφορά πιθανῶς ἡ μαγικὸν μέσον ἐπικοινωνίας πρὸς τοὺς ὑποχθονίους δαίμονας. Πρὸς ἄλλον δ' ἐπίσης καὶ δὴ ὅλως διάφορον σκοπὸν χρησιμεύει καὶ ἡ πίττα, τὴν ὁποίαν κατασκευάζουσι τὰ κοράσια ἐν Βουλγαρίᾳ κατὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν τελευταίαν ἐβδομάδα τῆς Μεγάλης τεσσαρακοστῆς, ὡς συμπλήρωμα μαντικῶν περὶ γάμου συνηθειῶν ⁴⁾).

Πολλάκις δὲ μέρος τῆς ὑποκλειπτμένης ἢ λάθρα κατασκευαζομένης τροφῆς ἢ καὶ τὸ ὅλον δὲν τρώγεται ὑπὸ τῆς μαντευσμένης, ἀλλὰ τίθεται ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αὐτῆς, ὅπου εἶναι τελεσφορώτερα ἢ ἐνέργεια. Εἶδομεν ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς ἀλμυρὰς πικρῆς ἔχουσιν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αἱ νεᾶνις ἐν Ἀθήναις (βλ. ἀνωτέρω Β' 6 σ. 110). ἢ τεμάχιον αὐτῆς (Ε', 9 σ. 119). Ἐπίσης τὸ μακαρόνιον τῶν Ἀπόκρεων ἀπὸ πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἐπιχωριάζει τὸ ἔθιμον, ὡς καὶ τεμάχιον τῆς βασιλόπιττας κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς (Γ' 11. 12. 13 σ. 115—6) καὶ τὰ κόλλυθα τοῦ ψυχосαβδάτου καὶ ἄλλα πράγματα.

Ἡ συνήθεια αὕτη εἶναι διαδεδομένη εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης. Ἐν Βουλγαρίᾳ τὴν πρώτην καὶ τὴν τελευταίαν ἐβδομάδα τῆς Μεγάλης τεσσαρακοστῆς ἡ νεᾶνις θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν τῆς τὴν πρώτην δακνιὰν ἐξ ἐκάστου φαγητοῦ τοῦ δείπνου, καὶ ἐκεῖνος ποῦ θὰ φάγῃ μετ' αὐτῆς καθ' ὑπνον θὰ εἶναι ὁ μέλλων σύζυγος ⁵⁾). Τὸ αὐτὸ γίνεται καὶ κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων ⁶⁾). Ἐν Σιλεσίᾳ τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς ἀγοράζει ἡ νέα ἐν μῆλον χωρὶς νὰ παζαρεύσῃ, τὸ θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν τῆς,

1) Φραγκοφούρτη. Χόφ: (*Wuttke* § 352). Erzgebirge (αὐτ. 360). Fröhden (*Zeitschr. d. Ver. f. Volksk.* 1899 σ. 442).

2) *Wuttke* § 352.

3) *Revue d. trad. popul.* 1903 σ. 95.

4) *Ad. Strausz* die Bulgaren σ. 345.

5) *Ad. Strausz* αὐτ.

6) Αὐτ. σ. 353. *Arnaudoff* Die bulgarischen Festbräuche 1917 σ. 5.

δαγκάνει αὐτὸ ἀκριδῶς τὰ μεσάνυχτα, καὶ ἔπειτα κοιμωμένη βλέπει κατ' ὄναρ τὸν ἐρώμενον ¹⁾). Ἐν Σουαβίᾳ τὴν ἐσπέραν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἢ νέα ἐπαιτεῖ παρὰ γραίας μῆλον, τρώγει ἀκριδῶς εἰς τὰς 12 τῆς νυκτὸς τὸ ἥμισυ, τὸ δ' ἄλλο ἥμισυ θέτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλαίον τῆς, οὕτω δ' ἐπιφαίνεται εἰς αὐτὴν κοιμωμένην ὁ μέλλων σύζυγος ²⁾). Ἐν Σερβίᾳ ἢ νεᾶνις ἀγοράζει ἐνὸς δηναρίου μίνθην, ἄνθη σφενδάμνου καὶ κύτισον, περιτυλίσσει ταῦτα εἰς παννίον, τὸ ὁποῖον θέτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν τῆς πρὸ τῆς κατακλίσεως, ἐπιλέγουσα τρεῖς: «Κύτισε, ποιὸν θὰ μοῦ μελετήσῃς;» πιστεύει δ' ὅτι οὕτω πράττουσα θὰ ἴδῃ εἰς τὸν ὕπνον τῆς τὸν μέλλοντα σύζυγόν τῆς ³⁾). Ἐν Σαρδηνίᾳ, σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὡς γίνεται καὶ ἐν Τριφυλίᾳ, αἱ νεᾶνιδες κρύπτουσι τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουν.) ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των τρία κουκκιά, τὸ ἐν ἀξεφλούδιστον, τὸ ἄλλο μισοξεφλουδισμένον καὶ τὸ τρίτον ξεφλουδισμένον· τὴν δὲ πρωΐαν εὐθὺς ὡς ἐξυπνήσουν θέτουσιν τὴν χεῖρα ὑπὸ τὸ προσκέφαλον καὶ λαμβάνουσι τὸ πρῶτον τυχόν· ἂν εἶναι τὸ ἀξεφλούδιστον ὁ μέλλων σύζυγός των θὰ εἶναι πλούσιος, ἂν τὸ μισοξεφλουδισμένον μετρίας καταστάσεως καὶ ἂν τὸ ξεφλουδισμένον πτωχός. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κληρομαντείας ἀσκοῦσιν αὐτόθι καὶ κατ' ἄλλον τρόπον. Κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα ἢ νεᾶνις λαμβάνει τρία κυδώνια ἢ τρία μῆλα, διακρίνουσα ἕκαστον αὐτῶν διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνὸς νέου, τοῦ Πέτρου λ. χ. τοῦ Σαβιτάτορου ἢ τοῦ Γιάννη, τοῦ Γκαθίνου ἢ τοῦ Κωνσταντίνου· τὰ κρύπτει ὑπὸ τὸ προσκέφαλον, τὴν δὲ πρωΐαν ἐξάγει τυχαίως ἐν μῆλον καὶ τὸ δαγκάνει. Ἐγερθεῖσα δὲ τῆς κλίνης παρατηρεῖ τὸ δαγκαμένον μῆλον καὶ ἂν εἶναι τὸ μῆλον τοῦ Πέτρου δὲ νυμφευτὴν ἄνδρα ὀνομαζόμενον Πέτρον, ἢ Γιάννην ἂν οὕτως ὀνόμασε τὸ μῆλον καὶ οὕτω καθεξῆς ⁴⁾).

Πρὸς τὴν ἐν Τριπόλει συνηθιζομένην πρᾶξιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου διὰ τῆς ἀποκρύψεως γαμηλίων κοφέτων ὑπὸ τὸ προσκέφαλον ὁμοία εἶναι ἢ τῶν Ἀγγλίδων παρθένων συνήθεια νὰ θέτωσι τεμάχιον τοῦ γαμηλίου πλακοῦντος ὑπὸ τὸ προσκέφαλον διὰ νὰ ἴδωσιν οὕτως ὄνειρον περὶ τοῦ μέλλοντος συζύγου ⁵⁾). Τῆς δὲ παρ' ἡμῖν ἀποκρύψεως τῶν κολλύδων ἀντίστοιχος εἶναι ἀλλαχοῦ ἢ χρήσις διαφόρων σπόρων πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἐν Γερμανίᾳ ἐν μὲν τῷ Voigtland τὴν νύκτα τῶν Ἀπόκρεων τὰ κοράσια θέτουσιν λιναρόσπορον ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των, καὶ ἐπιφαίνεται εἰς αὐτὰ καθ' ὕπνου ὁ ἐρώμενος ἢ συγγνὸν γερόντιον, τοῦτο δὲ εἶναι σημεῖον θανάτου ⁶⁾). Ἐν δὲ τῷ Angerberg τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἢ νεᾶνις διαχύνει κατὰ γῆς οἷονδ' ἥποτε σπόρον ἐπιλέγουσα:

1) Wuttke § 352 σ. 244.

2) Αὐτ.

3) Fr. S. Krauss Slavische Volksforschungen, Lpz. 1908 σ. 169.

4) Archivio per lo studio delle tradiz. popol. 1898 τ. 17 σ. 465.

5) Abbott Macedonian Folklore σ. 80.

6) Wuttke § 352 σ. 244.

*Ich streue meinen Samen
in Abrahams Namen,
diese Nacht mein Feinslieb
im Schlafe zu erwarten,
wie er geht und steht,
wie er auf der Gasse geht !*

(Τὸ σπόρο μου σκορπίζω | ἔς τ' ὄνομα τ' Ἀβραάμ, | ἀπόψε τὸν καλὸ μου | ἔς τὸν ὕπνο
ἀ προσμένω, | πῶς εἶναι καὶ πῶς στέκεται, | πῶς περπατεῖ ἔς τὸ δρόμο) ¹⁾).

Ἐν Αὐστρίᾳ τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Θωμᾶ ἡ νέα ἐπιπάσσει ἐπὶ τῆς κόμης
λιναρόσπορον ἐπιλέγουσα :

*Ich säe meinen Samen
in St. Thomas Namen;
in St. Thomas Garten
will ich meinen Bräutigam warten.*

(Τὸ σπόρο μου τὸν σπέρνω ἔς τ' ὄνομα τ' ἁγίου Θωμᾶ ἔς τ' ἁγίου Θωμᾶ τὸν κήπο τὸν ἀρ-
ραβωνιαστικὸν μου θὰ καρτερῶ).

καὶ ἀναμένει τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ (ἐν ὀνείρῳ ²⁾). Ἐνίοτε διὰ συμβολικῆς πρά-
ξεως ἀντικαθίσταται ἡ ἐνέργεια τῆς σπορᾶς. Οὕτως ἐν Ὀλδεμβούργῳ κάμνει
πρὸς τὰ ὀπίσω κίνησιν, ὡς νὰ ἐσπερνέ λιναρόσπορον, καὶ ἀναμένει νὰ μάθῃ
καθ' ὕπνου τὴν μοῖραν τῆς ³⁾.
Ὡς δὲ παρ' ἡμῶν θέτουσιν ὑπὸ τὸ προσκέφαλον ἀγρίαν κυνάραν ἢ ἀνὰ
τῶσιν ἀπὸ τοῦ τραχήλου κατακλινόμενα θυλακίσκον με ἀνθη, οὕτω καὶ ἐν
ἄλλαις χώραις μεταχειρίζονται βοτάνας καὶ ἀνθη καὶ στεφάνους. Ἐν τῷ γερ-
μανικῷ Τιρόλῳ πιστεύουσιν, ὅτι ἀνὰ τὰ κοράσια θέσωσι τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου
Ἰωάννου ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των τετράφυλλον τριφύλλιον, θὰ ἴδωσιν ἐν
ὀνείρῳ τὸν μέλλοντα ἐρώμενον. Ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Πρωσσίᾳ, ἐν Σιλεσίᾳ κα-
θὼς καὶ ἐν Σουηδίᾳ κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα θέτουν ὑπὸ τὸ προσκέφαλον στέ-
φανον κατασκευασμένον ἐξ ἀνθέων ἐννέα εἰδῶν, ὅπως ἴδωσιν ὄνειρα ἐπαλη-
θεύοντα. Ἐν Neumark πλέκουσιν αἱ νεάνιδες ἐν σιωπῇ μεταξὺ τῆς 11 καὶ
τῆς 12 ὥρας τῆς αὐτῆς νυκτὸς παρόμοιον στέφανον, βέβαιαι ὅτι θὰ ἐμφανι-
σθῇ καθ' ὕπνον εἰς αὐτὰς ὁ μέλλων σύζυγος. Ἐν δὲ τῇ Voigtland ρίπτουσιν
κατὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀπὸ τοῦ παραθύρου ἢ τῆς θύρας ἔξω
στέφανον ἐξ ἐννέα ἀνθέων, τὴν δὲ νύκτα βλέπουσιν ἐν ὀνείρῳ τὸν γάμβρόν ⁴⁾.

Ἐπίσης καὶ ἄλλων πραγμάτων, ὡς παρ' ἡμῶν, γίνεται χρήσις πρὸς τὸν
αὐτὸν σκοπόν.

Ἐν Βαυαρίᾳ ὁ ζητῶν νὰ μάθῃ τὸ μέλλον του θέτει τὴν νύκτα τῆς παρα-

1) *Ploss das Weib* τ. 1 σ. 585 (9ης ἐκδ. σ. 662).

2) *Wuttke* ἐνθ. ἀν.

3) Αὐτ.

4) Αὐτ.

μονῆς τῆς πρωτοχρονιάς ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν του ἡγιασμένον τι πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀφεύκτως θὰ προκαλέσῃ μαντικὸν ὄνειρον ἀσφαλές ¹⁾. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐνέχει ἡ χρῆσις κατόπτρου, προελθοῦσα πιθανώτατα ἐκ συμφυρμοῦ τῆς ὄνειρομαντείας μεθ' ἑτέρου εἴδους μαντικῆς, τοῦ τῆς κατοπτρομαντείας. Εἶδομεν ἄνωτέρω (Ε' 2. 3 σ. 117 κέ.) ὅτι ἐν Αἰγίνῃ μὲν τίθεται κάτοπτρον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, ἐν Μακεδονίᾳ δ' ἡ νεάνις ἐκδυθεῖσα ἵσταται πρὸ τοῦ κατόπτρου λέγουσα ἐπωδὴν καὶ εἶτα τὸ θέτει ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. (Πρβλ. καὶ Β' 9 σ. 111). Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ταύτας παρατηρεῖται, ὅτι οὐδὲν ἄλλο τῆς κατοπτρομαντείας ὑπελείφθη ἵχνος, πλὴν τοῦ ὀργάνου τῆς μαντικῆς. Ἄλλ' ἐν Κρήτῃ συνηθίζεται μέχρι τοῦδε ἡ κατοπτρομαντεία ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ὕδατομαντείας· τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου) αἱ νεάνιδες ὀπίπτουσι μετὰ τὸν κλήδονα εἰς φρέαρ ὀλίγον ἀπὸ τὸ ἀμίλητο νερό, δι' οὗ γίνε-ται ἡ μαντικὴ τοῦ κλήδονα, καὶ μία ἐξ αὐτῶν ἵσταμένη παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ φρέατος κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα κάτοπτρον, ἐστραμμένον πρὸς τὸν ἥλιον οὕτως, ὥστε αἱ ἀντανακλώμεναι ἀκτῖνες αὐτοῦ νὰ προσπίπτουσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος· προσηλώνουσα δὲ τὰ βλέμματα εἰς τὸ φρέαρ βλέπει τὸ ἰνδαλμα τοῦ μέλλοντος συζύγου τῆς, διακρίνουσα τὸ ἀνάστημα, τὸ ἐνδυμα καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιτήδευμά του, πρὸς τούτοις δὲ μαντεύεται ἐν τῷ φρέατος ἂν θὰ ὑπανδρευθῇ ἢ ἂν θ' ἀποθάνῃ ἐντὸς τοῦ ἔτους ²⁾).

Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς παραπόλεως συνηθείας ἄλλων λαῶν· ὅτε μὲν ἡ ὄνειρομαντεία μόνον ἵχνος τῆς κατοπτρομαντείας διατηρεῖ τὴν ἀσκοπὸν χρῆσιν τοῦ κατόπτρου, ὅτε δ' εἰς τὴν κατοπτρομαντείᾳ παρε-νέρονται καὶ πράξεις εἰς τὴν περὶ γάμου ὄνειρομαντείᾳ συνηθιζόμεναι, καὶ ἄλλοτε συμφύρεται μετὰ τῆς ὕδατομαντείας, ἡ αὕτη ἀντικαθιστᾷ τὴν ὄνειρο-μαντείαν κατὰ τὰς τακτάς εἰς ταύτην ἡμέρας καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τε-λουμένη. Ἐν Nantes τῆς Γαλλίας νεάνιδες διὰ νὰ ἴδωσι καθ' ὕπνου τὸν μέλ-λοντα σύζυγόν των θέτουσι τὴν πρώτην Παρασκευὴν τοῦ μηνὸς ὑπὸ τὸ προσ-κέφαλόν των κάτοπτρον, ἐφ' οὗ σταυρὸς ἐκ δάφνης ³⁾. Ἐν Σκωτίᾳ αἱ νεάνι-δες ἵστανται πρὸ τοῦ κατόπτρου, κρατοῦσαι κηρίον καὶ τρώγουσαι μῆλον ἢ κτενίζουσαι τὴν κόμην των, ἐπιφαίνεται δὲ εἰς τὸ βάθος τοῦ κατόπτρου ὁ

1) Zeitschrift d. Ver. f. Volksk. 1898 σ. 400.

2) Κρητικὸς λαὸς 1909 σ. 137—8. Ὡς ἀναφέρει ὁ Μ. Π. Βρετὸς (*Vreto Mélanges néo-helléniques*. Ath. 1856 σ. 48) τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μετὰ τὸν ἑσπερινὸν κλείονται τὰ κοράσια εἰς τὸν κοιτῶνά των ἢ εἰς καμίαν ἀποθήκην καὶ εἰς τὸ σκότος κυτά-ζουσιν ἓνα καθρέπτην. Ἄν ἡ μοῖρά των εἶναι νὰ ὑπανδρευθῶσιν ἐντὸς τοῦ ἔτους, θὰ ἴδω-σιν εἰς τὸν καθρέπτην τὴν μορφήν τοῦ μέλλοντος συζύγου των. — Κατ' ἀνακοίνωσιν δὲ τοῦ Ἀθ. Στ. Κουμανούδη (1872) ἐν Ἀδριανουπόλει τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἡ μαντευομένη περὶ γάμου, καλυπτομένη διὰ κοκκίνου ὑφάσματος, κύπτει ἐπὶ φρέατος καὶ ἐμβλέπει εἰς κάτο-πτρον, τὸ ὁποῖον κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα, ἐνθ' αὐτοχρόνως φίλη τῆς ἀναγινώσκει ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς τοὺς χαιρετισμοὺς τῆς Παναγίας, διὰ νὰ μὴ ἀρπασθῇ ἀπὸ τὰ δαιμόνια ποῦ εἶναι εἰς τὸ πηγᾶδι. Οὕτω δὲ βλέπει εἰς τὸν καθρέπτην τὴν σκιάν τοῦ μέλλοντος συζύ-γου τῆς.

3) Revue d. tradit. popul. 1900 σ. 583.

μέλλων σύζυγος¹⁾). Ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Πρωσίᾳ πιστεύουσιν ὅτι τὸ μεσονύκτιον ἀκριβῶς τῆς πρώτης τοῦ ἔτους ἐμφανίζεται εἰς τὸ κάτοπτρον τὸ Ἰνδαλμα τοῦ μέλλοντος συζύγου. Ἐν Ἑσση δὲ καὶ ἐν Ὀλδεμβούργῳ ἡ νεᾶνις κρατοῦσα εἰς ἑκατέραν χεῖρα φῶς ἵσταται πρὸ τοῦ κατόπτρου, ἐκφωνεῖ τρεῖς τὸ ὄνομά της καὶ βλέπει τὴν εἰκόνα τοῦ ἐρωμένου. Τὸ αὐτὸ δὲ δύναται νὰ πράξῃ καὶ ὁ ἄγαμος νέος. Ἐν Αὐστρίᾳ κατὰ τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Θωμᾶ λαμβάνουν ἐν κάτοπτρον καὶ ἐν φῶς καὶ ἐξέρχονται εἰς τὸ ὑπαιθρον, τὸ μεσονύκτιον δ' ἀκριβῶς βλέπουν εἰς τὸ κάτοπτρον τί κάμνει κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ ἐρώμενος²⁾). Ἐν Σουαβίᾳ δοξάζουσιν, ὅτι ἂν κατὰ τὸ μεσονύκτιον τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἐμβλέψῃ ἡ νεᾶνις εἰς φρέαρ, θὰ ἴδῃ τὸν μέλλοντα σύζυγόν της, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ τὸν διάβολον. Καὶ ἄλλαι ὅμοιαι μαντεῖαι γίνονται ἀλλαχοῦ τῆς Γερμανίας εἰς φρέατα ἢ πηγὰς³⁾).

Εἰς ἄλλην κατηγορίαν θρησκευτικῶν δοξασιῶν πρέπει νὰ καταλεχθῶσιν αἱ συνήθειαι τῆς σποράς τῶν κολλύδων. Ἡ πράξις αὕτη ἔχει ἀπλῶς συμβολικὸν χαρακτήρα, ἀφοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σπεύρεται βεδρασμένος σῖτος, καίτοι δὲ πολλαὶ ἄλλαι μαγικαὶ τελεταὶ συμπλέκονται πρὸς αὐτήν, φαίνεται δ' ὅμως βέβαιον, ὅτι ἡ κυρία καὶ ἀρχικωτάτη τούτων εἶναι ἡ πράξις τῆς σποράς, αἱ δὲ ἄλλαι ἐκ διαφόρων λόγων προστεθεῖσαι ὕστερον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐπουσιώδη συμπληρώματα αὐτῆς. Δίδει αἱ μαγικαὶ τελεταὶ παραλλάσσουσιν, ἄλλοτε ἄλλαι γινόμεναι κατὰ τὰς περιστάσεις ἢ τοὺς τόπους, ὅπου ἐπιχωριάζει ἡ συνήθεια τῆς σποράς, αὕτη δ' ὅμως πάντοτε ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῶν τελετῶν ἐκείνων. Καὶ τὸν σκοπὸν τῆς συνήθειας τῆς σποράς ἐκασταχοῦ διέφορον ὑπολαμβάνουσι, παλλάκις δ' αὐτὸς οὐδὲν κοινὸν φαίνεται ἔχων πρὸς τὴν μαντικὴν, ὅθεν γίνεται ὀφθαλμ. ὅτι πρόκειται περὶ περιλείμματος ἀρχαίων θρησκευτικῶν νομίμων, τῶν ὁποίων ἐλησημονήθη ὁ λόγος.

Ὁ Frazer⁴⁾ περισυνέλεξε παραδείγματα τινὰ ὁμοίων συνηθειῶν τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς Σαρδηνίας καθὼς καὶ ἀναλόγων τῆς Σικελίας καὶ τῆς Πρωσίας. Εἰς ταῦτα προσθέτομεν καὶ τὰ ἐπόμενα, εἰς τὰ ὁποῖα παρατηρεῖται μείζων ὁμοιότης πρὸς τὰς ἐλληνικὰς συνηθείας, μάλιστα δὲ τὴν ζακυνθίαν τῆς διὰ τῆς ἀγρίας κυνάρας μαντείας (Ε' 4 σ. 118) καὶ τὴν θρακικὴν τῆς διὰ φύλλων συκῆς (Ε' 13 σ. 120). Ἐν Ἑμμενθάλ τῆς Ἑλβετίας κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κόπτουσιν ἀμάραντον (; Böhnele=Sedum refluxum) καὶ ἐμβάλλουν δύο κλάδους αὐτοῦ εἰς ξηρὸν μέρος, μελετώντες πρόσωπον πρὸς τὸ ὅποιον ἔχουν συμπάθειαν. Ἄν οἱ κλάδοι πιᾶσουν, θὰ γίνῃ γάμος. Ἐκ τοῦ ἀμαράντου, τὸν ὅποιον κόπτουν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, βλέπουν

1) Abbot Macedonian Folklore σ. 50.

2) Wuttke § 355 σ. 246.

3) Αὐτ. § 356.

4) Frazer The golden Bough 2 ἐκδ. τ. II σ. 124 κέ. (Le rameau d' or, traduit par Stiebel et Toutain τ. III σ. 154 κέ.). Frazer Adonis Attis Osiris σ. 140 κέ. Πρὸς. Mary Hamilton Greek Saints and their Festivals 1910 σ. 144 κέ. R. Wunsch Das Frühlingsfest der Insel Malta σ. 53 κέ.

καὶ ἂν θὰ ζήσουν ἢ θ' ἀποθάνουν κατὰ τὸ τρέχον ἔτος. Ὁ κλάδος πρέπει ν' ἀποτεθῇ εἰς ξηρὸν μέρος, καὶ ἂν μείνῃ χλοερὸς θὰ ζήσουν, ἂν δὲ ξηρανθῇ θ' ἀποθάνουν¹⁾. Ἐν Βαυαρίᾳ τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας Βαρβάρας (4 Δεκεμβρίου) αἱ νεάνιδες λαμβάνουσι κλάδους κερασέας ἢ ἀκταίας, καὶ ἐμβάλλουσιν αὐτοὺς κατ' οἶκον εἰς τὸ ὕδωρ, συνάπτουσαι πρὸς τὸν κλάδον εὐχὴν τινα, ἂν δὲ μέχρι τῶν Χριστουγέννων ὁ κλάδος ἐξανθήσῃ, ἢ εὐχὴ θὰ πληρωθῇ²⁾. Αἱ γερμανικῆς καταγωγῆς νεάνιδες τῶν Sette comuni τῆς Βικεντίας φυτεύουσιν τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἰς ἀγγεῖον γεμάτον μὲ χῶμα τρία φασόλια, εἰς ὧν ἕκαστον ἐπιβάλλουσι τὸ ὄνομα νέου ἀρεστοῦ εἰς αὐτάς, ἐλπίζουσαι ὅτι θὰ νυμφευθῶσιν ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρει τὸ πρῶτον βλαστήσαν φασόλιον³⁾. Ἐν Σαρδηνίᾳ τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου αἱ ἄγαμοι νέαι λαμβάνουν rubínzula (εἶδος ἀγρίας κυνάρας), τὴν ὁποίαν ἀποφυλλίζουν καὶ φυτεύουσιν εἰς τὸν κήπον. Τὴν δὲ πρῶταν τῆς ἐορτῆς μόλις ἐξημερώσῃ ρίπτουν εἰς τὴν δημοσίαν ὁδὸν γαρύφαλλον, ἢ καὶ ἄλλο ἄνθος, νομίζουσαι ὅτι ὁ μέλλων σύζυγός των θὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα ἐκείνου, ὅστις σηκώσῃ τὸ ἄνθος. Ἐπειτα μεταβαίνουν εἰς τὸν κήπον, διὰ νὰ ἴδωσι τί ἀπέγινεν ἡ rubínzula· καὶ ἂν μὲν ἐβλάστησῃ, προσιωνίζονται αἰσίαν τὴν τύχην των, ἂν δ' ἐμαράνθη κακὴν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μαντεύονται καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς ἁγίας Ἀγάθης καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου⁴⁾. Αἱ δὲ Πολωνίδες κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου σπείρουν λινάριον, διὰ νὰ τὰς ἀφάνῃ ὁ ἅγιος νὰ ἴδουν εἰς τὸν ὕπνον των τὸν ἄνδρα ποῦ θὰ πάρουν⁵⁾.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

III

ΑΘΗΝΩΝ

Εὐστόχως παρατήρησεν ὁ Frazer, ὅτι κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ θερινοῦ ἡλιοτροπίου σπορὰ ἐν ἀγγείοις καὶ ταχεῖα βλάστησις σπόρων σίτου καὶ κριθῆς, ἀντιστοιχοῦσα ἀκριδῶς πρὸς τὸ ἀρχαῖον θρησκευτικὸν νόμιμον τῶν Ἀδωνιδος κήπων, δύναται νὰ καταλεχθῇ εἰς τὰς παγκοίνους κατὰ τὰς θερινὰς τροπὰς τοῦ ἡλίου τελετάς, τῶν ὁποίων σκοπὸς ἐν ἀρχῇ ἦτο ἡ ὑποβοήθεια τῆς ἐπιδόσεως τῆς βλαστήσεως καὶ ἰδίᾳ τοῦ θερισμοῦ. Τῷ ὄντι δὲ αἱ συνήθειαι, τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ Frazer, καὶ ἐκεῖναι ὅσας συμπληρωτικῶς ἀνεγράψαμεν ἄνωτέρω, καθὼς καὶ αἱ τῆς σπορᾶς σίτου ἢ κολλύδων παρ' ἡμῖν, ἔχουσι σαφῆ τὸν χαρακτῆρα πράξεων τῆς συμπαθητικῆς μαγείας, ὁποῖαι προσδιάζουσιν εἰς λαοὺς ταπεινοτάτην ἔχοντας τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν. Τοιαῦται συνήθειαι, ὧν ὁ πρῶτος λόγος ἦτο ἡ διὰ μιμικῶν παραστάσεων ἐπίτευξις τῆς ἀσφαλοῦς ἐπαναλήψεως παραπλησίων φαινομένων ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, ῥιζωθεῖσαι ἔνεκα τῆς μακρᾶς χρήσεως, ἐξηκολούθησαν διατηρούμεναι

1) Schweizerisches Archiv f. Volksk. 1911 σ. 5.

2) Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1898 σ. 398.

3) Archivio delle tradiz. popolari 1898 σ. 37.

4) Ἀτ. σ. 463—4.

5) Ἀτ. σ. 464.

ἐν ὧσιν ἢ ἐν μέρει ἐπὶ πολὺν χρόνον, μεθ' ὧσιν τὰς μεταβολὰς τὰς ὁποίας ἐπέφερεν εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας ἢ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουσι καὶ πολλὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἀδωνίδος, ἣτις ἐκ τῆς Συρίας καὶ τῆς Φοινίκης διὰ τῆς Κύπρου εἶχεν ἤδη εἰσαχθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π. Χ. Εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις κατὰ τὰ Ἀδωνία, εἴτε κατὰ τὸ ἔαρ ἤγετο ἢ ἐορτὴ αὕτη, εἴτε κατὰ τὸ μέσον θέρος, εἴτε κατὰ τὸ φθινόπωρον, ἦτο ἱερὸν πένθος, διὰ τὸν ἀφανισμόν τοῦ θεοῦ, ἐγίνετο πρόθεσις εἰδώλων αὐτοῦ, ὡς εἰς τὰς ἐκφορὰς τῶν νεκρῶν, καὶ ἐμιμοῦντο αἱ γυναῖκες τὰ ἐν ταῖς ταφαῖς γινόμενα, κοπτόμεναι καὶ θρηνοῦσαι, καθωσίουν δὲ καὶ ἐπιταφίους τῷ Ἀδωνίδι ταῶς οὕτω λεγομένους Ἀδωνίδος κήπους· ἦσαν δ' οὗτοι σῖτος ἢ κριθὴ ἢ ἄλλοι σπόροι, εἰς κεράμεια ἢ ἄλλα ἀγγεῖα σπειρόμενοι καὶ ταχέως ἀναθάλλοντες μέχρι χλόης¹⁾.

Πρῶτος ὁ Brugsch καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Maury ὑπέδειξαν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τ' Ἀδωνία τελετῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν μεγάλην Παρασκευὴν²⁾. Τὴν δ' ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ τελετὴν τοῦ ἐπιταφίου ὁ C. Wachsmuth³⁾ συγκρίνει πρὸς τὰ γινόμενα ἐν τοῖς Ἑλευσινίοις μυστηρίοις⁴⁾. Ἀλλ' ὡς παρετήρησαν ὁ R. Wünsch⁵⁾ καὶ ὁ Frazer⁶⁾ καταφανέστερα μᾶλλον εἶναι ἡ ὁμοιότης τῶν τελετῶν τοῦ ἐπιταφίου ἐν τε τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ δυτικῇ πρὸς τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀδωνίων, ἐν οἷς ἐγίνετο ἡ ἐκφορὰ θανατωθέντος καὶ μέλλοντος ν' ἀναστῇ θεοῦ, καὶ ἄτινα ἐν Συρίᾳ μάλιστα ἤγοντο κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ τὸ χριστιανικὸν πάλαι ὥραν τοῦ ἔτους. Ἐν δ' ἐπὶ πλέον λείψανον τῶν ἀρχαίων Ἀδωνίων φαίνεται εἶναι καὶ οἱ Ἀδωνίδος κήποι, οἱ ὅτι συνήθειαι τῆς σπορᾶς ἐν ἀγγεῖοις, ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, ἐν ἄλλαις ἡμέραις γινόμεναι, δὲν φαίνονται ἔχουσαι ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς τελετὰς τοῦ ἐπιταφίου, ὥστε νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συνδιατηρηθεῖσαι ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν ἄλλων ἱερῶν νομίμων τῶν Ἀδωνίων καὶ ἀναποσπάστως μετὰ τῆς συνηθείας τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ ἀνέκαθεν συνδεόμεναι. Ἀλλ'

1) Συναγωγὴν τῶν ἀρχαίων μαρτυριῶν καὶ τὰς ἐπικρατούσας νῦν γνώμας περὶ τῆς σημασίας τῆς λατρείας τοῦ Ἀδωνίδος βλ. ἐν G. Greve de Adonide, Lips. 1877 σ. 32 κέ. W. Mannhardt Wald- u. Feldkulte 2te Aufl. τ. II σ. 273 κέ. Dümmler ἐν Pauly-Wissowa Real-Encycl. τ. I σ. 387 κέ. Frazer ἐνθ. ἀν. Farnell the Cults of the Greek States τ. II σ. 644 κέ. M. P. Nilson Griechische Feste, Leipz. 1906. σ. 384 κέ.

2) Brugsch die Adonisklage u. das Linoslied, Berlin 1852 σ. 5. Alfred Maury Hist. des religions de la Grèce antique, Par. 1859 τ. III σ. 221.

3) Das alte Griechenland im neuen, Bonn 1864 σ. 26 κέ.

4) Εὐστοχώτερον ὁ ἡμέτερος Δ. Φίλιος (Ἑλευσίς, Ἀθ. 1906 σ. 47) παραβάλλει τὴν λατρείαν τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ καθ' ὅλην τὴν μεγάλην ἐβδομάδα, ἣτις μυστικὸν δράμα δύναται νὰ ὀνομασθῇ, πρὸς τὴν ἐν τοῖς Ἑλευσινίοις ἐπὶ τὸ δραματικώτερον ἀναπαράστασιν τοῦ περὶ τὴν Δήμητρα καὶ Κόρην μύθου.

5) Das Frühlingsfest der Insel Malta σ. 49 κέ. Εἰκασίαν περὶ ὁμοιότητος τῶν Ἀδωνίων πρὸς τὸν ἐπιτάφιον τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἐξήνεγκε καὶ ἡ Dora d' Istria (Excursions en Roumelie et en Morée 1863 τ. II σ. 142).

6) Adonis Attis Osiris σ. 155 κέ.

οὐδὲν ἥττον ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις τινὲς ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι πιθανώτατα ὑφίστατο ἐξ ἀρχῆς συνάφεια τῶν συνηθειῶν τούτων πρὸς ἀλλήλας. «Ἐν Σικελίᾳ, λέγει ὁ Frazer¹⁾, οἱ Ἀδώνιδος κήποι σπείρονται ἐτι καὶ νῦν κατὰ τὴν ἄνοιξιν καὶ κατὰ τὸ θέρος, ὁπόθεν δυνάμεθα ἴσως νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καὶ ἐν Σικελίᾳ ἦγετο τὸ πάλαι ἐαρινὴ ἐορτὴ τοῦ θανόντος καὶ ἀναστηθέντος θεοῦ, ὡς ἐν Συρίᾳ²⁾. Μικρὸν πρὸ τοῦ Πάσχα αἱ Σικελαὶ γυναῖκες σπείρουσι σίτον, φακὴν καὶ καναρίου σπόρον εἰς πινάκια, τὰ ὅποια θέτουν εἰς σκοτεινὸν μέρος καὶ τὰ ποτίζουν ἡμέραν παρ' ἡμέραν. Οἱ σπόροι βλαστάνουσι ταχέως· τὰ δὲ βλαστάρια περιδένουν μὲ ἐρυθρὰς ταινίας καὶ καταθέτουν τὰ πινάκια εἰς τοὺς ἐπιτάφίους, τοὺς ὁποίους κατὰ τὴν μεγάλην Παρασκευὴν καίνασκειάζουν μὲ ὁμοιώματα τοῦ τεθνεῶτος Χριστοῦ εἰς τὰς καθολικὰς καὶ ἐλληνικὰς ἐκκλησίας, ἀπαραλλάκτως ὡς οἱ Ἀδώνιδος κήποι ἐτίθεντο ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ νεκροῦ Ἀδώνιδος. Ἡ συνηθεια δὲν ἐπιχωριάζει ἐν Σικελίᾳ μόνον, ἀλλὰ παρατηρήθη καὶ ἐν Κοσέντζᾳ τῆς Καλαβρίας, ἐν τῇ θαυματικῇ νήσῳ Lesina³⁾ καὶ πιθανὸν καὶ εἰς ἄλλους τόπους. Τὸ ὅλον δ' ἔθιμον, ἥτοι ἐπιτάφιοι μετὰ πινάκων βεβλαστημένων σπόρων εἶναι πιθανῶς ἐξακολούθησις τῆς λατρείας τοῦ Ἀδώνιδος ὑπὸ διάφορον ὄνομα».

Καὶ παρὰ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῷ λαῷ ὑπάρχουσι συνηθελαι, ἀμετάλλακτον δικτηροῦσαι τὸν τύπον τῶν Ἀδώνιδος κήπων. Ἐν Μεσσηνίᾳ αἱ γυναῖκες κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα καὶ ὕστερον κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας συνηθίζουσι νὰ θέτωσι σπόρους σίτου ἢ κριθῆς ἢ φακῆς ἢ κέγχρου ἐπὶ μικρῶν πινάκων ὀλίγων ὕδατος ἐχόντων καθὼς ἐπίσης καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας πορρωδῶν κανατίων πεπληρωμένων ὕδατος. Οἱ σπόροι οὗτοι ποτιζόμενοι ἐν τοῖς κανατίοις ἐκ τοῦ διηθουμένου ὕδατος καὶ ἐν τοῖς πινάκιοις ἐκ τοῦ ἐν αὐτοῖς ὕδατος ταχέως εἰς ὀλίγας ἡμέρας ἐκδυστάτουν, ἀλλὰ καὶ ταχέως ἢ ἐκδυστάσασα χλόη μακραίνεται. Τῆς συνηθείας ταύτης, ἥτις ὡς παρατήρησα ἐπικρατεῖ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, οὐδένα ἄλλον σκοπὸν δύνανται νὰ φέρωσιν ἐρωτώμεναι αἱ φυτεύουσαι τοὺς σπόρους εἰς τὰ κανάτια καὶ τὰ πινάκια εἰμὴ τὸν στολισμὸν διὰ χλόης τῆς οἰκίας. Εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι ἐξευρέθη ὁ λόγος οὗτος, διότι ὁ ἀληθὴς τῆς συνηθείας σκοπὸς ἐλησμονήθη. Ἄλλως δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ἤδη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ἐκαλλιεργοῦντο οἱ Ἀδώνιδος κήποι ὅχι μόνον χάριν τῆς ἐορτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς χάριν παιδιᾶς.

1) Frazer Adonis σ. 153. Τοῦ αὐτοῦ Golden Bough τ. II σ. 130. (Le rameau d'or τ. III σ. 160). Τὰ σικελικὰ ἔθιμα τῆς σπορᾶς σίτου κατὰ τὸ Πάσχα μνημονεύει καὶ ἀνώνυμος ἐν τῷ περιοδικῷ Ausland 1873 σ. 782.

2) Ὅτι καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἑλλάδι καθόλου τὰ Ἀδώνια ἤγοντο ἐπίσης κατὰ τὴν ἐαρινὴν ὥραν εἰκάζει ὁ G. Greve de Adonide σ. 45.

3) Ἐν αὐτῇ τὴν 24 Ἰουνίου θέτουν εἰς πινάκιον σπόρον, τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου (28 Ἰουνίου) τὸν ποτίζουν εἰς τὰ σκοτεινά, τὴν δὲ παραμονὴν τῆς ἁγίας Ἑλισάβετ (2 Ἰουλίου) τὸν παρατηροῦν καὶ ἂν ἐβλάστησεν πολὺ, τὸ θεωροῦν σημεῖον πλοῦτος κατὰ τὸ ἔτος, ἂν δ' ὀλίγον πτωχείας. (Düringsfeld Ethnologische Curiositäten, Leipzig 1879 σ. 29—30).

ὡς ῥητῶς μαρτυροῦσιν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ¹⁾).

Ὅτι δ' ὁμῶς ἡ συνήθεια αὕτη ἐν ἀρχῇ ἦτο θρησκευτικὸν νόμιμον, καὶ δὴ συναφὲς πρὸς τὴν ἐορτὴν τοῦ ἐπιταφίου, συνάγεται ἀριδῆλως ἐκ τῶν γινομένων ἐν Σέρραις τῆς Μακεδονίας. Ἐκεῖ μίαν ἐβδομάδα περίπου πρὸ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς αἱ γυναῖκες θέτουσιν ἐπὶ πινακίων μετ' ὀλίγης ποσότητος ὕδατος σπόρους σίτου καὶ κριθῆς, καὶ ὅταν οὗτοι βλαστήσωσι, κόπτουσι συμμέτρως τὰς κορυφὰς των, ὅπως ἀποτελεσθῇ κανονικὸν ἐπίπεδον σχῆμα. Τὴν δὲ νύκτα κατὰ τὴν περιαγωγὴν τοῦ ἐπιταφίου τοποθετοῦσι τὰ πινακία ἐπὶ τραπεζίου ἢ ἐπὶ καθέδρας πρὸ τῶν θυρῶν τῶν οἰκιῶν, μετὰ θυμιατηρίου καὶ ἀνημμένης λαμπάδος, πρὸς δὲ καὶ εἰκόνας τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ, κατὰ προτίμησιν κεντητῆς, διὸ πολλαὶ οἰκογένειαι φιλοτιμοῦνται νὰ ἔχωσι τοιαύτην κεντημένην εἰκόνα ²⁾).

Πῶς ἔγινεν ἡ μετάπτωσις τοῦ θρησκευτικοῦ νομίμου τῶν Ἀδώνιδος κήπων εἰς μαντικὴν ἐνέργειαν ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς ὁ Frazer ³⁾. Μετατραπέντος δὲ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ εἰς μαντικόν, συνεφύρησαν μετὰ τῆς σπορᾶς καὶ στοιχεῖα ἄλλα τῆς μαντικῆς, καὶ δὴ τῆς ὄνειρομαντείας, ἀμιγῆς δὲ διετηρήθη τὸ νόμιμον ἐν τῇ συνηθείᾳ τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Σικελίας καὶ Καλαβρίας καὶ ἀμυδρά τινα διεσώθησαν ἔχνη αὐτοῦ μόνον ἐν τῇ χάριν παιδιᾶς ἢ διακοσμῆσεως ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος γινομένη καλλιέργειᾳ τῆς ταχυδλάστου χλόης.

Τῶν δὲ ἄλλων μαντικῶν περιγὰρ συνηθειῶν ἀδύνατον θὰ ἦτο νὰ διαγνώσωμεν τὸν λόγον καὶ ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἂν ἐγινώσκομεν μόνον τὰς παρὰ τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς λαοὺς κρατούσας καὶ εἰς πούτων τὴν ἐξέτασιν ἡμεῖς ἠναγκασμένοι νὰ περιορισθῶμεν. Διότι τοσαῦτα παρουσιάζουσιν αὗται χάσματα, ὥστε ἀδύνατον εἶναι ν' ἀποκατασταθῇ ἡ συνοχὴ αὐτῶν, καθὼς δ' εἶναι ἐλλιπεῖς καὶ ἀτελεῖς πολλὴν ἐνέχουσιν ἀσάφειαν καὶ εἶναι παντελῶς ἀκατανόητοι, φαίνονται δὲ μᾶλλον ὡς ἄμορφα καὶ δυσδιάγνωστα σπαράγματα ἀρχαιοτέρων μαγικῶν πράξεων. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν ἑλληνικῶν συνηθειῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὰς τῶν ἄλλων λαῶν συμπληροῦνται καὶ διαφωτίζονται πᾶσαι. Οὕτω δὲ πλήρεις ἐξεταζόμεναι ἀποκαλύπτονται ὡς μαγικαὶ τελεταὶ σκοποῦσαι τὸν κατάδεσμον δαίμονος, ὅπως ἐξαναγκάσωσιν αὐτὸν νὰ πέμψῃ μαντικὰ περὶ γάμου ὄνειρα.

Τοιαύτην ἔχουσαι σημασίαν εἶναι φανερόν ὅτι φέρουσι τὸν τύπον ἀρχεγόνων θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ φαίνονται παλαιότεραι τῶν μαντικῶν τρόπων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Ἡ διὰ καταδέσμου θεοῦ ἢ ἥρωος ὄνειρομαντεία δυσηρμόσκει βεβαίως πρὸς τὰς περὶ θεῶν δόξας τῶν ἀρχαίων, ἀσεβὴς δὲ καὶ ἀντικειμένη ἀντικρυς πρὸς τὴν πίστιν περὶ τῆς φύσεως τῶν θεῶν θὰ ὑπελαμβάνετο πᾶσα προσπάθεια σκοποῦσα νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς ὅπως πράξωσι τι

1) Πλάτ. Φαῖδρ. 276 B. Ἑρμείας παρὰ Σχολ. Πλάτ. αὐτ. Bast.

2) Κατ' ἀνακοίνωσιν τῶν κ. κ. Στίλπωνος Π. Κυριακίδου δ. φ. καὶ Γ. Τέγουτζικ τελειοφ. τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐκ Σερρῶν.

3) The Golden Bough τ. II σ. 128—9 (γαλλ. μεταφρ. τ. III σ. 158).

καὶ ἄκοντες. Οὐδ' ἡ ἐπωσδήποτε πρόκλησις μαντικῶν ὀνείρων, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τοὺς αἰτητικούς οἰωνισμούς (auguria ἢ auspicia impetrativa ἢ impetrata) τῶν Ρωμαίων, δι' ὧν προεκκαλεῖτο ἡ ἐκδήλωσις τῆς θελήσεως τῶν θεῶν, ἀναφέρεται ῥητῶς ὡς γνωστὴ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα. Τῶν διαφόρων εἰδῶν, εἰς ἃ διέκρινον τὰ ὄνειρα οἱ ἀρχαῖοι, τὰ μὲν ἄλλα ἐθεωροῦντο ἀσήμαντα καὶ ἐνυπνιώδη, δύο δὲ μόνον τούτων ἐνομίζοντο ὅτι προεσήμαινον τὸ μέλλον, τὰ ὄνειρα καὶ οἱ χρηματισμοὶ (oracula). Ταῦτα δὲ πιστευόμενα θεόπεμπτα καὶ διὰ τοῦτο ἀληθινά, ἦσαν ἀπροσδόκητα, ἐξ ἀδήλου αἰτίας προσπίπτοντα.

Δύσκολον δ' ὅμως εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ μαγικαὶ τελεταὶ τοῦ καταδέσμου, κατὰ μείζονα δὲ λόγον αἱ τῆς προκλήσεως μαντικῶν ὀνείρων, εἶναι ὑστέρων χρόνων ἐπιγενήματα, πιθανώτερον δ' εἶναι ὅτι τοιαῦτα ἀρχαιοτρόποι συνήθειαι δὲν ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, ἀλλ' ὑφιστάμεναι ἔκπαλαι, ἐλάνθανον δυσδιάγνωστοι διὰ τὰς ἐπενεχθείσας εἰς αὐτὰς μεταβολάς, αἷτινες ἐκρίθησαν ἀναγκαῖαι διὰ νὰ προσαρμοσθῶσι πρὸς τὴν ἐπιγενομένην θρησκευτικὴν μόρφωσιν καὶ περικαλυφθῇ ἡ ἀρχαιοπινὴς αὐτῶν τραχύτης καὶ ἀπρέπεια. Πῶς δὲ ἄλλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, εἰμὴ ὡς ἔχον ἐξίτηλον μὲν ἀλλ' εὐδιάκριτον τὸν χαρακτῆρα τοῦ καταδέσμου, τὸ τοσοῦτο εὐρέως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διαδεδομένον θρησκευτικὸν εἶδος τῆς ἐγκοιμήσεως ἐν ἱεροῖς χθονίων θεῶν ἢ ἡρώων, δι' ἧς προεκκαλοῦντο ὄνειρα καὶ δὴ καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐν τῷ ἱερῷ ἐνοικοῦντος θεοῦ; ¹⁾ Ὁ ἐγκοιμήσεως προπαρασκευάζεται διὰ τῆς ἐκτελέσεως θρησκευτικῶν πινῶν νομίμων, εἰς τὰ ὅποια ἀπεδίδετο ὅλη ἡ ἀγνοία καὶ προσελκύσεως τῆς εὐνοίας τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ ὅποια οὐδὲν ἄλλο ἐν ἀρχῇ ἦσαν εἰμὴ μαγικοὶ τρόποι πρὸς ἐξαναγκασμὸν αὐτοῦ. "Ἐν τισὶ δὲ ἱεροῖς φαίνεται ὅτι τὰ δι' ἐγκοιμήσεως ἐπαγόμενα ὄνειρα ἦσαν πλὴν τῶν λαματικῶν καὶ μαντικά, ὡς περὶ τοῦ Ἀμφιαρείου τοῦ Ὠρωποῦ συνάγεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Παυσανίου (Α' λδ' 5) καὶ τοῦ Φιλοστράτου (β. Ἀπολλων. Β' 37, 90).

"Ὅτι δὲ τὰ κατὰ πρόκλησιν ὄνειρα δὲν ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καταφαίνεται ἐκ τῆς ὀνομασίας ἐνὸς εἰδους ὀνείρων, τὰ ὅποια ὁ Ἀρτεμίδωρος (Α' 6 σ. 13) καλεῖ αἰτητικά· καίτοι οὗτος δὲν φαίνεται ἔχων σαφεῇ ἔννοιαν τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος καὶ συγχέει τὰ ὄνειρα ταῦτα πρὸς τὰ μεριμνηματικά, «τὰ ἐπιφαινόμενα τοῖς φροντίζουσι περὶ τινος», ἅτινα ὡς ἀπλῶς «ὑπομνηστικά τῶν ὄντων» ἐνύπνια οὐδεμίαν εἶχον σημασίαν διὰ τὴν πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος, ἀλλ' ὅμως ἀναμφισβήτητον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι αἰτητικά ἦσαν τὰ διὰ μαγικῆς ἐνεργείας προκαλούμενα ὄνειρα ²⁾. Τοῦτο ἀρι-

1) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Deubner de incubatione σ. 5 καὶ 8 καὶ.

2) Ἄλλως δ' ὁ Ἀρτεμίδωρος φαίνεται ὅτι δὲν ἡγνῶει τὴν διὰ μαγικῆς ἐνεργείας πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων, ὡς συνάγεται ἐκ βιβλ. Α' κεφ. 2 (σ. 204—5) τῶν Ὀνειροκριτικῶν αὐτοῦ, ὅπου ἐλέγχει ὡς ἀσεβεῖς καὶ ἀλυσιτελεῖς καὶ παραλόγους τὰς προσπάθειας πρὸς ἐξαναγκασμὸν τῶν θεῶν, ὅπως πέμψωσιν ὄνειρον. «Γελοῖον γὰρ ἂν εἴη ἀνθρώπων μὲν τοὺς σπουδαίους τοῖς μετ' ἀνάγκης αἰτοῦσι καὶ βιάως μὴδὲν παρέχειν, τοῖς δὲ ἐπιεικοῖς χαρίζεσθαι, θεοὺς δὲ πρὸς βίαν αἰτουμένους τι ὑπακούειν».

δήλως συνάγεται ἐκ τῶν παλαιῶν μαγικῶν βιβλίων, εἰς τὰ ὅποια ἀπὸ τοῦ Β' ἰσως αἰῶνος μ. Χ. εἶχον ἀποταμιευθῇ παντοειδῆ στοιχεῖα τῶν ἀξέστων θρησκευτικῶν παραστάσεων τοῦ ὄχλου, ἅτινα, συνεσταλμένα πρότερον καὶ ἀφανῆ, ἀνέθαλον καὶ προήχθησαν εἰς ἀκμὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πνευματικῆς καταπτώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοὺς μαγικοὺς παπύρους, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *ὄνειραιτητόν*, ἀναγράφονται πολλαὶ ὁδηγίαι περὶ τῶν τρόπων τοῦ αἰτεῖν ὄνειρον ¹⁾. Καὶ εἰς τὰ μαγικὰ βιβλία τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ἅτινα ἐξ ἐκείνων ἔχουσι τὴν ἀρχήν, εὐρίσκομεν ἐπίσης τοιαύτας ὁδηγίας. Ἐν Σολωμονικῇ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ὑπάρχουσιν ὁδηγίαι ὅχι μόνον πρὸς πρόκλησιν ὁνείρου εἰς τὸν ἐνεργοῦντα μάγον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὄνειροπομπίαν εἰς ἄλλους ²⁾.

Φανερὸς ὁ χαρακτήρ τοῦ καταδέσμου διετηρήθη εἰς πολλὰς σημερινὰς συνηθείας (βλ. ἄνωτέρω Α', Γ' 8, Ε' 2, Σ' 4—9, 12 σ. 106 κέ., 114, 118, 121—124, 125 κέ.). Προκαλεῖται τὸ ὄνειρον δι' ἐξαναγκασμοῦ τῆς Μοίρας, ὅπως πέμψῃ αὐτό, ἢ δὲ τελετῇ λέγεται κάλεσμα ἢ προσκάλεσμα καὶ δέσιμο τῆς Μοίρας. Ἡ ἐνεργοῦσα δένει κόμβους εἰς τὸ μανδήλιόν της, σύμβολον τοῦ δεσμοῦ τῆς Μοίρας, καὶ ἐπιλέγει: «Σὲ δένω, Μοῖρα μου κλπ.». Ἡ ἐπωδὴ, τῆς ὁποίας δημοσιεύομεν πολλὰς παραλλαγάς, εἶναι αὐτὴ ἢ ἐπαδομένη καὶ κατὰ τὴν προσφορὰν μελιγμάτων εἰς τὰς Μοίρας. Καλοῦνται δ' αἱ Μοῖραι, διότι αὗται πιστεύονται ὅτι εἶναι ἔφοροι τῶν γάμων ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ³⁾.

Συνηθέστατα δ' ὅμως ὁ καταδέσμος γίνεται διὰ παραγγελίας εἰς τὸν ἐορτάζοντα ἅγιον, ἢ εἰς τὴν προσωποποιήσιν τοῦ μηνὸς Ἰαννουαρίου, ὅτε γίνεται ἡ μαγικὴ τελετὴ, ἢ εἰς τὰς προσώπωντιζόμενας ἡμέρας τῆς καθαρᾶς ἐπομοῦδος, ἢ εἰς τὴν σελήνην· οὗτοι παρακαλοῦνται συναντήσαντες τὰς Μοῖρας νὰ πέμψωσιν αὐτάς. Εἰς τὰς συνηθείας τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης τὰ ἔχνη τοῦ καταδέσμου ἔγιναν ἐξίτηλα, ἀντικαταστάσεως τῆς ἐπωδῆς διὰ προσευχῆς. Ὁ τριοῦτος δ' ἔμμεσος ἐφελκυσμὸς τῶν Μοιρῶν εἶναι περίλειμμα τῆς ἀρχαίας μαγείας. Εἰς τοὺς μαγικοὺς παπύρους ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις ἐν ἐπωδαῖς οἱ ἐπόμενοι τυπικοὶ στίχοι:

"Ἦν γαίης κευθμῶνα μόλης νεκύων ἐνὶ χώρῳ,
πέμψον μάντιν ἐξ ἀδύτων τὸν ἀληθέα λίτομαί σε ⁴⁾.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν μαγικῶν τελετῶν ἑθεωρεῖτο ἀναγκαία ἡ τήρησις θρησκευτικῶν τινων νομίμων, ὧν τὰ πλεῖστα διετηρήθησαν σποράδην ἐν ταῖς ση-

1) Βλ. περιουσιλεγμένα τὰ χωρία τῶν μαγικῶν παπύρων παρὰ *Deubner* ἐνθ. ἀν. σ. 30 κέ.

2) Κωδ. Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν ἀρ. 1265 φ. 36α' «Ἄν θέλῃς νὰ ἰδῇς εἰς τὸν ὕπνον σου τὴν ἀγαπᾶς πῶς συγγένεται μετὰ σοῦ». φ. 37α' «Περὶ ὁνείρου εἰς ἐκείνην ὁποῦ ἀγαπᾶς».

3) Περὶ τῆς σχέσεως τῶν Μοιρῶν πρὸς γαμηλίους θεότητας βλέπε τὰς παρατηρήσεις τοῦ *B. Schmidt* (*Das Volksleben d. Neugr.* σ. 516 κέ.). Καταφανεστέρα δὲ γίνεται ἡ ἐκδοχὴ τῶν Μοιρῶν ὡς ἐφόρων τοῦ γάμου ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀφροδίτην, τὴν πρεσβυτάτην τῶν Μοιρῶν (βλ. *Preller-Robert Griech. Mytholog.* I σ. 358). Περὶ τῆς Ἀφροδίτης ὡς γαμηλίας θεᾶς βλ. *Farnell Cults of the Greek States* τ. II σ. 656 κέ.

4) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Deubner* de incubatione σ. 31.

μεριναῖς συνηθείαις. Ἐν τοῖς ἐπομένοις ἐξετάζομεν ἰδίᾳ ἐν ἑκαστον τῶν νομίμων τούτων.

Α'. Ἐπικοινωνία πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν γῆν χθονίους θεοὺς διὰ προσπαύσεως ἢ ἄλλης οἰασοδήποτε κινήσεως τοῦ ἐδάφους. 1. Ὁ ἐγκοιμώμενος κατεκλίνεται κατὰ γῆς πρὸς πρόκλησιν τοῦ ἱαματικοῦ ὀνείρου ¹⁾.—2. Οἱ ἐπικαλούμενοι τοὺς καταχθονίους θεοὺς ἔψαυον ἢ ἔτυπτον τὴν γῆν διὰ τῶν χειρῶν ἢ τῶν ποδῶν ²⁾.—3. Ἡ Πυθία ἐν Δελφοῖς χρησμοῦσα ἔσειε τὴν πλησίον τοῦ μαντικοῦ τρίποδος δάφνην ³⁾. Τὸ δελφικὸν δὲ νόμιμον ὡς ἄριστα ὑπομνηματίζει ἡ ἐπὶ τῶν κορασίδων τοῦ Βούρδουρα, αἵτινες σπείρουσαι πλησίον κλήματος σῖτον πρὸς πρόκλησιν τοῦ μαντικοῦ ὀνείρου, σείουσι διὰ τῆς ἐτέρας χειρὸς τὸ κλῆμα, ἐπάδουσαι: «Γὼ κουνᾶω τὸ κλῆμα, | καὶ τὸ κλῆμα τῇ γῇ, | κ' ἡ γῆς τῇ Μοῖρᾳ μου κτλ.» καὶ ἡ τῶν Ἀπειρανθίων τῆς Νάξου (Β' 10 σ. 111). Παρηλλαγμένον κάπως διετήρησαν τὸ νόμιμον οἱ λευκοὶ Τζιγγᾶνοι τῆς Δερβέντας. «Ὅταν μία κόρη θέλει νὰ μάθῃ πῶς ὀνομάζεται ὁ ἀγαπητὸς τῆς ἢ ἐκ τῶν μνηστήρων τῆς ἐκεῖνος ποῦ θὰ πάρῃ ἄνδρα, σηκώνεται τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τὴν κλίνην τῆς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ ὑπάγει εἰς ἓνα φράκτην, ἀπὸ τὸν ὅποιον κρεμάται μὲ τὰς δύο τῆς χειρὸς καὶ λέγει: Κουνῶ τὸ φράκτην τοῦτον, ὁ φράκτης τῇ θάλασσᾳ, ἡ θάλασσα τὸν πολυαγαπημένον μου· ὅς ἔλθῃ ἐδῶ καὶ ἀπ' αὐτοῦ εἰπῇ τὸ ὄνομα τοῦ. Καὶ νομίζει τότε ὅτι ἀκούει φωνὴν λέγουσαν τὸ ὄνομα» ⁴⁾. Περὶ δὲ τῶν ἐν Τρανσυλβανίᾳ Τζιγγάνων ὁ von Wlislöcki διηγείται, ὅτι τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἢ τῆς πρωτοχρονιάς μία νεᾶνι σείει ἐν δένδρῳ ἐν ἢ ἄλλῃ ἐν χορῇ τραγουδοῦσαν: «Πέφτει, πέφτει τὸ φύλλον κατῶ, | πρὸς τὸν ἐκεῖνος π' ἀγαπῶ; | Ἀσπρὲ σκύλε, γαύγισε, | χρυσῇ μ' ἀγάπῃ, | εἰς γρήγορα ἔς ἐμένα». Καὶ ἂν ἀκουσθῇ ἐφ' ὅσον διαρκῇ τὸ ᾄσμα σκύλου ἡ ἀκτὴ θεωρεῖται σημεῖον, ὅτι ἡ μαντευομένη νεᾶνις θὰ νυμφευθῇ ἐντὸς τοῦ ἔτους ⁵⁾. Πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (ἐν δὲ τῇ Ἀνατολικῇ Πρωσίᾳ τὴν παραμονὴν τῆς πρωτοχρονιάς) ὑπάγουσιν τὰ κοράσια ἐν σιωπῇ κατὰ τὰ μεσάνυχτα εἰς τὸν κήπον καὶ κουνοῦν τὸν φράκτην, λέγοντα ὠρισμένας τινὰς ἐπιφθᾶς, οἷον «Φράκτην σὲ κουνῶ, ἅγιε Ἀνδρέα σὲ παρακαλῶ, κάμε νὰ γαυγίσῃ τὸ σκυλάκι τοῦ πολυαγαπημένου μου» ⁶⁾. Ὅμοιαι συνηθείαι ἐπιχωριάζουσιν ἐν Φραγκωνίᾳ κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Θωμᾶ, καὶ ἐν Erzgebirge κατὰ τὰ Χριστούγεννα ⁷⁾. Τοῦ αὐτοῦ δὲ νομίμου ἀμυδρὰ ἀπήχησις δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ

1) Οὐδὲν κοινὸν πρὸς ταῦτα φαίνεται ἔχουσα ἢ κατὰ γῆς κατάκλισις τῶν ἀνιπτοπόδων χαμαιευνῶν ἱσρέων τοῦ Διὸς ἐν τῇ παλαιστάτῃ λατρείᾳ τῆς Δωδώνης.

2) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ Rohde Psyche ³ τ. I σ. 119—120. Samter Geburt, Hochzeit u. Tod, Lpz. 1911 σ. 18—20.

3) Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 203 καὶ Σχολ. αὐτ.

4) Fr. S. Krauss Slavische Volksforschungen, Lpz. 1908 σ. 168—9.

5) v. Wlislöcki παρὰ Ploss Das Weib ⁷ τ. I σ. 586 (9ης ἐκδ. σ. 663).

6) Wuttke der deutsche Volksaberglaube ³ § 367.

7) Αὐτ. § 365.

ἡ τριπλῇ κροῦσις διὰ τοῦ ποδὸς τοῦ κάτω μέρους τῆς κλίνης ὑπὸ τῆς μαντευομένης Γερμανίδος κατὰ τὴν νύκτα τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου (βλ. ἀνωτέρω σ. 128) καὶ ἡ ἐπίθεσις τοῦ ποδὸς εἰς τὸ ξύλον τῆς κλίνης ἐν Νάντῃ (σ. 127), ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ θέσις τοῦ ποδὸς ἐπὶ λίθου πλησίον δένδρου (σ. 128). Ἐπίσης ὡς παρετηρήσαμεν καὶ ἡ ἀπόθεσις ὑπὸ τῶν Βοημίδων κατὰ γῆς τῆς πίττας, ἣν γονατίζουσιν κόπτουσιν (σ. 130).

Β'. Νηστεία. Εἰς τοὺς δι' ἐγκοιμήσεως χρηστηριαζομένους κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπεβάλλετο νηστεία¹⁾. Ἐν τῷ παρὰ τὸν Ὠρωπὸν Ἀμφιαρείῳ «οἱ ἱερεῖς τὸν χρησόμενον σίτου τ' εἶργον μίαν ἡμέραν καὶ οἴνου τρεῖς, ἵνα διαλαμπούσῃ τῇ ψυχῇ τῶν λογίων σπάσῃ»²⁾. Οἱ Ἰουδαῖοι καθδραλίσταί συμβουλεύουσι τὸν βουλούμενον νὰ μάθῃ τὸ μέλλον, νὰ κοιμηθῇ μετὰ τριήμερον νηστείαν εἰς νεκροταφεῖον, ὅπου θὰ τῷ ἀποκαλυφθῇ ὑπὸ τῶν ψυχῶν τῶν τεθνεώτων³⁾. Καὶ οἱ Ἰθαγενεῖς τῆς Ἀμερικῆς νομίζουσιν ὅτι διὰ τῆς νηστείας δύνανται νὰ προκαλέσωσι προφητικὰ ὄνειρα⁴⁾.

Παρ' ἡμῖν συνηθεστάτη εἶναι ἡ ἀποχὴ πάσης τροφῆς καὶ ποτοῦ, ὡς παρασκευὴ τῆς προκλήσεως τῶν μαντικῶν περὶ γάμου ὁνείρων. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀληθές, ὡς ὑπελήφθη, ὅτι καθόλου ὁ ἐλληνικὸς λαὸς πιστεύει ἀναγκαίαν τὴν νηστείαν πρὸς ἐπιτυχίαν ἀγαθῶν ὁνείρων⁵⁾.

Γ'. Σιωπὴ. Ὅπως παρατηρήσῃ τοὺς οἰωνοὺς ὁ Ρωμαῖος ἄρχων ἡγείρετο τῆς κλίνης του περὶ μέσας νύκτας ἐν σιωπῇ ἄκρᾳ, τὸ δὲ *silentium*, ἦτοι τὸ ἀδιατάρακτον, ἦτο ἀναγκαῖον ὅπως τῆς ἐπιτυχίας τῶν οἰωνισμῶν⁶⁾. Εἰς τοὺς μαγικοὺς παπύρους ἀναγράφονται παραγγελίαι εἰς τὸν μαντευόμενον νὰ μὴ ἀμύλῃ κατὰ τὴν ἐγκοιμήσιν: «καὶ μὴ μὴ δεῖξαι δοῦν ἀπεκρίσιν»⁷⁾. Ταῦτα παραγγελίαι ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐν τῇ Σολωμονικῇ: «καὶ ὅταν ὑπάγῃς νὰ θέσῃς (=πλαγιάσῃς, κοιμηθῇς) μὴ ἐπιλήσῃς»⁸⁾.

Εἶναι γνωστότατον ὅποση σημάδια ἀποδίδεται παρ' ἡμῖν εἰς τὸ ἀμίλητο νερὸ κατὰ τὴν μαντείαν τοῦ κλήδονα, εὐρίσκομεν δὲ τὸ ἐν σιωπῇ ἀντλούμε-

1) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Deubner* ἐνθ. ἀν. σ. 14 καί.

2) *Philostroph.* Β. Ἀπολλων. Β' 37, 90.

3) *F. Nork Real-Wörterbuch f. Bibelforscher* τ. II σ. 18.

4) *Carver Travels* σ. 285. *Charlevoix Voyage de l'Amerique septentr.* σ. 300 παρὰ *Nork* ἐνθ. ἀν.

5) Ὁ *Kieseling* (*Der Somnambulismus unserer Zeit* σ. 28 παρὰ *Deubner* ἐνθ. ἀν. σ. 15) γράφει: «Die Griechen bereiten sich noch jetzt, wie ehemals, durch Fasten zu, um glückliche Träume zu haben». Ταῦτα παραλαμβάνει ἀστολεῖαι ἐκ τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως τῆς περιηγήσεως τοῦ *Guys*, ἀλλ' ἐπλανήθη ἀποδώσας γενικωτέραν ἔννοιαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ περιηγητοῦ. Διότι ὁ *Guys* (*Voyage littér. de Grèce* 3e éd. 1783 τ. I σ. 158) προτάσσει τούτους εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ἔθιμου τῆς ἀρμυροκουλλούρας (βλ. ἀνωτέρω σ. 119) καὶ εἶναι φανερόν, ὅτι εἰς τὸ ἔθιμον τοῦτο καὶ μόνον ἀναφέρονται.

6) Βλ. τὰς μαρτυρίας παρὰ *Wissowa* ἐν *Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie* λ. *Auspicium* τ. II σ. 2586. Σπ. Βάσις Ρωμαίων πολιτεία σ. 159.

7) Βλ. τὰ χωρία παρὰ *Deubner* de incubatione σ. 29. 31.

8) Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν κῶδ. 1265 φ. 36 ε.

νον καὶ κομιζόμενον ὕδωρ τοῦτο ἐν χρήσει καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, οἷον τοῖς Σαρδονίοις (aqua muta). Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς τελετὰς πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων παραγγέλλεται ἐνίοτε ἡ σιωπή. Ἐν Αἰγίνῃ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (σ. 124), ἡ κόρη εἰσέρχεται εἰς τὸν οἶκόν της ἐν σιγῇ καὶ κατακλίνεται. Ἐν δ' Ἑμμενθάλ (σ. 128) ἀποσύρεται χωρὶς νὰ καληνυκτίσῃ κανένα.

Δ'. Δάφνη. Κατὰ τὸν Φουλγέντιον (Myth. I, 13) κλάδος δάφνης παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ κοιμωμένου συντελεῖ ὅπως βλέπῃ ἀγαθὰ ὄνειρα. "Οτι δὲ τοιαύτη δοξασία ἐπεκράτει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πιστοῦται ἐκ πολλῶν χωρίων τῶν μαγικῶν παπύρων περὶ αἰτήσεως ὀνείρων¹⁾.

Συναφεῖς πιθανώτατα πρὸς τὴν δοξασίαν ταύτην εἶναι ἡ ἐν Νάντῃ συνηθεῖα (ἀνωτέρω σ. 133) νὰ θέτωσιν αἱ νεάνιδες ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν των σταυρὸν ἐκ δάφνης, καὶ αἱ γερμανικαὶ καὶ σουηδικαὶ (σ. 132) τοῦ νὰ θέτουν στέφανον ἀνθέων.

Ε'. Μειλίγματα. Οἱ ἐγκαθεύδοντες προσέφερον εἰς τὸν θεὸν πέλανον, πλακοῦντας, μάζας, μαγίδας κττ.²⁾. Τὴν θέσιν τῶν μειλιγμάτων τούτων, ὣν τὸ κύριον συστατικὸν ἦτο ἄλευρον ἢ ἄλφιτα, ἐπέχει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὰς παρ' ἡμῖν μαντικὰς συνηθείας ἡ ἀρμυροκουλλοῦρα καὶ τάλλα παραπλήσια βρώματα. "Οτι ταῦτα ἐν ἀρχῇ δὲν ἦσαν προωρισμένα πρὸς βρώσιν συνάγεται ἐκ τῶν γενομένων πολλαχοῦ καὶ παρ' ἡμῶν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς, ὅπου εἴτε ἀπέχουσιν ὅλως τῆς βρώσεως τούτων, εἴτε (ἐξ αὐτῶν) μέρος αὐτῶν ὑπὸ τὸ προσκέφαλον τῆς κλίνης ἢ ὅπουδῆποτε (βλ. ἀνωτέρω σ. 130—1). Εὐδνόητος δ' εἶναι ὁ λόγος τῆς μεταβολῆς τοῦ ἀρχικοῦ προωρισμοῦ τῶν παρασκευασμάτων τούτων. Ἀφού ἡ ἐννοια τῆς προσφοράς ἐλησπρήθη, καὶ ἄσκοπος πλέον ὑπελαμβάνετο ἡ ἀπόκρυψις βρωμάτων ἐν τῇ κλίνῃ, ἐκρίθη ὡς ἐξυπηρετοῦσα θετικώτερον τὸν σκοπὸν τῆς προκλήσεως ὀνείρων ἢ βρώσις τούτων ἄνευ πόσεως ὕδατος ἢ οἴνου, ὅπερ ἀναγκάως θὰ προεκάλει ὄνειρα δίψης καὶ κατασθέσεως αὐτῆς. «Ἀεὶ δὲ ἀγαθὸν τὸ διψῶντα πίνειν... Τὸ μὲν γὰρ διψᾶν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἐπιθυμεῖν, τὸ δὲ πίνειν παῦλαν τῆς ἐπιθυμίας ἔχει, ὅπερ ἐστὶν ἐπιτυχεῖν» λέγει ὁ ὀνειροκρίτης³⁾. Οὕτω δ' ἐξησφαλίζετο καὶ ἡ ἐκδοσις τῆς μαγικῆς ἐνεργείας, τεθέντος ὅτι ὁ μέλλων σύζυγος θὰ ἐμφανισθῇ καθ' ὕπνου εἰς τὴν διψῶσαν, ὅπως καταπαύσῃ τὴν δίψαν αὐτῆς. Κατὰ μικρὸν δὲ προσηρμόζετο ὡς ἔνεστι πλειότερον εἰς τὸν νέον σκοπὸν ἡ προπαρασκευὴ τῆς μαντείας, ἀλατιζομένου περισσῶς τοῦ βρώματος, οὕτως ὥστε ἐπεκράτησεν ἐνιαχοῦ νὰ ἐκλέγωνται ὡς προσφορώτατοι ἀλίπαστοι τροφαί, οἷον ἐν Τριφυλίᾳ τὰ σαρκουσιανὰ ἐδέσματα καὶ ἐν Γερμανίᾳ αἱ ῥέγκαι (σ. 109. 129).

Ἡ διὰ κυάμων μαντεία, ἡ ἐν Τριφυλίᾳ καὶ Σάμῳ συνηθιζομένη (Ε' 5. 6. 7), οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν ὀνειρομαντείαν, εἰμὴ τὴν χρήσιν παραπλη-

1) Deubner αὐτ. σ. 33.

2) Αὐτ. σ. 42 καὶ.

3) Ἀρτεμίδωρ. Α' 56 σ. 56.

σίων τινῶν τρόπων, οἷον τὴν ἀπόκρυψιν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῆς κλίνης κυάμων καὶ τὸν πρὸ τῆς μαντείας ὕπνον, ἂν καὶ δὲν παρίσταται χρεῖα ὀνείρου. Ἀνάγεται δ' εἰς ἄλλο εἶδος μαντικῆς, τὸ διὰ κυάμων, εἰς τὸ ὅποιον πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν καὶ τὸν λόγον τῆς διὰ κυάμων κληρώσεως τῶν ἀρχόντων ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ¹⁾).

Πρὸς τὴν σποράν τῶν κολλύδων συνάπτεται εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ Βούρβουρα καὶ τοῦ δήμου Οἰνοῦντος (Σ' 4 σ. 121) ἡ δίοδος ῥεύματος δι' αὐτοσχεδίου γεφύρας. Ἡ ἔννοια τῆς συνηθείας ταύτης εἶναι δυσδιάγνωστος. Παρομοία δὲ συνήθεια ἐπικρατεῖ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προκλήσεως μαντικοῦ ὀνείρου. Τὴν πρώτην (ὡς καὶ παρ' ἡμῖν) καὶ τὴν τελευταίαν ἐδομάδα τῆς πρὸ τοῦ Πάσχα τεσσαρακοστῆς, τὰ κοράσια πορεύονται τὴν ἑσπέραν εἰς τι ῥεῦμα, ἐκεῖ δὲ κατασκευάζουσι διὰ κλάδων μικρὰς γεφύρας, καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν οἰκίαν των. Πιστεύουσι δὲ ὅτι θὰ νυμφευθῇ ἐκάστη αὐτῶν ἐκεῖνον, ὃν θὰ ἴδῃ καθ' ὕπνου διερχόμενον διὰ τῆς γεφύρας, ἣν κατεσκεύασεν ²⁾).

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΡΚΑΔΙΚΑΙ ΜΑΝΤΕΙΑΙ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Ἡ ἀρχαιοπροκλουδρα

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν τισι χωρίοις τῆς Τυροφάγου τῆς Ἀρκαδικῆς ἐπιχωριάζει ἔθιμον, οὔτινος ἡ ἀναγραφὴ εἶναι ἀξία ἵκται. ἀποβλέπει δὲ τοῦτο εἰς τὴν καθ' ὕπνου ἐμφάνισιν τῆς μελλούσης συμβίας ¹⁾ καὶ μελλοντος συμβίου. Προκαλεῖται δὲ ἡ ἐμφάνισις ὧδε : Τὴν ἑσπέραν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου ὁ βουλόμενος νὰ μάθῃ ποία θὰ εἶναι ἡ μέλλουσα αὐτοῦ συμβία ἢ, ἂν εἶναι παρθένος, ποῖος θὰ εἶναι ὁ μέλλων αὐτῆς σύζυγος λαμβάνει τόσον ἄλευρον ὅσον καὶ ἄλας τ. ἔ. ὅσον χωρεῖ ἡ δραξ (μιὰ χούφτα), ἀναμειγνύει μεθ' ὕδατος καὶ πῆνει ἐπὶ τῆς ἐστίας, μετὰ ταῦτα κατεσθίων τὸ μεῖγμα κατακλίνεται. Ὡς φανισθῇ ἕκαστος πόσον ὑποφέρει ὁ τοῦτο ποιῶν ἐκ τῆς δίψης καθ' ὅλην τὴν νύκτα. Πρὸ τῆς κατακλίσεως προσεύχεται, παρακαλῶν τὸν θεὸν νὰ προσφέρει εἰς τοῦτον ὕδωρ καθ' ὕπνου ὁ μεθ' οὗ ἢ μεθ' ἧς μέλλει νὰ ζήσῃ. Ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ ἴδῃ κατ' ὄναρ πρόσωπόν τι πρὸς τὸ ὅποιον ἀναμνηρίσιως θὰ ἔχῃ στρέψει τὸν νοῦν αὐτοῦ ἢ ἄλλο προσομοιάζον πρὸς αὐτό. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης λοιπὸν πρωΐας ἀρχίζει ἡ συμπάθεια ἰσχυροτέρα πρὸς τὸ κατ' ὄναρ ἐμφανισθὲν πρόσωπον, ἢ ἐκμυστήρευσις τοῦ γεγονότος τούτου μετὰ θάρρους

1) Χρῆσις τῶν κυάμων ἐν τῇ μαντικῇ: Πρβλ. Ζηνρόβ. Α' 25. Περὶ ἀρχαίων δεισιδαιμονιῶν περὶ κυάμων βλ. Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie I, 53. III, 619. 620.

2) Ad. Strausz die Bulgaren σ. 345.

ἀρχίζει νὰ γίνηται πρὸς φίλον τινὰ ἢ συγγενῇ, ἅμα δὲ καὶ διαδίδεται ἐν ὀρισμένῳ κύκλῳ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ φήμη φθάνει καὶ μέχρι τῶν ὧτων τοῦ ἀμεσωτέρου προσώπου, τὸ ὁποῖον ὁμοίως ἀρχίζει νὰ στρέφῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν οὕτως τοιαῦτα μαντεύσαντα περὶ αὐτοῦ ἢ περὶ αὐτῆς, ὁπότε καὶ τὸ πρὸς ἀλλήλους ἐνδιαφέρον ζωπυρεῖ ἀμφοτέρους, αἱ δὲ μετ' οὐ πολὺ ἀρξόμεναι περὶ τοῦ συνοικεσίου διαπραγματεύσεις ἐπειδὴ πραγματοποιοῦνται, πιστεύεται τὸ περὶ ἀρμυροκουλλούρας γινόμενον παρὰ τῶν ἀπλοϊκῶν ὡς ἀληθέστατον.

Τὸ μακαρόνι τῶν Ἀπόκρεων.

Τὴν ἐσπέραν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου οἱ ἄγαμοι οἳ τε ἄρρενες καὶ αἱ παρθένοι διὰ τὸν αὐτὸν ὡς ἀνωτέρω σκοπὸν ἀποκρύπτουσι χωρὶς ὑπὸ τῶν ἄλλων συνδαιτυμόνων νὰ ὀφθῶσι μακαρόνιον. Τοῦτο κατὰ τὴν κατάκλισιν θέτουσιν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αὐτῶν, προσευχόμενοι ἅμα νὰ ἔλθῃ τὴν νύκτα καθ' ὕπνου ὁ μελλόννυμφος ἢ ἡ μελλόννυμφος νὰ συμφάγῃ τὸ μακαρόνιον. Προσέρχεται πρόσωπόν τι κατ' ὄναρ καὶ τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφεται ἡ καρδιά ἐκατέρου εἴτε ἄρσιν εἴτε παρθένου εἶναι. Γίνεται δὲ ἀκριβῶς ὅ,τι ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, ἵνα μὴ ἐπαναλαμβάνωμεν τὰ αὐτά, ὁ πρὸς ἀλλήλους δεσμὸς ἀποβαίνει πρὸς συμβίωσιν ἀσπικτότερος καὶ ἡ ἔνωσις ἀμφοτέρων πραγματοποιεῖται.

Γαμήλια κομψέματα.

Ἐν Τραπεζοῦντι ἐπιχωροῦν καὶ τοῦτο τὸ ἔθιμον κατὰ τὴν τέλει τῆς σήμερας ὀριζομένην εἰς τοὺς νεονύμφους κομψέματα ὁ μελλών ἢ ἡ μέλλουσα νὰ μάθῃ μετὰ ποίου ἢ ποίας θὰ συνάψῃ γάμον λαμβάνει τῶν ἐπὶ τῆς νύμφης ὀριζομένων κομψέτων. Τὴν νύκτα ὁ κατακλιθεὶς ἢ ἡ κατακλιθεῖσα θέτει ἐν ἡ πολλὰ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ, κατ' ὄναρ θὰ ἴδῃ ἐκεῖνην μὲν ἂν εἶναι νέος, ἐκεῖνον δὲ ἂν εἶναι παρθένος μετ' οὗ ἢ μετ' ἧς θέλει συζῇσει.

Σπορὰ σίτου ἐκ τοῦ συχώριου τοῦ ψυχροσαββάτου.

Τὸ τελευταῖον ψυχροσάββατον ἦτοι τὸ Σάββατον τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ὁ βουλούμενος ἢ ἡ βουλομένη νὰ μάθῃ ποία θὰ εἶναι ἡ μέλλουσα αὐτοῦ σύζυγος, ἂν εἶναι νέος, ἢ ποῖος θὰ εἶναι ὁ μέλλων αὐτῆς σύζυγος, ἂν εἶναι παρθένος, λαμβάνει σῖτον προωρισμένον διὰ συχώριον, καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος διανέμεται εἰς τὸ κοινὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τριῶν πινακίων ἀνηκόντων εἰς τρεῖς γυναῖκας, τῶν ὁποίων οἱ σύζυγοι ἐπάναγκες εἶναι νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα Ἰωάννης. Ὁ λαβὼν ἢ ἡ λαβοῦσα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φάγῃ μηδὲ νὰ μαρτυρήσῃ εἰς οὐδένα, ὅτι ἔλαβε τοιοῦτον σῖτον (συχώριον). Τὴν ἐσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας λαμβάνει πρὸ τῆς κατακλίσεως ὁ μελλών ἢ ἡ μέλλουσα νὰ μαντευθῇ τὴν ἑαυτοῦ ἢ ἑαυτῆς ζώνην καὶ ἐν δρεπάνον καὶ μεταβαίνει εἰς τι μέρος ἀπόκρυφον. Ἐν τούτῳ χαρῖσσει αὐλάκας διὰ τῆς αἰχμῆς τοῦ δρεπάνου, ἄνωθεν δὲ τούτων σπεῖρει τὸν ληφθέντα σῖτον, ὃν καλύπτει διὰ χώματος. Ἄνωθεν πάλιν τοῦ σπαρέντος σίτου θέτει τὴν ζώνην καὶ τὸ δρεπάνον καὶ λέγει ὅστις-δήποτε, ἂν εἶναι παρθένος, ἢ οἰαδήποτε, ἂν εἶναι νέος, εἶναι τῆς τύχης μου,

ἄς ἔλθῃ κατ' ὄναρ νὰ θερίσωμεν. Φεύγει εἰτα ἐκεῖθεν καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν οἰκίαν, ἵνα κοιμηθῇ. Καθ' ὕπνους θὰ ἴδῃ πρόσωπόν τι ἔχον ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ χαρακτηριστικά, ἅμα δὲ φανερώσει τοῦτο καὶ τὸ βαπτιστικὸν αὐτοῦ ὄνομα. Τοῦτο τὸ πρόσωπον θὰ εἶναι ὁ μέλλων γαμβρὸς ἢ ἡ μέλλουσα νύμφη, κατὰ τὴν δοξασίαν τῶν ταῦτα ποιούντων.

Ἐν Τεγέᾳ τῇ 4 Νοεμβρίου 1910.

N. K. Ἀλεξόπουλος

Δ. Φ. Σχολάρχης

B'

ΠΩΣ ΟΝΕΙΡΙΑΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ ΠΟΥ ΘΑ ΠΑΡΟΥΝ

(Βούρβουρα τῆς Κυνηθείας)

Πῶς σπέρνουν τὰ κορίτσια τὸ σιτάρι τῶν Ἀη Θεοδώρων γιὰ νὰ ἰδοῦν
τὸν καλὸν τοῦ ποῦ θὰ πάρουν ἄντρα.

Τὰ κορίτσια παίρνουν σιτάρι ἀπὸ Γιαννοῦ πρωτοστέφανη νὰ ζῇ ὁ ἄν-
τρας τῆς.

Τὴν πρώτην βραδεὶν παίρνουν τὰ παιδιὰ νὰ ζοῦν οἱ γοναῖοι του, καὶ ἅμα
σουρουπώσῃ καλὰ πηγαίνουσιν εἰς τὴν βρύση. Τὰ κορίτσια κάθονται γύρω
ἔς τὴν ἀράδα. Τὸ παιδί ἐρωτᾷ τὴν πρώτην καὶ τὴν ὁρωτάει· «Τί σπέρνεις,
νὰ θερίσεις;» Τὸ κορίτσι σπέρνει ἕνα ἕνα σπείρει καὶ λέει·

Τὸ σιτάρι, νὺ σπείράδι,
τὸ σπείρει τὸ λινοκόκκι.
Κάτου ἔς τοὺς Ἕλληνας
ἔς τοὺς Μέλληνας,
ἔς τοῖς μαρμαρένιες βρύσες,
ποῦ ἔν' οἱ Μοῖραις καὶ μοιραίνουν,
καὶ τὰ Ῥιζικά καὶ κραίνουν,
ποῦ εἰν' καὶ μένα ἡ Μοῖρα μου,
λούζεται, χτενίζεται
καὶ κατοικοπλέεται.
Νᾶρθη βράδν νὰ μὲ ἰδῇ,
νὰ τὸν ἰδῶ,
νὰ μοῦ εἰπῇ
καὶ νὰ τοῦ εἰπῶ.

Ὑστερα τὸ παιδί ῥωτάει τὸ δεύτερον κορίτσι καὶ λέει τὰ ἴδια, ὕστερα ἔς τὸ
ἄλλο ὡς πὺν νὰ τὸ σπείρουν οὐλές.

Τὴν δευτέρην βραδεὶν τὸ σπέρνουν τὸ σιτάρι ὅπως καὶ ἔς τὴν βρύση σὲ ῥι-
ζιμνιὸ λιθάρι.

Τὸ τρίτον βράδν τὸ σπέρνουν ἔς τὸ κλῆμα· παιδί τότε δὲ χρειάζεται. Κάθε

κορίτσι μὲ τὴν ἀράδα πιάνει μὲ τὸ ἓνα χέρι τὸ κλῆμα καὶ τὸ κουνάει, μὲ τὸ ἄλλο σπέρνει τὸ σιτάρι καὶ λέει :

Γὼ κουνάω τὸ κλῆμα,
καὶ τὸ κλῆμα τῇ γῇ,
κ' ἡ γῆς τῇ Μοῖρα μου.
Κάτου 'ς τοὺς Ἕλληνας
(κτλ. ὡς ἀνωτέρω).

Τὸ τέταρτο πηγαίνουν νὰ ἰδοῦν ποιά θὰ περάσῃ οὕλῃ της τὴ ζωὴ μὲ τὸν ἄντρα της καὶ ποιά θὰ χηρέψῃ. Πηγαίνουν 'ς ἓνα χαιτάκι, βάνουν τὸν κόπανο γιὰ γιοφύρι καὶ μία-μία κλεῖ τὰ μάτια της, πιάνει μὲ τὸ κάθε της χέρι τὰ μεγάλα δάχτυλα τῶν ποδαριῶν της καὶ περνάει πέρα. "Αν περάσῃ καλά, θὰ ζήσῃ οὕλῃ της τὴ ζωὴ μὲ τὸν ἄντρα της. "Αν σκοτιάσῃ ἢ δὲν μπορέσῃ νὰ περάσῃ καὶ πέσῃ, θὰ χηρέψῃ.

Πῶς ἄλλιῶς μπορεῖ τὸ κορίτσι νὰ ὀνειριασθῇ τὸν ἄγουρο ποῦ θὰ πάρῃ ἄντρα.

Τὸ πρῶτο φεγγάρι τοῦ Γεννάου βγαίνει ἔξω καὶ λέει :

Τοῦ Γεννάου τὸ φεγγάρι
τὸ καλὸ τὸ παλληκάρι,
πᾶσα μῆνα γεννημένο
τῶσ' αἰνὴ χαιρέτηται
Κάτου 'ς τοὺς Ἕλληνας
(κτλ. ὡς ἀνωτέρω).

Τοῖς τυρινὲς ἀπόκριες τὸ βράδυ, ἅμ' ἀρχινοοῦν νὰ τρῶνε τὰ μακαρούνια, τὰ κορίτσια κρύβουν ἓνα μακαροῦνι χωρὶς νὰ τὰ δοκηθῇ κανένας. "Αν τὰ δοκηθοῦν, δὲ βλέπουν τίποτε. Τὸ μακαροῦνι τὸ δένουν 'ς τὸ τσεμπέρι τους καὶ κοιμοῦνται ἢ τὸ ξαστριάζουν, κ' ὕστερα τὸ βάνουν ἀποκάτου 'ς τὸ προσκέφαλό τους.

Τὴν καθαρὴν Δευτέρα καλᾶνε τὰ κορίτσια τρεῖς παντρεμένες πρωτοσιέφαιρες ποῦ νὰ ζοῦν τὰ γονικά τους. Ἡ μία βάνει μία πλοχέρα ἀλεῦρι, ἡ ἄλλη μία πλοχέρα ἀλάτι καὶ ἡ τρίτη τὸ νερὸ καὶ ζυμώνουν τὴν ἀρμυροκουλλοῦρα. Τὰ κορίτσια ἅμα τὴν ψήσουν, τὴν τρῶνε καὶ οὔτε ἄλλο τίποτε τρῶνε τὴν ἡμέρα ἐκείνη, οὔτε νερὸ πίνουν. Τὸ βράδυ ὅποιο παλληκάρι ἰδοῦν ὅτι τοὺς δώσῃ νερό, ἐκεῖνο θὰ πάρουν.

Ἐπ. Γ. Παππαμιχαήλ